

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X • ГОДИНА XXVII (LXVI)

4•2020

РЕДАКТОР **ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ**

КОРИЦА **ГЕОРГИ ИВАНОВ**

ПРЕДПЕЧАТ **ЮЛИЯН ДОЙЧИНОВ**

ПЕЧАТНИ КОЛИ 6,75. ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 200

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,

БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136

E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; P.Velichkov@nationallibrary.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2020

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

Превод и редакция на резюметата д-р Радослава Стефанова

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – снимка Иван Добромиров

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Александра Дипчикова
гл. ас. д-р Анка Стоилова
доц. д-р Анна Ангелова
д-р Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загоров
проф. д.и.н. Вера Бонева
Веселин Тодоров
д-р Виржиния Панайотова-Савова
проф. Владимир Ключев
Георги Бобев
д-р Джени Иванова
Елизабета Георгиев
доц. д-р Живка Радева
д-р Иван Заров
доц. д-р Красимира Александрова
д-р Мариана Кирова
Петър Величков
проф. Роман Мотулски
Росица Кирилова
д-р Руслан Иванов
д-р Силвия Найденова
ас. Силвия Филипова
доц. д-р Тодор Чобанов
Юлия Карадачка-Симеонова

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

Дигитализация	Мария Бранкова, Светлана Динчева Видни български библиографи и библиотекари в нова дигитална колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий”
5–8	
	Юлия Маслова Сетевые коммуникации библиотек: тренд современного развития
9–16	
Събития	Бояна Минчева Перли в КОРОНАта: Великолепният век през погледа на пътешественика
17–21	
	Виржиния Панайотова-Савова Теодора Димова на 60!
22–26	
Лица	Ивелина Дамянова, Събина Ефтимова По-труден е пътят, само ако го няма, но според мен за всеки има надежда!
27–32	
	Силвия Найденова, Габриела Георгиева Централната библиотека на БАН в дистанционен режим
33–37	
COVID-19	Любомира Парижкова Опит за осмисляне на онлайн преподаването по време на пандемия
38–40	
Реставрация и консервация	Радостина Ангелова, Веска Лашева Превантивни мерки за опазване на библиотечните фондове на Националната библиотекла „Св. св. Кирил и Методий“
41–46	
	Малина Белчева История на папиемаше технологията и приложението ѝ във викторианския дизайн на подвързията от началото на XIX век
47–57	

Четенето	<i>Александра Куманова, Никола Казански, Николай Василев</i>
58–67	Към въпроса за серендипността: етимология на откривателството, скрито в приказките
Наследство	<i>Мариана Кирова</i>
68–71	Опазване на културното литературно наследство и взаимодействие с правоохранителните органи
Млади автори	<i>Яна Арабаджиева</i>
72–80	Библиотеките през Средновековието – манастирските библиотеки
Минало	<i>Валентина Невзорова</i>
81–86	Добри Христов – основоположник на музикалната национално-самобитна култура на България
Нови книги	<i>Вера Бонева</i>
87–90	Нова академична книга за Васил Левски и Вътрешната революционна организация
91–94	<i>Радка Пенчева</i> Биография на д-р Васил Берон от Илия Мусаков
95–101	<i>Величка Шардина</i> Библиографски справки
In memoriam	Проф. Иван Сарандев
102–106	(28.II.1934–7.III.2020)
107	Талон за абонамент’2021

Видни български библиографи и библиотекари в нова дигитална колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий”

МАРИЯ БРАНКОВА, СВЕТЛАНА ДИНЧЕВА

Prominent Bulgarian bibliographers and librarians in a new digital collection of the “St. Cyril and St. Methodius” National Library

Mariya Brankova, Svetlana Dincheva

Summary

The origin of the library science in Bulgaria is reviewed. The contributions of the first 19th century professional librarians are mentioned and their importance for the creation of the library as a social institution is pointed out.

Review of the origin, historical evolution and significance of *Library Science reading room* is presented. As of today *Sector of Library Science* is part of *Special Collections Department of National Library*. Contemporary digitization trends are noted.

Short historical review of digitization at the *National Library* is given and its significance is discussed.

Goals and assessment of digitization of special collection of prominent Bulgarian bibliographers and librarians project are discussed and the initially digitized titles and authors are listed.

Significance of the digitization project is noted.

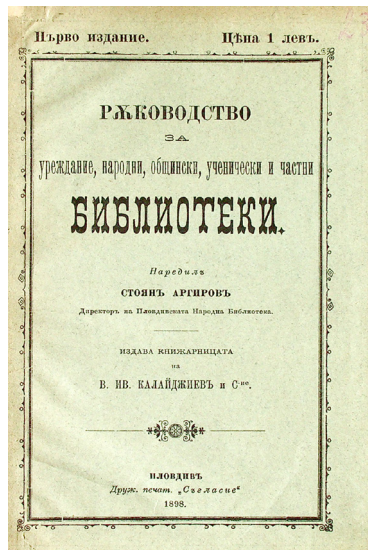
Key-words: Prominent Bulgarian Bibliographers, Librarians, digitization, Sector of Library Science, Special Collections Department, “St. Cyril and St. Methodius” National Library, Library Science, Special Collection, Library.

В обществения живот на България след Освобождението се наблюдават редица трудности по пътя към преодоляване на вековната изолация на страната и почти замрелия културен прогрес.

Укрепването и възраждането на културния и книжовен живот започва с усилия за създаване и поддържане на училищни и читалищни библиотеки. Въпреки скромния бюджет за култура, читалищният живот, съвместно с читалищните библиотеки, се активизира. Основават се Народните библиотеки в София и в Пловдив, както и Университетската библиотека в София.

В края на XIX в. и в първите десетилетия на XX в. в библиотекознанието като наука се очертават приносите на първите професионални библиотековеди като Стоян Аргиров и Тодор Боров. Те установяват тесни връзки между библиотекознанието заедно с книгознанието и библиографията, както и възможностите за взаимното им обогатяване.

Зараждат се нови библиотековедски дисциплини, свързани с опазването на книжовния фонд, библиотечните сгради, архитектурата. Разработва се концепция за развитие на училищните и читалищни библиотеки, чието главно предназначение е да работят за подема на образованието и културата на народа.

„Руководство за уреджание, народни, общински, ученически и частни библиотеки“, наредил Стоян Аргиров, 1898 г.

Първите библиотековеди развиват библиотечната наука не само от теоретичната и страна, но и създават реална практическа насоченост на библиотеките като социален институт, като стимулатор на духовния и културен живот на страната.

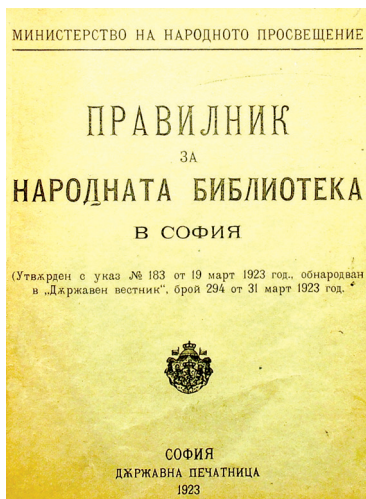
През 1957 г. излиза нормативен акт за задачите и устройството на Народната библиотека „Кирил и Методий“ (НБКМ), според който ѝ се възлагат функции, свързани с оказване на методична помощ на библиотеките в страната. Като предпоставка за изпълнението на тази задача, към създадения тогава Научно-методичен кабинет на НБКМ се създава специализирана читалня с библиотековедска литература. През следващите години се осигурява постоянен приток на текущи публикации на библиотеки и библиотечни институции, чрез книгообмен, покупки и абонаменти, системно се набавят книги и периодични издания. До 1993 г. читалнята е част от Научно-методическия център към НБКМ, а от 2007 г. е самостоятелен сектор към Отдел „Специални колекции“ и днес функционира като ва-

жно информационно звено в областта на библиотечното дело.

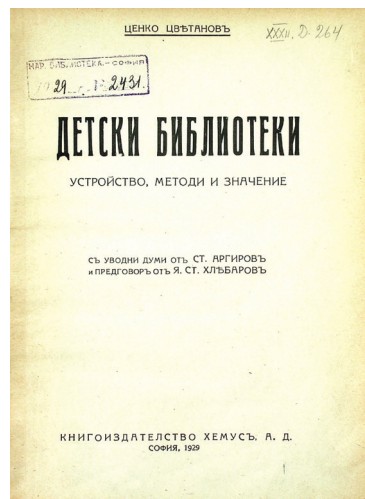
Днес в сектор „Библиотекознание, библиография, книгознание и научна информация“ се съхранява уникална колекция, съдържаща над 18 000 т. монографични издания и ценни справочници, над 100 специализирани периодични издания в областта на библиотекознанието, библиографията, книгознанието, издателското дело и научната информация. Към колекцията принадлежат също така:

- стандарти по библиотечно дело;
- материали на международни библиотечни организации (IFLA и др.);
- материали от библиотечни форуми и конференции и др.

В последните години се наблюдава повишен читателски интерес от студенти, докторанти, библиотекари и други библиотечни специалисти към специализираната колекция с литература по библиотечна и научна информация. Появява се необходимост от цифровизиране на тази колекция с оглед нейното опазване и създаване на възможности за разширено обслужване на потребителите. Разнообразното визуализиране на съдържанието, както и реализиранено на заявки за

„Правилник за Народната библиотека в София”, 1923 г.

„Детски библиотеки” от Ценко Цветанов, 1929 г.

услуги през интернет страницата на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” ще обогати търсенията и ще повиши удобството на потребителите.

В рамките на разширяване на специалните дигитални колекции в Националната библиотека се предвижда дигитализиране на трудове на най-изявените и с особен принос към българската библиографска и библиотечна наука автори.

Процесът на дигитализация на библиотечни фондове в Западна Европа стартира в началото на 90-години на миналия век с различни темпове, обеми и периоди в различните страни. Процесът, започнал като средство за опазване и съхранение на застрашени фондове и постепенно разширяващ обхвата на разкриваните колекции както на книжни, така и на разнообразни не книжни фондове, е дълъг.

За България началото на дигитализацията е положено в НБКМ през 2005 г. Тогава се създава специален Дигитален център. Приоритет са ръкописи, редки и ценни книги, архивни документи, с оглед срочната необходимост от тяхното опазване. Водещ мотив за успешно реализираните проекти е спасяването на редки и ценни издания и колекции, включително и тяхната частична дигитализация.

През юли т.г. в сектор „Библиотекознание, библиография, книгознание и научна информация” на отдел „Специални колекции” на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” започна процес на създаване на дигитална колекция „Български библиографи и библиотекари”.

Целта на цифровизацията на този фонд е:

- Създаване на възможности за използването на фонда за научни и изследователски цели под формата на дигитални копия без опасност за оригиналите.

- Съхраняване на част от културно-историческото наследство, намиращо се в библиотековедската читалня на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий”.
- Усъвършенстване на достъпа на потребителите до архивния фонд на тази колекция.
- Интегриране на дигитализираната информация в съществуващите библиотечни бази данни – Дигитална и Cobiss+.

Дигиталната колекция включва ценни произведения на най-стойностните автори:

- Стоян Аргиров (1870–1939) – филолог, преводач, основоположник на българската библиотечарска наука.
- Тодор Боров (1901–1993) – библиограф, един от основателите на Българския библиографски институт „Елин Пелин“, директор на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в периода 1944–1949 г.
- Борис Иванов Десев (1910–1979) – филолог, библиотекар, педагог.
- Кремена Николова Зотова (1928–2015) – философ, библиограф, учен.
- Димитър Петров Иванчев (1910–1990) – философ, библиограф, краевед.
- Христо Йорданов Тренков (1912–1971) – библиограф, секретар на Българската национална комисия по библиография към ЮНЕСКО и др.
- Ценко Цветанов (1904–1960) – писател, литературен критик, библиограф, педагог и др.

С дейността по създаване на новата дигитална колекция отдаваме почит към първооснователите на библиотечните науки и изпълняваме професионалния си дълг по опазване, съхранение и популяризиране на тяхното културно наследство.

Сетевые коммуникации библиотек: тренд современного развития

Юлия Викторовна Маслова

Library network communications: Trend of modern development

Julia Viktorovna Maslova

Summary

Network forms of interaction are gaining momentum in the system of social society, today they are considered in a series of innovations, attributing a significant number of opportunities and advantages. In a modern information society, where information is spreading at a tremendous speed, it is impossible to imagine innovative processes without network interaction. Any organization always experiences shortages – resource, personnel, material and technical. Libraries are not an exception, therefore, the author of the article believes that the creation of various forms of network interaction will significantly increase the activity and prestige of each library in the network.

Key-words: network, network interaction, network communication, network community of libraries.

В истории человечества трансформация мира в сетевое пространство никогда не происходила в таком значительном масштабе, а ее объем не имел столь глобального характера как в XXI веке. Внедрения усовершенствований и научно-технологических новинок приводят к увеличению темпа человеческой жизни, а постоянное приспособление к цифровым гаджетам влечет за собой онтологическую трансформацию всего человечества, в том числе и библиотек как неотъемлемой части социума.

В эпоху „текущей современности“, Интернет, Интранет, Usenet, Fidonet и др., как основная коммуникационная технология формирования сетевого пространства, уже давно не является радикально новым средством коммуникации, но остается наиболее удивительным явлением, глубоко вовлеченным в циклы повседневной жизни общества. По словам Мануэля Кастельса, интернет – это особый „коммуникационный медиум, который впервые сделал возможным общение людей, в любой момент времени и в глобальном масштабе“.¹ Согласно научным исследованиям А.В. Царевой, уже сейчас произошел процесс рутинизации интернета, результатом которого стало появление сетевых форм взаимодействия и виртуально-

¹ Кастельс, М. Галактика и Интернет: Размышления об интернете, бизнесе и обществе. пер. с англ. А. Матвеева. под ред. В. Харитонов. Екатеринбург: У-Фактория, 2004, с. 15.

го коммуникационного пространства.² В результате рутинизации использования интернета и трансформации моделей социальности в нашем обществе, сетевые коммуникации играют главную роль некой своеобразной надстройки над объективными реалиями, выступают как качественно иная форма организации коммуникации между различными социальными институтами, создавая параллельное коммуникативное пространство и коммуникативные паттерны. Трансформация заключается в сетевой коллаборации „сообщества“, в преодолении его пространственного, ценностного и организационного оснований. Как сообщество в целом, так и профессиональное сообщество в частности, определяются как сети межличностных связей, обеспечивающие социальное взаимодействие, поддержку, чувство принадлежности к группе и социальную идентичность. Сетевая же форма сообщества или организации совместной деятельности рассматривается как наиболее оптимальная и эффективная форма достижения целей в любой сфере, в том числе и библиотечной. Сетевое взаимодействие предполагает взаимоотношения участников, которые не взирая на должность и статус сотрудника, основаны на равноправии и взаимной заинтересованности друг в друге, совместном принятии решений, что также обеспечивает эффективность деятельности библиотек в достижении поставленных целей.

Анализируя результаты научных исследований А. Н. Сергеева, Е. Д. Патаракина, А. В. Борисовой, О. Э. Демидова, Г. М. Можаяева, В. А. Поляковой, мы видим многократные попытки дать определения понятия „сетевое сообщество“: „группа людей, взаимодействующих на основе сетевых коммуникаций интернета, имеющих общие связи между собой, способных к проявлению совместных форм активности и саморефлексии“³; „группа людей, поддерживающих общение и ведущих совместную деятельность при помощи компьютерных сетевых средств“⁴; „интернет-ресурс, объединяющий информационную базу, создаваемую членами сообщества, форум для обсуждения информационных материалов сообщества“⁵; „группа субъектов профессионального процесса, поддерживающих общение и ведущих совместную деятельность средствами информационно-коммуникативных технологий; инновационная форма организации профессиональной деятельности в сети“⁶.

² Царева, А. В. У истоков интернета: принцип маргинальности как условие творчества: Ценностно-нравственные проблемы российского общества: самореализация, воспитание, средства массовой информации. СПб: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2008, с. 43.

³ Сергеев, А. Н. Подготовка будущих учителей информатики к профессиональной деятельности в сетевых сообществах Интернета: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. СПб., 2010, с. 3.

⁴ Патаракин, Е. Д. Социальные сервисы Веб 2.0 в помощь учителю. Москва: Итуит.ру, 2007, с. 5.

⁵ Борисова, А. В., Демидова, О. Э., Можаяев, Г. М. Сетевые сообщества учителей как новый путь развития творчества и роста профессионального мастерства. [онлайн]. [прегледан 25.09.2020]. <http://kontren/narod.ru/ltrrs/soobchestvo.html>

⁶ Полякова, В. А. Подготовка педагога к диалоговому взаимодействию в сетевых педаго-

Определения понятия „сетевое сообщество“ данные вышеуказанными исследователями, конечно же, не отражают всей сущности явления, но в каждом из определений присутствует неотъемлемый признак сетевого сообщества – взаимодействие. Сообщества библиотекарей все чаще возникают в сети интернет на различных платформах, например, таких как всем известные: „ВКонтакте“, „Facebook“, „Twitter“ и др., формируются они на основе общих целей, ценностей, интересов и даже проблем. Деятельность библиотек, в том числе и сетевая, требует единства коммуникационного пространства и предоставляет возможность объединения специалистов для взаимодействия в сети через преодоление пространственных и временных ограничений. Возможности сетевых коммуникаций позволят библиотекам осуществлять как интерактивное взаимодействие с источниками информационных ресурсов, так и непосредственное взаимодействие с партнерами, единомышленниками, коллегами по работе. Даже психологическое объяснение феномена сетевого сообщества и эффективности сетевых коммуникаций заключается в том, что сетевые структуры удовлетворяют потребности людей в социальной защищенности, личных, неформальных отношениях, чувстве групповой идентичности.

В своем докторском исследовании С. В. Бондаренко представляет сетевые сообщества как элементы социальной структуры интернета и использует термин „виртуальные сетевые сообщества“, которые относит к категории саморегулирующихся и самопреобразующихся социальных систем киберпространства. В этом же исследовании, он выделяет три важных принципа социальной структуры виртуальных сетевых сообществ это: принцип деятельности, принцип системности и самое главное – принцип развития (принцип изменения).⁷

Принцип деятельности заключается в том, что основа связи, объединяющей пользователей в сетевое сообщество, всегда объективна. В отношении сетевого сообщества, это может быть заинтересованность в бесперебойном функционировании инфраструктуры в киберпространстве, установлении единых технических стандартов взаимодействия, возможности формирования международных структур и т.д.

Для понимания принципа системности и поведения системных объектов, а к такого рода объектам относится и сетевое сообщество, главным является принцип целостности. В соответствии с этим принципом, все элементы, процессы и отношения внутри системы зависят от структурного принципа организации целого. Системные качества определяются структурой целого, их нельзя свести к деятельности отдельных подсистем или входящих в них сетевых сообществ, индивидов и социальных институтов.

Информационные технологии и сетевое пространство изменяют характер жизнедеятельности человека, его социальные связи и отношения, организационные

гических сообществах: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Ярославль, 2009. 214 с.

⁷ Бондаренко, С. В. Социальная структура виртуальных сетевых сообществ: дис. д-ра социол. наук: 22.00.04. Ростов н/Д, 2004. 396 с.

формы. В этом отношении социальные общности киберпространства могут быть представлены как динамично развивающиеся общественные структуры.

Еще испанский социолог постмарксист Мануэль Кастельс в своем исследовании „Становление общества сетевых структур“ использовал метафору „сеть“ для описания общего состояния современного социума, позиционируя понятие сети множеству взаимосвязанных узлов, петли которых взаимно пересекаются с помощью связей определяющихся через способность к коммуникации. Сеть через узлы способна к направленной самоорганизации и изменению, так как каждый участник активен в конструировании собственных связей и может найти, во взаимодействии с другими участниками, свое место в сети, а тем самым и в социуме, или просто его создать.⁸

М. Б. Захарова в своей работе „Типы и формы сетевого взаимодействия в системе образования“⁹ выделяет следующие принципы построения сетевого взаимодействия:

- взаимновыгодное сотрудничество в сетевом взаимодействии всех организаций и участников для достижения профессиональных целей;
- открытость, т.е. свободное и добровольное вступление участников в процесс сетевого взаимодействия, также как и аналогично беспрепятственный уход из сообщества;
- свобода общения, которая подразумевает как формальную так и неформальную коммуникацию в ситуации решения профессиональных проблем, обмена опытом, создания и совместной реализации проектов, взаимопомощи и взаимоконсультации, дискуссий, обсуждений и т.п.;
- единство целей, требующее понимания и принятия всеми членами сетевого сообщества конечной цели, но допускающее различные варианты ее достижения;
- субъектная позиция участников взаимодействия (предполагает активную роль, связанную с выдвижением идей, предложений, готовности двигаться вперед);
- взаимная ответственность участников сетевого взаимодействия за принятые решения;
- конвивельность – искусство дружбы, взаимности, доверия и творческого взаимодействия, открытость инновациям.¹⁰
- инновационность – разработка и внедрение достижений информационного общества в работу библиотек, обсуждение новых способов соорганизации диалога информационного общества.

⁸ Кастельс, М. Становление общества сетевых структур. – В: *Новая постиндустриальная волна на Западе: антология*, Москва, 1999, с. 500.

⁹ Захарова, М. Б. Типы и формы сетевого взаимодействия в системе образования. – В: *Ярославский педагогический вестник*, 2018, № 3, с. 8–13.

¹⁰ Пак там, с. 12.

Сетевое взаимодействие имеет ряд отличий от реального, что позволяет говорить о том, что этот феномен является абсолютно новым социальным явлением. В первую очередь, сетевое сообщество не имеет географических и политических границ. Т.е. вы можете стать частью сетевого сообщества вне зависимости от вашего местонахождения и гражданства.

Второй отличительной чертой является то, что они обладают почти бесконечным количеством оснований для объединения людей. Это возможно благодаря отсутствию необходимости непосредственного взаимодействия между людьми. Это значит, что в виртуальном мире возможно создание сообществ, являющихся отражением реальных сообществ (например, страница сообщества писателей России), так и абсолютно новых объединений, не существующих в традиционном измерении (например, сообщество любителей MMORG-игры World of Warcraft).

Еще одним исключительным отличием взаимодействия в сети является открытие очень важного преимущества многоканального общения с возможностью равнозначных прямых и обратных связей. Именно в сетевом сообществе превалирует свободное самовыражение, полилогичность общения.¹¹ Думаю, никто не будет спорить с тем фактом, что взаимодействие акторов в сети (online), т.е. сближение людей, происходит быстрее, чем в реальной жизни (offline). Поэтому вполне логично, что сеть нужно использовать не как средство воздействия, а как средство взаимодействия.

Библиотечное дело в целом, в общем-то, как и каждая отдельная библиотека не существуют вне взаимодействия. Когда из отдельных библиотечных процессов или библиотек образуется качественно новое профессиональное сообщество, как нечто целое, то природа его целостности, его специфика определяются характером или типом того взаимодействия, которым связываются между собой исходные части (элементы), образуя библиотечное объединение. Таким образом, в основе формирования, организации, функционирования и развития профессионального библиотечного сообщества лежит главный признак – взаимодействие, т.е. совокупность определенных связей, отношений, партнерства библиотек как между собой, так и с местным сообществом, которые направлены на наиболее полное удовлетворение информационных потребностей и предопределяют приобретение профессиональным библиотечным сообществом новых свойств (новых библиотечных ресурсов, процессов, функций, результатов), обеспечивающих взаимодействие и взаимопомощь библиотек, их мобильность и эффективность.

Формирование сетевых связей – естественный процесс в эволюции организационной структуры сообщества библиотек под влиянием роста неопределенности и динамизма факторов внешней среды. В настоящее время в профессиональном сообществе библиотек как устойчиво контактирующих субъектов происходят значительные изменения, как во внутренней структуре, так и формах внешнего взаимодействия. В библиотечном сообществе происходит расширение спектра организационных альтернатив, прежде всего за счет интенсивного сетевого взаимодействия в различных формах. Оно формирует сеть, служащую мощным

¹¹ Кастельс, М. Становление..., с. 494–505.

социальным амортизатором в ситуации атрофии иных механизмов поддержки.¹² Сетевое взаимодействие при этом предусматривает развитие устойчивых долгосрочных связей между библиотеками и делегирование контроля над управлением совместной деятельностью.

В результатах научного исследования проведенного в 2016 году главным специалистом Управления специальных проектов РГБ Екатериной Шибасовой представлены итоги мониторинга деятельности библиотек в социальных сетях и результаты социологического опроса библиотечно-информационных специалистов, которые показали, что 90 % респондентов считают наличие сообщества библиотеки в соцсетях必要ностью; около 155 библиотек имеют собственные страницы с численностью около 1000 человек. На вопрос „К чему вы стремитесь, представляя библиотеку в соцсетях?“ среди очевидных ответов респондентов, таких как „Информировать о мероприятиях в библиотеке“ (218 голосов), „Формировать имидж библиотеки, сглаживать негативные отзывы“ (89 голосов), „Повысить посещаемость сайта библиотеки“ (65 голосов), огромное количество ответов (117 голосов) прозвучали в пользу сетевых коммуникаций – „Осваивать новые формы коммуникации“ и „Привлечь коллег и читателей к совместным проектам“ (38 голосов). Результаты данного исследования подтверждают, что сети могут стать тем местом, где библиотека имеет потенциальную возможность не только продвигать себя, свои услуги и привлекать новых читателей, но и получать обратную связь, наладить конструктивный диалог с пользователями и сетевое взаимодействие с коллегами других библиотек.¹³

В начале 2019 года автором, совместно с профессором кафедры Библиотековедения, библиографоведения и документоведения „Казанского государственного института культуры“, доктором педагогических наук С. Д. Бородиной, проведено исследование в блоге „Современная библиотека“¹⁴, с целью выявления конфигурации сетевого взаимодействия профессионального библиотечного сообщества, в котором приняли участие 70 библиотекарей. В ходе исследования были получены результаты, которые позволили создать более или менее точную картину взаимодействия библиотекарей в сетях. В результате опроса были получены следующие данные: исследование показало, что четверть из опрошенных специалистов библиотек (24,3 %) наиболее комфортным считают сетевой вид коммуникации. Практически каждая российская библиотека (92,9 %) имеет свою группу в социальных сетях, получая от нее профессионально-значимую информацию. Практика вертикально-ориентированной информации сохранилась, так, библиотекари от-

¹² Шенцева, Е. А. Сетевой подход в контексте философского дискурса. – В: *Вопросы философии*, 2012, № 8, с. 42.

¹³ Ларина, М. А. Представленность библиотек в социальных сетях. – В: *Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. LIX междунар. студ. науч.-практ. конф.*, № 11(59). [онлайн]. [прегледан 25.09.2020]. [https://sibac.info/archive/guman/11\(59\).pdf](https://sibac.info/archive/guman/11(59).pdf)

¹⁴ Вж <https://vk.com/sbiblioteka>

дела обслуживания чаще коммуницируют с работниками методических служб, нежели методисты с функциональными подразделениями. При этом руководство библиотек поощряет профессиональные контакты своих сотрудников. Однако в целом полученные результаты свидетельствуют, что библиотекари не осознают возможностей сетевого распространения информации, поскольку удовлетворение потребностей в профессиональной информации связывают с периодическими изданиями. В то время, как американские исследователи У. Пауэлл и Л. Смит-Дор в своей работе „Сети и хозяйственная жизнь“, основным каналом передачи профессиональной информации считают профессиональные сети, которые могут быть представлены профессиональными ассоциациями, университетами, деловыми изданиями. Данные организации распространяют стандарты желаемого профессионального поведения, информацию о лучших практиках.

Хотелось бы отметить, что весной 2020 года, в контексте нынешней пандемии коронавируса, когда предприятия, одни по доброй воле, другие – по рекомендациям государственных органов, отправляют сотрудников работать дистанционно (из дома), самым эффективным, если не сказать единственным средством коммуникации и продолжения профессиональной деятельности, оказались сетевые сообщества и цифровые платформы взаимодействия. Анализ последних инноваций, связанных с эпидемией, показал, что почти любой серьезный кризис сопровождается инновационным скачком, в рамках которого появляются ответы на новые вызовы, создание новых технологий и шанс для развития инфраструктуры в сетевом формате.

В период самоизоляции мы заказывали продукты через интернет, оказывали образовательные услуги дистанционно, читали книги онлайн, посещали виртуально музеи, и даже отмечали дни рождения в сетевом пространстве. В течение нескольких недель социальное дистанцирование заставило нас переосмыслить и изменить привычный образ и стиль жизни. В ситуации, когда мы все были вынуждены оставаться дома, когда весь мир был заблокирован на самоизоляции, нам пришлось мобилизоваться в мир киберпространства и сетевых коммуникаций, именно тогда единственной жизнеспособной моделью, которая соединяла нас с миром и давала шанс на продолжение жизнедеятельности, оказалось сетевое сообщество.

В прошлое пути нет, индустрия развлечений, досуга, образования меняется прямо у нас на глазах, и для того чтобы соответствовать ожиданиям пользователей, нужно стремиться совершенствовать свои сетевые коммуникации под новые мировые вызовы.

В заключение отметим, что сетевой подход, представляя собой динамично развивающийся междисциплинарный дискурс, являет собой новый способ библиотечного взаимодействия и самоорганизации профессионального сообщества. С феноменом сетевого подхода формирования профессионального сообщества библиотек сегодня связывают не только качественные изменения в структуре и практике библиотек, но и прежде всего перспективы повышения социальной конкурентоспособности страны. Таким образом, можно сделать предположение, что

сетевой подход обладает в полной мере достаточным потенциалом для формирования нового типа сетевого профессионального сообщества библиотек, построенного на горизонтальных связях, в котором будет возможно равное и адекватное взаимодействие членов общества как между собой, так и с государством. Более того, сеть является главным фактором модернизации социума, живо реагируя на общественные изменения, тем самым подстраиваясь под вновь возникающие социальные потребности.

Перли в КОРОНАта: Великолепният век през погледа на пътешественика

БОЯНА МИНЧЕВА

Pearls of the Crown: The Magnificent Century through the eyes of a Traveler
Boyana Mincheva

Summary

The publication represents an old printed book from the 16th century – *Le navigationi et viaggi fatti nella Turchia di Nicolo de Nicolai del Delfinato, signor d'Arfevilla, cameriere et geografo ordinario del Re di Francia* (Travels in Turkey), stored in the National Library of Bulgaria. It is a part of the virtual project “Pearls of the Crown”. The book arouses curiosity with its content but mostly with its images. In addition to the descriptive geography the book covers all aspects of life, rituals, costumes, religious practices, army and history and is hailed as one of the earliest and most accurate depictions of the Islamic world to appear in Europe.

Key-words: travels, Nicolas de Nicolay, old printed books, Ottoman Empire, costumes, religious practices.

Историята трябва да се разказва, а не да се доказва.
Квинтилиан

Никола дьо Николе (1517–1583) е географ към двора на френския крал Анри II. В началния период от своята работа той е натоварен основно със задачата да картографира земите в Северна Европа и Британските острови. По време на пътуванията си географът изпълнява и тайна дипломатическа мисия да опише подробно живота, нравите и социалния разрез на обществата с цел – създаване на ръководство за ориентиране при евентуални военни действия. През 1555 г. Дьо Николе е назначен за кралски географ – привилегия, която му позволява да публикува издания със своите пътешествия и да се подписва в тях с това високо звание. През 1551 г. той заминава за Константинопол като част от посланическа делегация на френския крал в двора на султан Сюлейман Великолепни. Посолството на Франция в столицата на Османската империя е първата установена европейска дипломатическа мисия там (1535). Дьо Николе отпътува със задача да опише устройството на съдебната система, администрацията и военните формирования на империята, но също така да скицира подробно нравите, обичаите, етнографската специфика и социалната йерархия на обществата, които населяват Европейска Турция. Предполага се, че и тук му е възложена мисия за секретен шпионаж за френската корона.

Патриархът на Константинопол

Първата дама в султанския харем

В резултат от това негово пътешествие се появява книгата „Пътешествия в Европейска Турция“ (*Le navigationi et viaggi fatti nella Turchia di Nicolo de Nicolai del Delfinato, signor d'Arfevilla, cameriere et geografo ordinario del Re di Francia, 1567*). Освен дескриптивна география на посетените земи и населени места, тя съдържа 60 илюстрации, които онагледяват подробния авторски разказ на наблюдателния географ.

Книгата му е разделена на четири части.

В първата част Дьо Николе описва успехите на Габриел д'Арамон – френския посланик при Високата порта. Тук са отразени особеностите на Северна Африка и на Средиземноморието, през които преминава пътят на делегацията към Константинопол. Дьо Николе не се задълбочава да коментира нравите и интригите, на които вероятно е бил свидетел по пътя си, но подробно описва градовете и историческите забележителности в тях. Според изследователите той се е опитвал чрез тази първа част да отклони вниманието от същинската си мисия, която развива в съдържанието след нея.

Във втората част са изброени и описани преселниците по гръцките острови Хиос, Митилин и др. Според френския географ „в целия Изток няма по-красиви жени и девойки, подобни по-скоро на нимфи и богини, отколкото на същества от плът и кръв, както на Хиос“. Наред с молитвените храмове на мюсюлманите –

Девойка от Хиос

джамиите, тук е отредено място и на банята на султанския харем. Половината от съдържанието на тази част е посветена на Константинопол: на неговата история, архитектурни забележителности и пр. Любопитен факт е, че и в двете части са включени подробни описания на жените и на мястото им в социалната йерархия на обществото – от полуголата алжирска робиня до първата дама в султанския харем, облечена в елитни дрехи по последна мода.

В третата книга е описана османската армия. Дьо Николе е имал познания и умения в областта на военното дело, стратегия и тактика, което му позволява с лекота и усет към детайла да представи цялата й йерархия – от *аджемиоглана* (бъдещ член на еничарския корпус) до елитните й части, оглавени от *агата*. Тук е споменат и Скендербег – прочутият албански герой, който също навлиза в живота като аджемиоглан. Включени са и други представители на обществото, които чрез своите професии, изкуства и занаяти участват в ежедневието – музиканти, готвачи, лекари, търговци, поклонници по Светите места, религиозни аскети и пр.

В четвъртата книга той описва историята на Персия, разточителния светски живот там, както и различните нрави и обичаи, оръжия и пр. В нея има текстове и за: религиозни вярвания и ритуални практики в Армения, описание на Одрин, обичаите, законите, религията и древните богове на траките. Дьо Николе спо-

Конник делия

Ага на еничарите

менава, че някои от тях вярват в безсмъртието на човешката душа. В тази част намират място и описания на Древна Гърция и Македония.

Илюстрациите в книгата са по скици на Никола дьо Николе и са пряко свързани със съдържанието. Авторството на художествените изображения е приписвано на Тициан – известния майстор на Венецианската школа от късния Ренесанс. Те разкриват живота в ислямския свят през XVI в., така чужд за народите на Европа. Това е първата илюстрирана книга, която го представя в толкова пълен и многоаспектен ракурс. Като любопитна особеност е коментирана консумацията на сорбе, което „подправено” с щипка опиум довежда до ефект близък на алкохолното опиянение. Описани и скицирани са и ритуални действия, предизвикани също от въздействието на халюциногенни билки и субстанции.

Силно експресивно е изображението на съсредоточен в убежденията си поклонник на суфизма (*qalandar*), осигурил с нестандартен пиърсинг духовното си пречистване. Конник делия, принадлежащ към леката кавалерия и прочут с безразсъдната си смелост, е представен в целия му екстравагантен блясък.

Изданието на Дьо Николе излиза първо на френски език (1567) и се радва на небивал читателски интерес и търговска реализация. По-късно е преиздадено на различни езици, сред които италиански, нидерландски, английски и немски. Не е издавана в български превод. В колекциите на отдел „Ръкописи и старопе-

Поклонник на суфизма

чатни книги” на Националната библиотека се съхраняват две ранни издания на пътешествията на Дьо Николе – на френски език (*Les nauigations peregrinations et voyages, faicts en la Turquie, par Nicolas de Nicolay Daulphinoys. En Anvers: Par Guillaume Silivius, imprimeur du Roy, 1576*) и на италиански език (*Le navigationi et viaggi fatti nella Turchia di Nicolo de Nicolai del Delfinato, signor d’Arfevilla, cameriere et geografo ordinario del Re di Francia. Venetia: Francesco Ziletti, 1580*), от което са илюстрациите, приложени към текста.

Теодора Димова на 60!

Писателката пред списание „Библиотека“

Виржиния ПАНАЙОТОВА-САВОВА

Teodora Dimova at 60!

The writer in front of "Biblioteka" journal

Virginia Panayotova-Savova

Summary

Interview with the famous Bulgarian writer Teodora Dimova about her books, about the Christian faith, about her reading at the “St. Cyril and St. Methodius” National Library, about the world we live in.

Key-words: Teodora Dimova, writer, 9.IX.1944, novels, plays, faith in God.

Теодора Димова е сред най-известните и най-четените съвременни български писатели. Тя е автор на пиеси, есета и романи. Носител е на много отличия, сред които е наградата от конкурс в Българското национално радио за първата ѝ пиеса „Фюри“ през 1987 г. Следва върволица от признания за яркото ѝ перо: през 2000 г. печели първа награда на прегледа на Нова българска драма в Шумен и Специалната награда на името на Маргарит Минков на Третия национален конкурс по драматургия.

Романът на Теодора Димова „Майките“ печели Наградата за източноевропейска литература на Bank Austria и KulturKontakt. Книгата има 11 издания у нас и е публикувана на 9 езика – немски, френски, руски, полски, унгарски, словенски и др. Писателката е носител на Националната награда „Хр. Г. Данов“ за българска художествена литература за „Марма, Мариам“. Нейният роман „Влакът за Емаус“ (2013) печели наградата за проза на портал „Култура“ за 2014 г.

Най-новият ѝ роман – „Поразените“ – излезе през август м.г. и предизвика огромен интерес сред читателите.

По случай 60-ата годишнина на Теодора Димова Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ ѝ пожелава преди всичко здраве и творческа енергия, за да съществува вечно изящното слово.

Библиотеките винаги ще останат като храмове.

– *Как изглежда 2020 г. през емоционалния и образен свят на писателката Теодора Димова? Странна година, не мислите ли?*

– Трудна по-скоро. Освен това още не е свършила, не знаем какво ни предстои. Най-вероятно наслагване на икономическа, политическа и ковидкриза. Сега все още нито една от тези заплахи не е достигнала своя пик. Струва ми се, че трябва да сме подготвени за изпитания, да имаме бдителност, трезвост, разсъдливост. Не да изпадаме в паника и в тревога или да се мятате от едната крайност в другата, а да внимаваме.

– *Кога ще осъзнаем случващото се, сякаш още е рано да формулираме поуки-те?*

– Месеците на карантината бяха уникална възможност и шанс за преосмисляне на ценностната ни система, за вглеждане в себе си и в посоката, в която вървим. За себе си нарекох тези дни възможност за колективна метаноя. Но дори и да се беше получила в началото тази „промяна на ума“, ние бързо я забравихме. Бързо „възстановихме“ ума си в предишното му състояние, не издържахме на аскезата, в която принудително бяхме поставени, бързо я отхвърлихме и вече забравихме. Не извлякохме поука, не научихме урок.

– *Разбира се, че авторът се съизмерва и с наградите, които получава за своето творчество, но и с обичта и признателността на своите читатели. вие сте съвременен автор, постигнал признание във всеки един аспект. Как се чувствате – по-спокойна или по-настоятелна по отношение на творческите аспекти?*

– Да, наградите са радостно събитие, но то отминава. Не наградите създават същинското самочувствие на един писател, а ежедневният му труд, вглеждането, вслушването, разпознаването на истината, синергията на сетивата и интуицията му. Ето тези неща създават у мен чувството за спокойствие.

– *Микросюжетите в „Поразените“ създават общата картина на „онова“ време и в крайна сметка читателят излиза „опустошен“, „поразен“ от този свят. Защо се завърнахте към тези спомени?*

– Аз действително съжалявам, че сте почувствала романа като опустошение. Това е може би негова слабост. За мен болката, която извира от него, е пречиства-

ща, светла като всяко страдание. Сам по себе си човек не може да се пречисти, трябва да премине през катарзис, през личен апокалипсис, да бъде белязан със стигмите на своя си път. Дори в самото заглавие на романа има двусмисленост. Да, неговите герои са поразени, животът им е или прекъснат, или изкривен, отчужден от самите тях. Но те запазват нещо, което палачите им никога няма да имат. Запазват чувството си за истина, достойнството си.

– *Героите имат ли прототипи?*

– Реални прототипи няма, но във всеки от героите има детайли от реални личности, които съм забелязвала и запомняла – както е във всяко литературно произведение.

– *Може ли да се каже, че романът „Поразените” и „Тютюн” на вашия баща Димитър Димов имат пресечна точка в един определен повествователен момент?*

– Да. В последната четвърта част се описва косвено скандалът около романа „Тютюн”. Героят не е писател, а художник, не е написал роман, но е подредил самостоятелна изложба, която скандализира властта, подложен е на обществено поругание по същия начин, по който са се опитали да обругаят „Тютюн”.

– *Незавършеният роман на Димитър Димов „Роман без заглавие” получи своеобразно продължение за вашия роман „Адриана”. Защо решихте да го продължите?*

– Много често препрочитам романите на баща ми. Когато за пореден път приключих „Роман без заглавие”, почувствах, че Адриана е още жива, пресметнах на колко ли години би била сега, оказа се, че на 93. Адриана още беше жива, все още беше жива. Започнах да я усещам, да си я представям, да чувам какво говори, да я виждам едва ли не в буквален смисъл, тя просто беше около мен. Искаше да се изповяда пред някого, за да може спокойно да си тръгне от този свят, имаше нужда от човек, който да я обича, да я изслуша, освен това беше някак магнетична в своята старост и самота, силна и безпомощна едновременно. Никога не съм се доближавала толкова до баща ми, колкото когато пишех „Адриана”. Беше разтърсващо и мистично преживяване.

– *Сега, когато имате известност и многобройни почитатели, сигурно си казвате: „Добре, че продължих пътя на Димитър Димов”, но в началото как е било, имали ли сте скрупули, съмнения?*

– Разбира се. Но когато реших, че не искам да се занимавам с нищо друго, освен с писане, всички притеснения отпаднаха от само себе си. Това беше подарък свише, подарък от Бог, защото не зависеше от моята воля, аз сама не можех да отмахна неговата сянка от себе си и да се почувствам абсолютно свободна и абсолютно отговорна пред живота си и пред книгите си, които тогава бяха още ненаписани.

– *„Влакът за Емаус” и „Марма, Мариам” временно убежище ли са за търсещата и питащата душа?*

– В първите години, в които навлизах и изучавах християнската ни вяра, не можех нито да мисля, нито да пиша за нещо друго, освен за нея. Това беше най-повратната точка в живота ми, най-дълбинната и съкровена. Давах си съвсем ясна сметка, че това въобще не е печеливша писателска стратегия, напротив, да се пише на християнска тематика е много пагубно дори, защото означава отлив на читатели. Но за мен важното беше да вървя по своя път и да го споделям. След като пътят ми беше този, аз бях длъжна да споделя именно него с читателите си. И не само че не съжалявам, напротив, изпитвам дълбоко удовлетворение от този свой избор.

– *Чрез библейските сюжети по-лесно ли е приемането на този разнопосочен свят?*

– Да, евангелският разказ е универсален, той запълва така трагично липсващата част от нас, отнета ни при грехопадението. Нищо друго, според мен, не е достатъчно силно, за да ни възстанови така цялостно, така любвеобвилно, освен вярата ни в Христос. Така че, да, през Него можем да приемем, да си обясним този, както вие казвате, разнопосочен свят.

– *А защо излязохте от християнската тематика, за да стигнете до онази страшна действителност след 9 септември в „Поразените“?*

– За мен „Поразените“ е най-християнският ми роман, въпреки че не това е неговата тема. В него вярата е втъкана в почти всеки един от героите, понякога на несъзнателно ниво, както е при детето Александра, например. Хората от онова време са живели все още според християнската ценностна система. За тях трудът, честността, срамът от Бога и от хората, човечността, състраданието са били реалности, с които са се съизмервали. Не са били нещо абстрактно или още по-лошо – нещо ненужно и вехто, нещо демоде. Отдалечаването на хората от християнската вяра, прекъсването на връзката между тях е една от най-коварните и дългосрочно действащи последици на тоталитарния режим. Предаваме неволно своето безбожие или по-скоро безхаберие към Бога на следващите поколения. И тъй като те от никого не са научени на вярата, предават това безхаберие към Бога на своите деца. И така неусетно от едно поколение на друго. Неусетно, неволно, това ме ужасява. Не посмявам и да помисля докъде ще ни доведе.

– *Освен романи, пишете и в кратките жанрове – пиеси, есета. Къде се чувства най-удобно писателската ви душа? Имате ли предпочитания?*

– Стига да се пише с удивление и с трепет, жанрът е на второ място. Всеки път, независимо дали е роман или есе, започвам с усещането, че няма да се справя, че ще трябва да се откажа. На пръв поглед това е липса на самоувереност, но именно тя създава у мен усещането, че участвам в чудо.

– *Вие сте един от най-превежданите съвременни автори. Много ваши книги са преведени на различни езици! Ласкае ли ви това?*

– По-скоро ме радва. Защото всеки автор пише, за да бъде четен. Онази теория, че пишеш заради самия себе си, ми се струва неискрена, дори някак перверзна. Пишеш, за да споделиш нещо, което смяташ, че и за другите ще бъде толкова

важно, колкото и за теб. Пишеш, защото не можеш да не пишеш, не можеш да не споделяш. А споделянето винаги е с другите. Колкото повече читатели са прочели един роман, толкова повече хора са се доверили на споделеното, оценили са го като важно, влезли са в диалог с автора.

– *Какво място е за вас Националната библиотека – за четене, за усамотяване, за разговор със себе си?*

– До средата на 90-те играеше огромна роля, не само за мен, за всички от моето поколение. Там четяхме, там намирахме повече или по-малко книгите, които ни интересуваха, там бяха и учебниците ни, там учехме, там се срещахме, там пиехме кафе. Беше негласен център, беше въпрос на чест и на стил да го обитаваме. След това книгите започнаха свободно да се появяват по книжарниците, аурата на Библиотеката леко се изгуби. Сега всеки има библиотека в телефона си. Но едва ли има онази тишина, концентрираност и съсредоточеност, към която предразполагат читалните в Народната библиотека. Библиотеките винаги ще останат като храмове, защото в тях обитава специфичен дух.

– *Какъв е пътят ви към този Храм на книжовността? Спомняте ли си кога за първи път намерихте пресечната точка с Библиотеката?*

– Първият път, точно не си го спомням, но зная впечатлението си от вътрешната архитектура на сградата. Огромните пространства, живата тишина на фойето, необятността на каталозите, преклонението пред знанието, пред Словото, някакво благолепие почти като в храм. Невъзможно е да не си влюбен в подобна атмосфера.

– *Какво ще си пожелаете за рождения ден?*

– Ще си пожелаю да съм, на първо място, благодарна за годините, до които достигнах и Божията милост да е над всички мои близки и над всички нас.

По-труден е пътят, само ако го няма, но според мен за всеки има надежда!

Александър Велков, съзателят на сайта *Be my guide*,
пред списание „Библиотека”

ИВЕЛИНА ДАМЯНОВА, СЪБИНА ЕФТИМОВА¹

The road is difficult only if it is not there, but I think there is hope for everyone!

**Alexander Velkov, the creator of *Be my guide* website
in front of "Biblioteka" journal**

Ivelina Damyanova, Sabina Eftimova

Summary

The activity of *Be my guide.org* platform, which is a kind of information space, is presented through an interview. It is intended for access of persons with visual impairments in Bulgaria to descriptions of various images created by volunteers.

Key-words: *Be my guide.org*, visually impaired people.

Информационната среда е води и определя нашето развитие, а ние извличаме и съответно добавяме такава през целия си осъзнат живот. Не така обаче е при хората със зрителни затруднения. Въпреки напредъка на технологиите, които днес позволяват на зрително затруднения човек да достигне до информация, като например четец, който да преобразува текста в книгата в аудиофайл, не всяка информация би достигнала до тях. Една красива фотография или картина, илюстрация в детска книга също биха останали непознати за незрящия човек, въпреки модерните технологии. Тук отново идва ролята на човека, който да предаде чрез словото своето сензорно и духовно възприятие на тези обекти.

За радост, за тази цел има създадени информационни пространства, предназначени за достъп на лицата със зрителни затруднения, до описания на различни изображения. В България такава е платформата *Be my guide* – информационно пространство за достъп до нови знания на потребителите, посредством описания на различни обекти, създадени от доброволци. Сайтът предоставя възможност на потребителите да открият информация за отделни обекти, разделена на категории като: изкуство, приказки, литературни и др., а също и възможност да заявят желанието си за описание на определен обект, произведение или част от книга. Тази платформа е изключително значима мрежа за обмен на компе-

¹ Ивелина Дамянова е студент, специалност „Библиотечно-информационен мениджмънт”, Катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика”, ФБКН, УниБИТ.

Събина Ефтимова е преподавател в Катедра „Библиотечен мениджмънт и архивистика”, ФБКН, УниБИТ.

тенции между доброволците и екипа, а също и атрактивно и полезно информационно пространство за ползвателите.

Платформата *Be my guide* е създадена като българска версия на руски проект за незрящи от Екатеринбург – „Опиши мне”. Сайтът е разработен с цел да предостави информация на хора със зрителни затруднения като им дава възможност да изявят желанието си за описание на интересувачи ги обекти. Благодарение на екип от професионалисти, технически сътрудници, редактори и доброволци, описанията намират място на страницата на сайта и достигат до потребителите. Съвместната работа и новите технологии като екранни четци и синтезатори на реч позволяват да се създаде информационна мрежа с цел – стесняване на информационния дефицит и разширяване на възприятията на ползвателите.

Създател на сайта и редактор на текстовете е г-н Александър Велков, част от редакторския екип е и г-жа Пенка Влахова, както и няколко лица, поддържащи технически платформата.

По повод полезността и дълбоката професионална и доброволческа ангажираност в каузата за осигуряване на достъп до информация на лица със зрителни нарушения бе проведено и интервю. Неговата цел бе да представи по-детайлно работата, мисията и целта на проекта, както и да разкрие полезна информация с оглед социално-образователната му роля.

Интервюто дава възможност да разберем и вникнем в същността на подобен тип социални проекти, както и да запознаем аудиторията с целите и мисията на подобна дейност. Интервюто дава по-близък поглед над работата по осъществяване на тази дейност и възможност да се усети сериозността, професионализма, както и чисто човешкото вдъхновение, на личността, стояща зад сайта – г-н Велков. Той и малкият екип несъмнено са иновативни дейци на знанието, водени от личната си мотивация и убеждения. Насочени и изцяло отдадени на трудоемката задача и всички технически дейности свързани с нея, както и изцяло позитивно, активно комуникиращи с доброволци и ползватели, те успяват да привлекат и стимулират още съмишленици, които да се припознаят в тази кауза. Дейността на екипът от *Be my guide* е с неоспорим принос за обогатяването на изживяванията и възприятията на потребителите на сайта. Екипът осигурява техническото поддържане на платформата, качването и редакцията на описанията и не на последно място обратната връзка с всички действащи страни в този процес – и потребители, и доброволци. Малък по численост екип, но с голям по мащаб принос, водени от вътрешната си потребност да са част и да спомогат безвъзмездно, чрез време, компетенции, професионализъм – екипът на *Be my guide*!

Ивелина Дамянова: *Първо, бих ви помолила да се представите с няколко думи...*

Александър Велков: Създател съм на сайта и редактор на текстовете. Завършил съм средното си образование в София. Учил съм в Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Първото ми висше е социология, а второто – журналистика. Работил съм за кратко в радио в сайта *radar.bg* (по онова време собственост на „Икономедия”) и в няколко неправителствени организации (за различни

периоди от време) – фондация „Хоризонти”, Съюз на слепите в България и др. В момента работя на длъжност „технически изпълнител” в Сдружение „Център за социална подкрепа”. Това е организация, работеща в тясно сътрудничество със ССБ. Две от основните ми функции са информирание на незрящи хора за мероприятия от спортен и културен характер, дарителски акции и др., както и изготвяне на писма до институции във връзка с достъпната среда в София. Паралелно с *Be my guide* отделям от свободното си време за работа по други 3 инициативи, свързани с незрящи:

- „Подари ми история” – доброволчески проект за запис на аудиокниги от доброволци. Стартира през декември 2014-а, а последните записи приехме през юни 2019 г., след това решихме да прекъснем дейността.

- Представяне на макети на различен тип обекти във формат на малки експозиции, достъпни за незрящи. Оформихме и представихме вече 11 такива изложби, сред които азбуки от глина, животни, човешки органи, български и световни забележителности и т.н. Изложбите са веднъж на два месеца, след което са достъпни за разглеждане в един от клубовете на ССБ.

- Творчески работилници за деца. Родителите на част от децата, с които работим, са със зрителни проблеми. Те живеят на бул. „Европа” 138, в квартал, носещ неофициалното име Комплекс на слепите. Там живеят между 200–300 незрящи. Част от изработените изделия от децата са мартеници, букети от истински цветя, кукли от дървени лъжици, коледни картички и т. н. Събитията се провеждат веднъж месечно в клубно помещение в квартала.

Всички проекти, по които работя нямат финансиране, а когато се налага такова, отделяме малки суми от лични средства. И разбира се най-вече доброволен труд.

Мой сътрудник е Пенка Влахова. Тя е завършила политехническа гимназия в Ямбол, откъдето е родом. Тя съвместява работата на личен асистент на Александър Велков, заедно с още две – на кредитен консултант, и на служител в заведение за бързо хранене.

Запознах се с нея през май 2017 г. Съчетанието между идеите за подпомагане на незрящи, от моя страна, и творческия подход и практическите умения, от нейна, доведе до създаването на различни по предназначение изделия, които въпреки, че не достигнаха до серийно производство, предизвикаха интерес у ползвателите. Някои от изработените неща от Пепа са:

- брайлови плочки с букви на кирилица, от едната страна, и брайлови букви, от другата;

- мартеници с брайлова азбука;

- маски за шоудаун (спорт за незрящи, подобен на тениса на маса).

Постепенно превърнахме тези по-скоро епизодични опити в различни области в регулярна и целенасочена дейност.

– *Както споменах, вие сте администратор на платформата Be my guide. Бихте ли ни разказали нещо за самото ѝ създаване? Как и защо се роди тази идея? Какви услуги предоставя, каква е ролята ѝ и към кои потребители е насочена?*

– Може да се каже, че съм администратор, но не в техническия смисъл на думата. Може би по-точното понятие в случая е: организатор. Аз отговарям за комуникацията с доброволците и взимам решение кога и в коя категория да влязат техните текстове.

В раждането на идеята няма нищо необикновено. Прочетох за руския сайт „Опиши мне“, линк към който друг потребител беше публикувал в един форум. Реших, че това може да се направи и тук, и към него ще има интерес. Писах на руските колеги и те отговориха, че нямат нищо против да се направи българска версия. Дори ни изпратиха някои технически указания. Ве my guide е за потребители със зрителни проблеми, които ползват интернет. Услугата е предоставянето на самите описания, а ролята – чрез сайта да се обогатява общата култура на потребителите.

– *Как се осъществява достъп до услугите на сайта и какъв е броят на описанията към момента?*

– Достъпът до описанията се осъществява чрез уебсайта www.bemyguide.org. Броят на описанията е 746, разпределени в 18 категории.

– *Коя е любимата ви категория и към коя тема бихте желал да има повече описания?*

– Ако трябва да избира една, то тя ще е изкуството. Обичам описания на картини, статуи и на други произведения от артистичната гама, създадени от човека. Дори преди десетина години, когато имах малко зрение, ми беше трудно да разграничавам отделните детайли. И може би чувствам, че това е някаква празнина в образованието и общата ми култура. Да, чета биографии на известни личности, но в тях по-рядко присъстват описания на произведенията, създадени от тях. Например „Мона Лиза“, може би най-известната картина на Леонардо да Винчи. Знам как изглежда, но понякога са много важни и детайлите. Например усмивката. Интересен е естествено и така нареченият „бекграунд“, историята на създаването на един или друг шедевър. Въпреки че аз и доста потребители не могат да видят самата картина, описанието и текстът към нея са нещо, което все пак в една или друга степен ни доближава до същността ѝ. Относно описанията, не налагам на доброволците собственото си мнение. Бих искал да има описания по темите, които вълнуват потребителите. Както се вижда от заявките, те са достатъчно разнообразни – от животни и растения, до Космос и скъпоценни камъни, през забележителности и буквите от българската азбука.

– *Описанията на платформата са плод на взаимната работа между вас, екипът ви и доброволците. Как човек би могъл да стане доброволец и знаете ли какъв е броят на включилите се досега в тази дейност?*

– Доброволец се става много лесно. Всеки, който желае, може да ни пише на уебстраницата или по имейл и да ни изпрати описание. Искам да споделя и за предишната наша доброволческа платформа Time Heroes. Там също публикувахме описания, но впоследствие прекратихме тази дейност. Към момента разчитаме на доброволци, които ни намират целенасочено, посредством интернет. По мое

виждане, като профил, без да съм правил проучване, смятам че в по-голямата си част участниците са жени, а също и студенти. 20–40-годишни. Това са мотивирани хора, които, влизайки в сайта ни и прочитайки информацията, решават да се включат с описание, което преди да ни изпратят, добре е обмислено и качествено изпълнено.

– *Имате ли формула, чрез която да стимулирате и насърчите желание за работа и последващи нови описания от страна на доброволците?*

– Бих искал да споделя какво е моето виждане за това да си доброволец. За мен е важно, дори да ви звучи абсурдно, да бъдеш доброволец, без да си доброволец. Без да носиш този етикет, без показност, без да си поставяш задачи на конверс. Разбира се, хора, включвали се в нашата дейност, са ни искали и грамоти. Не знам дали българските университети признават, но сме издавали такива. Те нямат печат, аз просто се подписвам на грамотата в потвърждение, че студентът „X” или ученикът „У” са изготвили описания за страницата на *By me guide*. Нямаме нищо против това. Не правим нищо друго, за да стимулираме доброволците. Важен е техният вътрешен стимул!

– *Може ли да разглеждаме By me guide като своеобразна дигитална библиотека в едно с поле за изява на ново творческо мислене?*

– Много силно казано е дигитална библиотека. Както вече споменах, това са 746 описания, които де факто могат да се поберат в една книга. По-скоро платформата е сбор от кратки текстове. Да, защо да не е и поле за нова изява на даден творец?! Предполагам, че за пишещия би било нещо сравнително рутинно да изготви едно описание. В същото време човек, който не е правил подобно нещо, вероятно ще го направи с интерес и желание и дори да му е трудно на определен етап, може да открие, че му се отдава.

– *Мислите ли, че платформата съчетава социална, образователна, културна и творческа дейност?*

– Да, определено ги съчетава. Интересно е тук да спомена за руския вариант на страницата „Опиши мне”. Там бяха включили опция със социален елемент. Да речем, ако някой си избере дреха по интернет, той да има възможност да изпрати линк към доброволца и съответно той да му я опише. Тук това не сработи. Не знам дали това говори в полза на нашето общество. Дали при нас хората намират помощници, които да им съдействат в такива ситуации, докато в Русия е по-трудно заради големите разстояния или пък защото има повече самотни и незрящи хора. Там се възползват от този аспект на платформата, у нас не се получиха.

– *Успоредно със създаването и публикуването на материали в платформата се изгражда и лавинообразното добротворчество. Смятате ли, че By me guide изпълнява и ролята на обединител? Надгражда ли потенциала на отделния човек, който се занимава с подобна дейност?*

– Бих посочил своята мотивация в случая. Да правиш такива неща, това означава, че имаш вътрешна потребност, а не защото е модерно. Аз, например, не го правя за това. Аз не съм специален, но имам мотивация и кауза, която според

мен си струва да се прави. Разбира се, че така човек се обогатява, правейки неща, които са му интересни, и към момента мисля, че участват 112 доброволца в каузата ни. Хората са различни и има различни типове доброволци. Някои са мотивирани, други се съсредоточават само върху една или две мисии, като например в Time Heroous или една или две други инициативи. Като цяло нагласите към нас са позитивни, колкото и кратка да е продължителността на срещите ни с хората, вероятно заради факта, че тя се извършва главно онлайн. Според мен електронната комуникация позволява по-позитивни и по-конструктивни отношения, тъй като човек преди да пише обмисля нещата.

– *Колко време и какъв личен труд полагате, за да редактирате описанията?*

– Ако приемем, както обикновено се случва, че имаме изпратени между 5–10 описания на седмица, с цялата координация, която имаме с г-жа Влахова – качване, редактиране и т.н., ни отнема около 2–3 часа седмично. Екипът ни не е голям и не получаваме заплащане. За наша радост, напоследък авторите, които ни изпращат описания са много мотивирани и самата редакция не ни отнема много време.

– *Какво бихте ни споделили за бъдещото развитие на сайта?*

– За да се добави нещо към платформата, трябва да се случат две неща. Първо, да има финансиране, което ние не търсим целенасочено. Това не е нашата форма. В сегашната си форма, *You the guide* има и предимства, и ограничения. Ограниченията са, че по-трудно стават нововъведенията. Но все пак ако приемем, че някой ден има финансиране и повече желаещи, бих публикувал информация по-често за подобни проекти по света. Вероятно бихме обособили и помещение, в което хората да идват, да докосват макетите, които правим. Може би бихме засилили работата с ученици чрез по-чести срещи и разговори, бихме ги научили как да създават описания за незрящи. Бихме ги запознали с различни аспекти от живота на незрящите и бихме пътували из страната. Много неща могат да се направят. Искане ми се по-скоро сайтът да е само елемент от цялата картина и това да стане като някаква норма. Музеите да предвиждат сектори за незрящите хора, да се правят специални макети или фигурки за незрящи деца, които да ги запознават с природата и всякакви други аспекти от живота. Има, разбира се, такива услуги, например като „Киномания” и адаптирани филми – описват се действията на героите, времето между репликите и това се нарича аудиодискрипция. Такава политика е цялостна и е свързана с образованието и културата на хората с увреждания.

– *Колко е нужно на човек, за да открие пътя на доброта и съпричастността? Търсим ли го днес?*

– По-труден е пътят, само ако го няма, но според мен за всеки има надежда!

Централната библиотека на БАН в дистанционен режим¹

СИЛВИЯ НАЙДЕНОВА, ГАБРИЕЛА ГЕОРГИЕВА

Central Library of Bulgarian Academy of Sciences at a remote duty

Silvia Naydenova, Gabriela Georgieva

Summary

The formation of the information and scientific-cultural space is the most important task of the libraries. Today, when the world is affected by an unprecedented pandemic and people live in isolation libraries are in front of extremely great challenge.

The work of libraries in a remote duty acquires a great importance because it is carried out in new conditions with help of the modern information technologies.

The activities for the realization of this pressing task are focused in two main directions: 1. Inner library work. 2. Readers facilities.

The library activity in the Central Library of Bulgarian Academy of Sciences in the present situation was implemented at a remote mode of operation – a retroconversion of the library catalogs and digitization of the rare documents from our collections. From 13.03 to 13.05.2020 more than 8000 bibliographic records were created and 17 titles in 5141 files were displayed in digital collections. The work in the national scientific program *Cultural and historical heritage, national memory and social development* whose implementation was not ceased during these two months, consisted in editing of more than 1000 bibliographic records and displaying of 11 periodical titles (38 series in 6130 files). Remote duty was in force for all of the current initiatives, which were carried out before the state of emergency and were periodically displayed and disseminated on the website of the Library and its facebook page.

The reader services during this period were, of course, not provided in the traditional way. The policy of our Library is to offer an open access to all of its resources. Our digital library encompasses 20 collections – 3943 titles, 282 383 files. During this period an abrupt increase in the use of the electronic catalog and the digital collections was observed.

Indeed, this does not represent the full range of the versatile library activities and is by no means an alternative to the traditional library work, but we do believe that it is a big step forward and we will continue to work hard in this direction in the near future.

Key-words: Central Library of Bulgarian Academy of Sciences, COVID-19.

¹ Публикуваме текста в неговата цялост. Поради техническа грешка той бе представен в съкратен вариант в бр. 3.

Създаването на информационно и научно-културно пространство е най-важната задача на библиотеките. Днес, когато светът е обхванат от безпрецедентното разпространение на пандемия и хората са в изолация, библиотеките са изправени пред изключително голямо предизвикателство.

Работата на библиотеките в дистанционен режим придобива огромно значение, защото я реализираме в нови условия с помощта на съвременните информационни технологии.

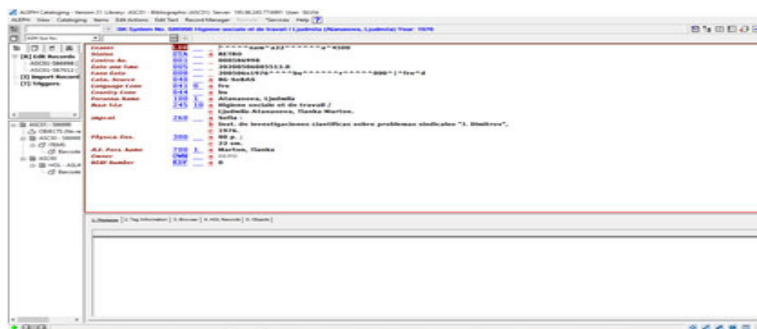
Дейностите са съсредоточени в две направления:

1. Вътрешната библиотечна работа, като обработка на документи – текуща и ретроспективна, регистриране на постъпленията по книгообмен, изпращане на библиотечни документи по книгообмен в страната и чужбина, систематизиране и предметизиране в електронния каталог на обработените библиотечни документи, изработване и подреждане на тематични изложби, сканиране на библиотечни документи и експониране в дигиталните колекции;

2. Обслужване на читателите, в това число и обработване на всички заявки по МЗС.

В настоящата ситуация служителите на Централна библиотека работят от разстояние – ретроконверсия на библиотечните каталози. За тази цел на работещите по този начин колеги беше даден отдалечен достъп до модул Cataloging на библиотечната система ALEPH500. 30 служители се възползваха от тази възможност, като в края на всеки работен ден подаваха отчетна форма с изработените записи на ръководител-отделите, които проверяваха и редактираха. Работещите в отдел „Индексиране на библиотечни документи“ систематизираха и предметизираха библиотечните документи, дейност за която също се попълваха отчетни форми.

В периода 13.III–13.V.2020 г. бяха изработени над 8000 библиографски записа. Библиотечните документи, които бяха ретроконверсирани се намират в Книгохранилище № 2 в Научен комплекс „8 километър“ на БАН. Тези материали не беше възможно да се обработват *de visu*, каквато е практиката в ЦБ на БАН, затова

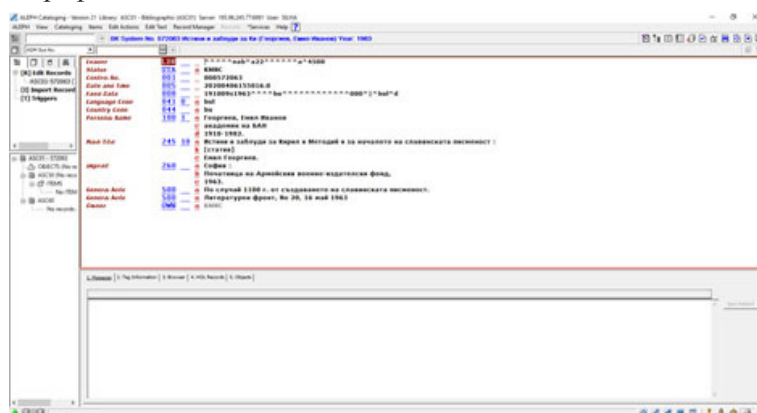
използвахме съответните фиши от топографския каталог.

Друга важна задача, по която работихме по време на извънредното положение е дигитализация на ценни документи от нашите колекции. Сканирането на

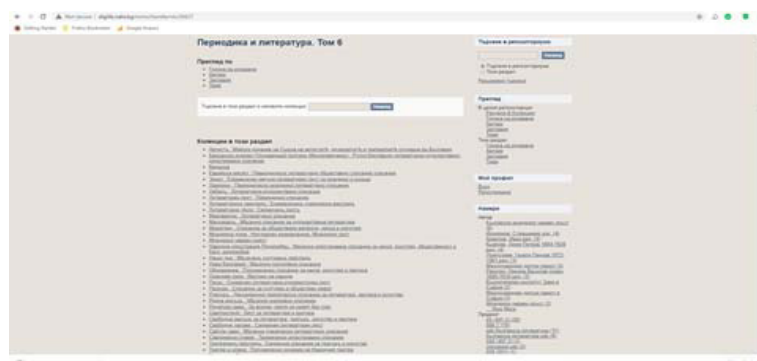
документите беше направено в Дигиталния център, който беше едно от малкото звена, които не промениха работния си режим в този период в Централната библиотека на БАН. Файловете се изпращаха на колегите, които ги обработваха и след това експонираха в платформата DSpace. Общо бяха обработени 17 заглавия в 5141 файла.

Опазването на книжовно-документалното наследство е първостепенна задача на Библиотеката. В тази връзка 2020 г. е втората година от участието на Централната библиотека на БАН в Национална научна програма „Културно-историческо наследство, национална памет обществено развитие“ – изпълнението на задачите не беше прекратено през тези два месеца, напротив. Колегите, които са ангажирани с изпълнението им, продължиха да работят усилено:

1. *По първата задача:* Създаване на библиография по Кирилометодиавистика в библиотечно-информационната система ALEPH500, като бяха редактирани над 1000 библиографски записа.

2. *По втората задача:* Дигитална колекция от български литературни списания (сканиране и създаване на метаданни) – 11 заглавия на периодични издания (общо 38 книжни тела в 6130 файла).

С участието на експерти от Централната библиотека на БАН се създадоха редица събития в БАН. Такова събитие е честването от отпечатването на първа-

та книжка на „Периодическо списание на БКД“, с което се поставя началото на издателската дейност на БАН. 150-ата годишнина ще се чества през м. октомври 2020 г., с изложба в градина „Кристал“. Изработени са 28 постера с изображения и текстове на български и английски език.

Сътрудниците в отдел „Справочно-библиографска и издателска дейност“ подготвиха брой 3/4 на Информационен бюлетин на Централна библиотека на БАН: <http://cl.bas.bg/издания/информационен-бюлетин-на-цб>/<http://cl.bas.bg/%d0%b8%d0%b7%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%8f%d0%b8%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d0%b8%d0%be%d0%bd%d0%b5%d0%bd-%d0%b1%d1%8e%d0%bb%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%bd-%d0%bd%d0%b0-%d1%86%d0%b1/> – 972-wpfd-2020

Продължиха също така и работата по всички инициативи, които са осъществявали и преди извънредното положение, които периодично се представяха и популяризираха на сайта на Библиотеката и фейсбук страницата ѝ: <http://cl.bas.bg/>; <https://bg-bg.facebook.com/clbasbg>

Една от тези инициативи е на Българската академия на науките – да предоставя онлайн достъп до най-новите си проекти в сферата на културата и образование-то под мотото „Научи нещо ново, докато си въъщи“: <http://www.bas.bg/2020/04/16/бан-култура-и-образование-онлайн/>

В навечерието на 170-годишнината от рождението на Патриарха на българската литература Иван Вазов Централната библиотека на БАН представи някои от най-ранните издания на негови произведения, съхранявани във фонда ѝ.

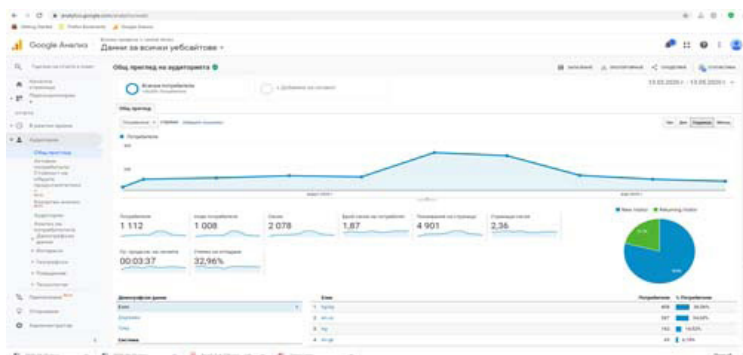
Взехме участие в онлайн тест на информационно-търсещата система по проект „Цифровизация на репертоара на българската възрожденска книжнина (1801–1878)“, който се проведе на 23.IV.2020 г., и изпратихме своите препоръки на колегите, които работят по проекта.

Обслужването на читателите през този период естествено не беше по традиционния начин. Трябваше много бързо да се пренастроим към различните условия на работа. Политиката на нашата Библиотека е да предоставя свободен достъп до всички свои ресурси. В дигиталната ни библиотека са съсредоточени в 20 колекции – 3943 заглавия, 282 383 файла. Своден електронен каталог на библиотечни документи, които се намират в единната библиотечна система на БАН, електронни ресурси по абонамент.

И днес, когато светът е обхванат от пандемията и хората са в изолация, библиотеките са изправени пред изключително голямо предизвикателство: да се адаптират към новата ситуация, като предоставят на своите потребители онлайн електронни услуги, виртуални изложби и нови онлайн рубрики. Изводът, който си направихме, е: работата с библиотечно-информационни инфраструктури и предоставяне на услуги от разстояние за потребителите все повече трябва да се обогатява и разширява. Всичко това обаче е възможно да се случи само при условие, че всички библиотеки си сътрудничат и си взаимодействат.

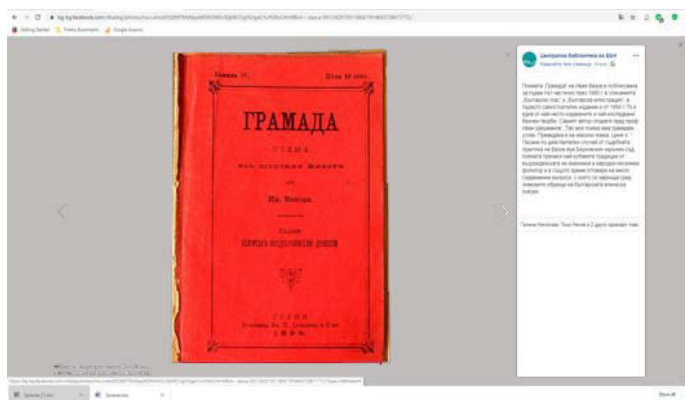
Наблюдава се рязко повишаване на ползването на електронния каталог и дигиталните колекции от наложената карантина, в резултат от пандемията от COVID-19. Сега работата на библиотеките в областта на натрупване на електронно

съдържание придобива огромно значение. Във връзка със създалата се ситуация много културни, научни и образователни институции отварят своите бази данни с електронни книги, списания и учебни материали, за да подпомогнат ученици, студенти, преподаватели и научни работници по време на въведената дистанционна форма на обучение и работа.

Популяризирането на нашата дейност не преставаше и в профила ни във фейсбук. През периода поместихме 30 публикации на относително равни интервали от време, като имаме общо 376 харесвания и позитивни реакции, над 13 000 достигнати хора, които са видели и прочели публикациите.

Публикации с най-много харесвания, положителни отзиви и споделяния са:

1. 170 години от рождението на Иван Вазов – 52 харесвания и 28 споделяния.
2. Гергьовден (2 публикации по темата) – общо 43 харесвания и 14 споделяния.
3. 11 май – Ден на библиотекаря – 42 харесвания и 7 споделяния.
4. Великден (общо 2 публикации) – 35 харесвания и 13 споделяния.

Естествено, всичко това не изчерпва всички библиотечни дейности, в никакъв случай не е алтернатива на традиционната ни работа в Библиотеката, но смятаме че е голяма крачка, която направихме и в бъдеще ще продължаваме да работим в тази насока.

Опит за осмисляне на онлайн преподаването по време на пандемия

Любомира Парижкова

An attempt of reflection on online teaching during a pandemic

Lubomira Parijkova

Summary

In this article we will try to present what happened during the state of emergency in Bulgaria in the field of higher education through the eyes of a lecturer at a state university. The author is an associate professor at the University of Library Science and Information Technology, where during the summer semester he gives lectures on "Book Science" and "New Forms of Knowledge Organization" (lectures and exercises). Online teaching practices are presented. Some conclusions and observations are made.

Key-words: online education, pandemic, university, experience.

Осмислянето на значими събития в живота и обществото изисква дистанция на времето, богат екзистенциален опит и житейска мъдрост.

Безспорно пандемията от COVID-19 е такова събитие, оставящо траен отпечатък върху множество хора по цял свят и е с изключителен обществен резонанс. Към настоящия момент обобщаващи съждения и извеждане на тенденции е не само прибързано, но и лекомислено. Но е факт, че бяха засегнати почти всички социални дейности и образованието също посрещна сериозни предизвикателства.

Без претенции за изчерпателност и всеобхватност в настоящата статия ще бъде направен опит да се представи случилото се по време на извънредното положение в България в сферата на висшето образование през погледа на преподавател в държавен университет.

От 16 март 2020 г., след обявяването на извънредно положение в България на 13 март 2020 г., всички висши училища преминаха на онлайн обучение. В българските университети отдавна се използват платформи за обучение – Moodle, ILIAS и др., основно за дистанционно обучение. Но за редовното обучение няма изградени такива дълбоки традиции. Ето защо поради липсата на централизирани платформи висшите училища в България избираха най-подходящата за себе си.

В Университета по библиотекознание и информационни технологии на преподавателите бяха предоставени три възможности: да се включат в Moodle платформата на Университета, да ползват Google Meet или да изпращат материали по електронната поща на своите студенти.

През летния семестър водя лекции по „Книгознание“ в първите курсове на специалностите „Архивистика и документалистика“ и „Библиотечен и информа-

ционен мениджмънт“, а във трети курс от специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“ – дисциплината „Нови форми на организация на знанието“ (лекции и упражнения). Предстояха и изпити със задочници и с редовна форма на обучение.

Като придържащ се към демократичните принципи преподавател, допитах се до студентите как искат да провеждаме занятията си. Те отхвърлиха предложената платформа Moodle, която познавам още от 2009 г. и чиито функционалности са подходящи за онлайн обучение. Решихме да съчетаем другите две предложения, като провеждаме лекции посредством Google Meet и качвам в Google Drive презентациите и материали, подходящи за подготовка на отделните теми. За третокурсниците създадох виртуална класна стая (приложение на Google), в която реално провеждахме заниманията си. Студентите качваха изпълнените задачи във виртуалната класна стая.

Всяка нова ситуация носи стрес, но когато превърнеш режима си на работа в последователни и добре структурирани действия, се постига успокоение. Създадох си рутинни процедури:

- създаване на събитие в Google календар за всеки курс;
- обучение на студентите за работа в приложението на Google за срещи;
- подготовка на лекции с презентации;
- търсене на допълнителни източници за поставяне на онлайн задачи;
- провеждане на лекции чрез използване на приложението на Google – презентация чрез споделен екран и представяне на темата с възможност за въпроси от слушателите;
- качване на материалите;
- проверка на курсови работи;
- създаване на задачи към виртуалната класна стая и др.

Лекционните курсове завършиха със създадена онлайн анкета в Google формуляр за удовлетвореността от обучението на студентите и техните препоръки.

Онлайн бе отбелязан и Международният ден на книгата и авторското право – 23 април. Тази година посветихме усилията си на идеята студентите да четат една книга през април, като избран след анкетно допитване бе романът „Аз още броя дните“ на Георги Бърдаров. „Един университет, една книга, една общност“ – беше инициатива на студенти от втори курс на специалност „Библиотечен и информационен мениджмънт“, задочно обучение, и на доц. д-р Любомира Парижкова, а реализацията ѝ беше първа в Университета по библиотекознание и информационни технологии. Предложени за избор чрез гласуване бяха книги на български автори: „Отвъд играта“ (Иво Иванов), „Невидими“ (Наталия Делева), „Струни“ (Радко Пенев), „18 % сиво“ (Захари Карабашлиев). В специално създадената за инициативата фейсбук страница студентите представяха всяка една от книгите по време на гласуването. След излъчването на книгата-победител, в рамките на един месец, поддръжниците на идеята четоха изключително въздействащия роман на Георги Бърдаров. Във фейсбук страницата споделяхме своите впечатления

от прочетеното.¹ По време на изолация е смислено да се чете. Четенето ни дава ориентири за нас самите и за всичко, което се случва. „Прочетох книгата-победител в анкетата – „Аз още броя дните“. Безспорно не е леко четиво. Държи те в напрежение дълго след прочитането ѝ. Изключително силна история, завладяващ изказ. Любопитно темпорално смесване, което определено те държи нащрек. Препоръчвам да я прочетете! Хваща те за гърлото и те държи дни наред... Но трябва да се прочете!“²

На Световния ден на книгата и авторското право бяхме лично поздравени от автора на романа-победител: „Искам да ви благодаря за оценката и хубавите думи за романа ми. Той не е перфектен, но е истински от първата до последната дума. И искам да ви пожелаем едно нещо – не мълчете! Мълчанието е злато само когато няма какво да кажеш. Когато ти идва да крешиш от неправдите около теб, но мълчиш, мълчанието се превръща в престъпление. Всяко наше вдишване трябва да е порив за Свобода!“³

Така чрез четене и честване на 23 април смятам, че успяхме да се отворим към другите въпреки дистанцията, да се свържем със свои съмишленици и съидейници и това да ни помогне за ограничаване на самотата по време на пандемия.

Наблюдения и изводи

Онлайн обучението през тези месеци приех като възможност да надградя своите дигитални умения, да се запозная с нови платформи и да обогатя знанията и уменията си. Факт е, че онлайн обучението стимулира преподавателите да изискват повече и да дават повече задачи на студентите.

Като констатация мога да отбележа пълната класна стая: онлайн посещението беше почти 95 %, с каквото не мога да се похваля при нормално провеждане на лекции.

Проблемът с мотивацията за учене и с активното участие в семинарните занятия на студентите е от години, но по време на онлайн обучението открих положителна тенденция на активизиране и в някаква степен по-висока мотивация. Това наблюдение се базира най-вече по време на упражненията с трети курс, когато по екипи решаваха казуси. На всяка група поставях отделна задача и студентите от всеки тийм създаваха собствени Google Meet, на които и преподавателят е поканен. Ентусиазъм и конкурентност бяха доминиращите в тези срещи. Всички студенти споделяха, че им липсва живият контакт с преподавателите и предпочитат присъствен вид обучение.

Ситуацията, в която са поставени учените, преподавателите, студентите, но и хората от всички професии, е необичайна и все още няма изработени критерии за правилна реакция. Важно е споделянето на опит и рефлексията върху него, защото от добрите практики или от неуспехите могат да се създадат устойчиви модели за поведение.

¹ <https://www.facebook.com/groups/504130893853831/>

² Любомира Парижкова, 6.IV.2020 г.

³ Георги Бърдаров, 23.IV.2020 г.

Превантивни мерки за опазване на библиотечните фондове на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

РАДОСТИНА АНГЕЛОВА, ВЕСКА ЛАШЕВА

Preventive measures for the conservation of the holdings of “St. Cyril and St. Methodius” National Library

Radostina Angelova, Veska Lasheva

Summary

Conservation and preventive measures to protect library holdings cover the issues of clarifying the reasons for the destruction of written materials and establishing an optimal storage regime. The purpose of this article is to investigate and implement the best preventive measures for the conservation of the book stock at the “St. Cyril and St. Methodius” National Library.

Key-word: book, paper, preventive measures, conservation.

Въведение

Консервацията и превантивните мерки за опазване на библиотечните фондове, като комплексен проблем, обхваща въпросите за изясняване на причините за разрушаване на писмените материали; за разработване на правилата за установяване на оптимален режим на съхранение с цел да се запазят фондовете от физико-химични и биологични разрушения; за методите за консервация и реставрация; за методите за стабилизация и възстановяване на самата хартия; за съсредоточаване на усилията за минимализиране на щетите, причинени от окисление и биологични агенти.

Целта ни в настоящата статия е да се проучат и се приложат най-добрите превантивни мерки за опазване на книжния фонд на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Институцията „Библиотека“ съхранява творческите произведения, тя е паметта на света. Благодарение на библиотечните фондове, днес можем да следим и да се запознаваме с историята на най-старите времена, можем широко да използваме дарбите на човешкия ум и да градим основите на цивилизацията от поколение на поколение.

Превантивните мерки и опазването на книжните фондове е гаранция за опазването и ползването на единствения безграничен и сполучлив проводник на мисълта и идеите на човечеството, независимо от колко далечни са пространствата на мястото и времето.⁴

⁴ **Консервация** и реставрация книг: Методически рекомендации. Москва: ВГБИЛ, 1987, с. 10–13.

В Европа са създадени трайни книжовни традиции. Столетия наред са се изграждали престижни обществени библиотеки. В повечето европейски държави отдавна и системно се полагат грижи за документите на хартия, съобразени с изискванията за съхранение на библиотечните фондове, консервационно-реставрационните и дигиталните процеси. За съжаление количествата на библиотечните притежания остро поставят проблема за избора на определени сбирки и документи, които заслужават специални грижи. Каквото и да е замърсяването от органичен или неорганичен произход, то крие опасност при дълготрайното съхранение на фондовете и документите, особено веществата, които имат киселинен характер и под чието въздействие хартията активно се разрушава. Тези обстоятелства налагат във възстановителните процеси да се направи добро механично и химично почистване като част от консервационния процес.⁵

Влиянието върху материалната основа на книгата или документа от хартия на светлината, влагата и прахта се отдава на физическото въздействие, под което материалът, от който се състои книгата, постепенно се унищожава. Ефектът на светлината върху хартията е сложен. Хартията отразява голяма част на падащите върху нея светлинни лъчи.

Когато температурата и влажността се увеличават, процесите на стареене на хартиените документи, рязко се ускоряват. Естественото стареене на хартиите определя значителното изменение на експлоатационните възможности на документите. То зависи от влакнения състав на хартиите, от проклеяващите вещества и от използваните пълнители. Структурата на хартията се характеризира с наличие на влакна с различен размер и произход (основно растителни, по-рядко синтетични и минерали), пълнители, проклеяващи вещества, химични спомагателни средства (ХСС). Всичко това определя как една хартия ще издържи на експлоатационните свойства, ако е дълготрайна.⁶

Технологичният режим за получаване на влакнестите материали определя до каква степен са изменени якостните свойства на природния полимер. Много хартии съдържат повишено количество кисели групи. Хартията става по-мека и деформируема, киселите групи инициират хидролизната деструкция. Така се образуват карбоксилни групи, които ускоряват окислителната дейност. Заедно с намаляване на якостта и еластичността се наблюдава и силно пожълтяване на хартията.⁷

Причини за разрушенията

Много са факторите от околната среда, които предизвикват повреждане, а понякога и разрушаване на обектите в библиотеките, архивите и музеите. На първо място това са температурата, относителната влажност на въздуха, светлинното

⁵ Добрусуна, С. А. Стабилизация бумаги документов. Москва: Наука, 2014, с. 10–21.

⁶ Лоцманова, Е., Быстрова, Е. Атлас поврежденных бумаги, блока, переплета библиотечных и архивных материалов. Санкт-Петербург: Наука, 2011, с. 5–30.

⁷ Марчева, Рени. Три основни етапа при опазването на стари книги и исторически документи. – В: Библиотека, 2011, с. 29–31.

излъчване (особено УВ лъчите), механичните и химически примеси, съдържащи се във въздуха. Комплексното им въздействие дава отражение върху характера на повредите при различните документи и книги.⁸

Поглъщането на атмосферен въздух е една от причините за разрушаването на хартиените носители на информация. Това води до получаване на свободна сярна киселина поради катализиращото действие на някои катиони, соли и йони. Сулфатите разрушават краищата на листа, т.е. най-удобните за достъп на атмосферен въздух места на книгите. Повишената концентрация на кислород във въздуха благоприятства ускоряването на процеса на стареене на хартията. Увеличената влажност на обкръжаващата среда действа по подобен начин. В атмосферата наличието на въглероден диоксид също способства за ускоряване на стареенето на хартията. В присъствие на влага във въздуха, която хартията адсорбира, се инициира киселинната хидролиза на целулозата. При стареенето окислителните процеси повишават киселинността на хартията и нейното стареене се ускорява. Частичното увреждане на книжните фондове в резултат на съхраняването е променлива величина, която може да варира.⁹ От голямо значение е и излагането на даден документ в експозиция (изложба). За премахване на риска от замърсяване е необходимо да се използват памучни или ленени ръкавици – при работа ръцете и повърхностите трябва да са чисти и сухи.¹⁰

От значение е и мястото на книгата: дали тя се намира в пряк контакт с вредните примеси на въздуха и светлината. Нанесените повреди на подвързиите са: изкривяване, разкъсване, разлепване, отделяне на книжното тяло от подвързията, замърсяване и мн.др.

Фактори за съхранение

Книгите съдържат не само идеите на автора, но и духа на времето и обстановката, в която са били създадени. Затова съхраняването на тези писмени паметници на нашата култура е отговорна задача. Различните подходи в съхраняването на различни по вид и формат писмени паметници на културата се налага и от историческата и културната значимост на документите и книгите, от изходната здравина на материала (хартия, мастила, лепила и др.), от физическото състояние на оригиналите, т.е. степента на разрушаването им.

В процесите на съхранението книжните фондове на библиотеките стареят и губят физико-механичните си качества. Тези процеси не могат да се преустановяват, но могат да се забавят, като се създадат възможно най-благоприятните усло-

⁸ **Иванова, Н.**, Бенчева, С., Тодорова, Д. Ръководство за упражнения по химия, технология и свойства на хартията. София: ХТМУ, 2009, с. 15–20.

⁹ **Великова, Т. Д.** Биоповреждане документов: Сборник статей. Санкт-Петербург: Наука и практика, 2009. 160 с.

¹⁰ **Добруси́на, С. А.**, Чернина, Е. С. Консервация документов: Наука и практика. Санкт-Петербург: РНБ, 2013. 191 с.

вия на съхранение, т.е. поддържане на оптимален микроклимат и хигиенно-санитарен режим.¹¹

Светлинният режим е един от значимите фактори за съхранение на книгите. Той се определя от нормативните параметри на въздействие. Светлината е разновидност на електромагнитно излъчване и свойствата ѝ зависят от дължината на вълната. Най-разрушително въздействие върху хартията и книгите оказва ултравиолетовото излъчване. Хартията, която съдържа дървесинна маса, пожълтява и се руши под въздействието на видимата светлина. Тя е винаги вредна за документите и за фондовете: изображенията и текста избеляват, намалява здравината, еластичността и белотата на хартията.

Повишаването на влажността на въздуха води до повишаване на влажността на самата хартия в книгите, тъй като тя е хигроскопичен, еластопластичен, капилярно-порест листов материал, получен от растителни влакна, обработени по определен начин и свързани здраво помежду си в тънък лист. Увеличаването на съдържанието на влагата спомага за протичане на хидролитичните реакции, а това причинява деструкция на полимерните целулозни влакна. По този начин физико-механичните свойства на хартията се понижават, а процесът на естественото стареене се ускорява.

Прахта не само е хранителен източник за насекоми, но е и източник на гъбни спори и яйца на насекоми. При повишени нива на температурата и влажността се благоприятства появата на плесенни гъби и насекоми. Опазването на библиотечните фондове не би било възможно без спазването на нормативен режим.¹²

Наблюдаването на относителната влажност на въздуха, температурните промени, механичното обезпрашаване на прах и твърди частици оказват въздействие на книжните фондове. Дезинфекцията на помещенията по механичен метод, а именно с прахосмукачка или с четка, както и химическата обработка на пода и стените, подпомагат дълготрайността на документите.

Обезпрашаването се извършва, като всяка книга се обработва механично от всичките ѝ страни с цетафарм, а стелажите се почистват и се обработват с разтвор от чаено дърво. Книгите са поставени във вертикално положение на полиците и след обработка се връщат на същите места. В Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ обработката на фондовете се извършва по споменатите по-горе начини.

Повишеният интерес към някои от документите или книгите се явява основание за прехвърлянето им върху нехартиен носител. Така срокът на стареене на оригинала се запазва за по-дълъг период от време – чрез специална обработка. Съвременните технологии позволяват прехвърлянето на цялата важна текстова и графична информация в електронен вид. По този начин документите могат да бъдат запазени в оригиналния си вид с всички необходими данни. Дигитализа-

¹¹ Бланк, М. Г. Теория и практика сохрания книг в библиотеке. Ленинград, 1974, с. 80–98.

¹² Фляте, Д. М. Свойства бумаги. Москва: Профессионал, 1970, с. 10–25.

цията на архивите е процес на сканиране и последващо каталогизиране на всички налични документи.¹³

Неутрализацията на киселинността на хартията е един от заключителните етапи на консервация и реставрация. При неутрализация целта е не заздравяването и укрепването ѝ, а намаляването на скоростта на деструкция в процеса на естественото стареене при съхранение. Този вид обработка е важна за чупливите и в значителна степен повредени документи, както и за повреди, които не са силно изразени, но имат ниско рН. Неутрализацията е необходима, когато документът или книгата имат все още значителна здравина. Създаването на микросреда с недостиг на кислород е реалната перспектива за дългосрочно съхранение, не само защото е един безопасен нетоксичен и напълно инертен начин по отношение на материалите и метод за лечение, но и поради факта, че може да забави процеса на разграждане и деструкция на документите, причинени главно от кислород, замърсители и вариращите температури и влажност. В НБКМ се извършва обработка чрез метода „Аноксия“, след което се извършва обезпращаване и документите и книгите се съхраняват в обособена инертна среда.¹⁴

Методът „Аноксия“ стартира в средата на XX в. и се е използвал за съхранение на хранителни продукти, а по-късно и за опазване на паметници на културата. Свободната от кислород среда е техника за унищожаване и за контрол на вредителите. Състои се в отстраняването на кислорода в затворено пространство, в което материали или обекти са изолирани за лечение или с превантивен характер. Резултатите са дехидратация и задушаване на микроорганизмите и насекомите, независимо в кой еволюционен етап на развитие са. Често се използва като инертен газ азотът. Методът е приложим за всички видове органични (хартия, кожа, плат, дърво) и неорганични материали. Той е широко разпространен като подходящ метод за опазване на колекции и на културни паметници. Третираните обекти не променят физико-химичните си свойства, материалите не променят първоначалния си вид дори на микроскопично ниво. Патентован е, доказал е своята ефективност и би могъл да се приложи на място, във формата и размера, необходими за лечение или превенция.

Заклучение

Въз основа на комплексното проучване за правилното съхранение на обекти от хартия – книги, документи и ръкописи, е необходимо да се поддържа оптимален

¹³ Добрушина, С. А. [и др.]. Основные технологические процессы реставрации документов: Учебное пособие. Санкт-Петербург: Наука и практика, 2002, с. 65.

¹⁴ Българска книга: Енциклопедия. състав. Ани Гергова. София; Москва: Pensoft, 2004, с. 252; Александрова, Красимира, Добрева, Росица. За някои акценти при съхраняване на специалните колекции: Архивът на Стилиан Чилингиров в РБ „Ст. Чилингиров“ град Шумен. – В: Библиотеки и библиофилство, 2016, с. 141–148; Александрова, Красимира, Цветанска, Искра. Опазване на документалното наследство в институциите на паметта. – В: Библиотека, 2017, № 4, с. 27–31; Същите. Съхранение и експониране на пергаментни ръкописи. – В: Библиотека, 2018, № 4, с. 21–27.

климат в границите на: температура около 18° С, относителна влажност на въздуха около 55 %, регулиране на въздухообмена и поддържане на санитарно-хигиенен режим. При съхранение на книгите се има предвид тяхното историческо значение и честотата на търсене, правилно поставената диагноза при процесите на консервация, реставрация и подвързия. Превантивните мерки и успешно изпълнените процеси удължават ползването на архивните документи и книжните фондове на библиотеките. Унищожаването на плесени, гъбички, бактерии и други вредители има огромно значение също така за съхраняването на библиотечните и архивните фондове. Трябва да се обърне специално внимание на новопостъпилите документи, тъй като те може да не са били съхранявани в подходящи помещения. В Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се извършва обработка на културното ни наследство по метода „Аноксия“, след което то се обезпрашава и се съхранява в обособена инертна среда. Обезпрашаването се извършва, като всяка една книга в хранилищата се обработва механично с цетафарм, а стелажите се обработват с разтвор от чаено дърво за дезинфекция.

История на папиемаше технологията и приложението ѝ във викторианския дизайн на подвързията от началото на XIX век

МАЛИНА БЕЛЧЕВА

History of Papier-mâché and Victorian Design Binding

Malina Belcheva

Summary

The article presents the history of papier-mâché from its first implementation in the construction of objects designed for military armor during the Chinese Han Dynasty period (202 B.C.–220 A.D.) to the present days, focusing on the Victorian era and the introduction of papier-mâché for decoration of the Victorian interior design. Handmade and machine made methods for papier-mâché are presented, visually illustrated through graphics from the conservation of Owen Jones' relievo papier-mâché binding for "The Psalms of David".

Key-words: conservation, Victorian design, papier-mâché, relievo papier-mâché design binding, "The Psalms of David", Owen Jones.

История на папиемаше технологията

Ръчно изработване на папиемаше

В историята на декоративните изкуства терминът „папиемаше”¹ характеризира състава на художествени обекти, изградени от хартия. Буквалното значение на френската дума „папиемаше”, от фр. *papier* (хартия) и фр. *mâché* (смачан, пресиран), означава „наситнена чрез сдъвкване хартия”. По сведения² на Шърли Дево (Shirley DeVoe) фабрикантът Уилтън наема работници от Франция със задачата да „сдъвкват” хартиени остатъци за фабриката му за хартия на ул. „Едуард” в Лондон³, а самата технология по изготвянето на хартиената каша той държал в дълбока тайна почти до създаването на машини за фино смилане на хартиени остатъци.

¹ Хронологията на термина „папиемаше” и нюансите в неговото значение и употреба в българския език могат да бъдат проследени в: Ангелова, Анна, Веселинов, Димитър. Речник на френските думи в българския език: Т. 4. София: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски”, 2015, с. 383–384. Представен е исторически обзор на употребата на термина от 1695 г. (при регистрацията му във френския език като *papier-mâché*) до въвеждането му в българския език през XIX в. със значението „хартиено тесто”, „попивателна хартия”, „бита хартия” или „книжна маса смесена с лепило, гипс и тебешир”.

² DeVoe, Shirley. English Papier-Mâché of the Georgian and Victorian Periods. Middletown, Conn., Wesleyan University Press, 1971, с. 3–4.

³ “The elder Mr. Wilton ... was the person who employed people from France to work in the

Внимателното разглеждане на метода за изработване на папиемаше напомня на този, следван от Цай Лун (蔡伦, Ts'ai Lun) при изливането на първите листовے хартия. Исторически данни от този най-ранен период от създаването на хартията (202 г. пр.Хр.–220 сл.Хр.) сочат, че Цай Лун наблюдавал птиците и начина им за изплитане на гнезда, чийто модел последвал до успешното създаване на гладка хартиена повърхност от целулозни фибри. Първите предмети от папиемаше през този период били предназначени за военни доспехи и шлемове за армията на китайската династия Хан⁴. Папиемаше технологията за многослоен картон по метода на Лун била пренесена в Древния изток и Тибет. Един от най-старите артефакти оттогава, запазени до днес, е изработената от папиемаше кутия за погребалната церемония на сокол в Персия.⁵

Съставена от леснодостъпни материали, хартиената структура „папиемаше“ получава широко приложение в декоративните изкуства. През викторианския период книжната смес (в комбинация с попълващи и заздравяващи вещества) е използвана за декоративни покрития при изграждането на художествени елементи върху рамките на картини и огледала, и за декоративни стенни и таванни облицовки. Папиемашето се включва в структурата на художествените подвързии на книги и албуми за фотография през XIX в., като тази технология позволява те да бъдат богато украсени с декоративни орнаменти и фини ювелирни инкрустации. За да бъде приложена, папиемаше технологията при подвързиите за книги, повърхността (често съставена от листовے хартия), била допълнително заздравявана чрез многослойно лаково покритие, нанасяно последователно до постигането на гладка и твърда повърхност (*lacquer binding*⁶).

Сведения от XVII и XIX в. сочат, че хартиена каша, премесена с различни по вид фибри, се използва в структурата на триизмерни декоративни предмети и е

papier-mâché manufactory which he established in Edward Street, Cavendish Square ... his two women had chewed paper, buying cuttings from stationers and bookbinders and preparing the paper in that way ... to keep the process secret...” – **Пак там**, с. 3–4.

⁴ Han Dynasty, China, 202 BC–220 AD.

⁵ DeVoe, Shirley. Цит. съч., с. 4–6.

⁶ Детайлно документиран изследвания, проведени в аналитичната лаборатория в Антверпен, Белгия (Conservation Analytical Laboratory), и в лабораторията по реставрация на Университета Ню Йорк в Бъфало, САЩ (Art Conservation Department, State University College of New York at Buffalo), коментират реставрационния процес и структурата на художествени обекти, изградени от папиемаше, което допълва детайли в историята на папиемаше технологията. Вж **Reyden**, Dianne, Williams, Don. The History, Technology, and Care of Papier-Mâché: Case Study of the Conservation Treatment of a Victorian “Japan Ware” Chair, Smithsonian Center for Materials Research and Education – formerly the Conservation Analytical Laboratory. – В: *The Technology and Conservation Treatment of a 19th Century “Papier-Mâché” Chair*, Preprints of the American Institute for Conservation, 14th Annual Meeting, Chicago, 1986, с. 125–142. **Thornton**, Jonathan. The history, thechnology, and cosnervation of architectural papier mache. – В: *Journal of the American Institute for Conservation*, 1993, Vol. 32, № 2, с. 165–176.

широко прилагана в мебелната индустрия. Именно през викторианската епоха папиемаше украсата става неотменна част от художествената декорация на интериорните предмети за дома, създадени чрез иновативни технологии, демонстрирани за първи път на „Голямото изложение“ (The Great Exhibition) в Лондон през 1851 г.⁷ В каталога на изложението са публикувани илюстрации на произведения на изкуството като: художествено изработени книги, предмети за украса на викторианския дом, предмети за бита, включително столове, изработени по технологията на папиемаше, уникални музикални инструменти, между които пиана, както и мебели за спални помещения. Важно е да се отбележи, че за здравината и устойчивостта на папиемаше структурата свидетелства фактът, че съставеното от нерафинирани целулозни фибри папиемаше (предимно от иглолистна дървесина) е сред основните материали в съвременната мебелна индустрия.

Макар че европейските рецепти за папиемаше датират от средата на XVI в.,

Фиг. 1. Фотография на книгата „Псалмите на Давид“ при подреждане на изложбата „Естетика на художествената книга от XIX и XX век“ в Музея за изящни и приложни изкуства на Чикаго (The Art Institute of Chicago). Рестаурация по проекта *Decorative Arts Books Conservation Project* на Малина Белчева

нововъведения в технологията за многослойно леене на хартия в Европа не са били известни почти до началото на XVIII в., когато викторианските архитекти откриват, че смес от папиемаше (съставено предимно от хартия) може да бъде получена *in situ*⁸ и използвана във вътрешната декорация на сградите. Поради малката тежест и лекотата на приготвянето му много от интериорните орнаменти през викторианската епоха са изградени от папиемаше. В първоначалния му

⁷ The **Crystal Palace** Exhibition Illustrated Catalog. London, 1885. – В: *Antiques Journal*, New York, Dover Publications, Inc., 1970.

⁸ *In situ* – на място, при изливането му.

Фиг. 2. Ателието „Лонгман и син“ (Longman&Son) за изграждане на декоративни елементи чрез специално разработена технология за лети декоративни папиемаше конструкции. Снимки: архив на Longman Ltd., UK, 1860 г.

състав влизат преди всичко хартиени фибри или хартиени остатъци. С разширяване на приложението му – освен различните свързващи вещества (гипс, нишесте, каолин, талк, бариев сулфат, калциев карбонат и др.), в папиемаше структурата са добавяни също фибри от слама, дървесна кора и екзотични растения като листа от ананас, алое, листа от какаови растения, захарна тръстика, лен и коноп.

Прегледът на техническата литература показва, че терминът „папиемаше“ се среща под различни наименования, които го определят като хартиена или картонена „смес/мазилка“ (paper stucco, pasteboard stucco, plaster). Думата „papier-mâché“ има още значението на papier mouille или molded paper⁹, т.е. хартия, която е моделирана по специфичен начин. Американските речници¹⁰ определят понятието „папиемаше“ като структура, „направена от хартиена маса или късове хартия, смесени чрез свързващ материал лепило или нишесте“. Единствено английските търговски речници от 1898 г., като „Речник на търговията“ на Питър Симонде¹¹, определят термина като хартия, съставена по два начина.

Първият характеризира изработването на папиемаше от най-високо качество. При този технологичен метод, папиемаше конструкцията се изгражда върху матрица, чрез постепенно **ръчно нанасяне на многослойни пластове хартия**, свързани чрез адхезив.

При втория начин пиемашето се изгражда от **рафинирана хартиена маса**, която се излива във форма. Този вид папиемаше се използва за второстепенни по качество продукти. По последната технология, след изливането на хартиената маса

⁹ Molded paper – моделираща хартия.

¹⁰ Вж **American Heritage Dictionary**. Boston: Houghton Mifflin Company, 1976.

¹¹ **Simmonds**, Peter. The dictionary of Trade Products, Manufacturing and Technical Terms: With a Definition of the Moneys, Weights, and Measures of All Countries. London; New York: G. Routledge, 1898.

и изсушаването на получената форма неравностите се запълват с клей и черни сажди за допълнително фино оглаждане, лакира се и се изпича в пещ до пълното ѝ втвърдяване.¹²

Едно от най-успешните технологични нововъведения, съставени от хартиена маса, са създадените хартиени бордове от Джон Баскервил (John Baskerville, 1702–1775). Варианти на многослойните бордове на Д. Баскервил са „хартиените панели“ на неговия последовател и ученик Хенри Клей (Henry Clay). Клей патентова нова технология за ръчно изработване на хартиени панели, които могат да бъдат използвани за корици на книги и са предпочитани от майсторите на предмети на изкуството с лаково покритие. По неговата технология приблизително десет листа хартия, ръчно лята, пропити с адхезив от нишесте и брашно, се пресоват между метални плоскости или форми. Следва потапянето на хартиената форма в ленено масло, за да сеподобри водоустойчивостта ѝ и изсушаването ѝ при 1000 F.¹³ Създадената хартиена форма била изключително твърда и наподобявала здравината на дърво.¹⁴ Без допълнителното промазване на получения картон, но по приблизителна технология като коментираната на Х. Клей, е използвана днес от дизайнерите на художествено изработени книги. При подготовката на кориците за подвързия с кожа, многослойни пластове хартия или тънък картон, се слепват с адхезив. Получените по този традиционен метод бордове за корици са най-устойчиви на влага и на промени в климатичните условия при съхранение на ръчно изработени подвързии.

Машинно изработване на папиемаше

В началото на XIX в. ръчните процеси, макар и предпочитани заради високото качество на продукцията, са заменени от новите машинни технологии. Фирмата на Теодор Дженинс и Джон Бетридж (Theodore Jennens and John Bettridge), която през 1816 г. купува работилницата на Х. Клей, успяла да произведе по-плътни от съществуващите дотогава хартиени панели. Създадените от Дженинс и Бетридж машини вече могли да съединят до 120 листа хартия едновременно. Въвеждането на машини при производството на папиемаше позволило изграждането и на

¹² Питър Симондс определя папиемашето като: “...paper pulp and fancy articles made therefrom. Papier-mâché is made in two ways; one consists of pasting together on a mould different thicknesses of paper; the other is by pressing into moulds the paper reduced to a pulp. The former produces the best quality, the latter inferior kinds. It is then sized, covered with lamp-black, varnish, and place in a heated oven”. – **Пак там**, с. 275.

¹³ “Clay's invention of 1772 was significant in that it resulted in a tough, heat-resistant material. The patent states that Clay had all rights to “Making, in Paper, High Varnished Pannels [sic] or Roofs for Coaches, and all Sorts of Wheel Carriages, and Sedan Chairs, Pannels [sic] for Rooms, Doors, and Cabbins [sic] of Ships, Cabinets, Bookcases, Screens, Chimney Pieces, Tables, Teatrays, and Waiters”. This process involved “pasting several papers upon boards... [which are] put in a stove sufficiently hot to deprive them of their flexibility, and at the same time are rubbed over or dipped in oil or varnish.” – **Reyden**, Dianne, Williams, Don. Цит. съч., с. 125–142.

¹⁴ **DeVoe**, Shirley. Цит. съч., с. 27.

обемни триизмерни обекти, подобни на използваните в мебелната индустрия. Но слепването на голям брой листове хартия изисквало дълъг период на съхнене.

Няколко години след патента на Х. Клей Теодор Дженинс, патентова през 1847 г. нов метод за дизайн на хартиени плоскости. Подобно на своя предшественик, той разработва технология за манифактурно производство на твърди повърхности съставени от хартиени фибри, които при овлажняването им с пара и притискането им между нагreti метални плочи биха могли да бъдат моделирани в различни форми. Това нововъведение било подходящо за масовото производство. Т. Дженинс променил папиемаше технологията, като намалил броя на процесите и времето за формиране на хартиените плоскости. Революционният технологичен процес на Т. Дженинс е приложен през 1861 г. от книговезницата „Реймонд и Едмондс“ при изграждането на папиемаше подвързията на книгата „Псалмите на Давид“.

Реставрация на фрагмент от папиемаше подвързията на „Псалмите на Давид“

Предистория на книгата

Оуен Джоунс създава дизайна както за украса на интериора, така и на подвързията на „Псалмите на Давид“.¹⁵ За изпълнение на книжното тяло той се обръща към печатниците на „Лейтън, син и Ходж“, където отпечатва многоцветните хромолитографски изображения на илюстрациите, а работилниците на „Ремнант и Едмондс“ в Лондон изработват скулптираната подвързия на книгата от папиемаше и естествена телешка кожа. „Псалмите на Давид“ или „Псалтирът на Виктория“, илюстриран от О. Джоунс, е един от осемте, създадени от него художествени албуми с подобен дизайн. Счита се, че псалтирът¹⁶ за кралица Виктория е последният от тази колекция от книги. От него са издадени и подвързани по идентичен начин 160 копия между 1861–1862 г. За публикуваните книги с релефен дизайн книговезницата „Ремнант и Едмондс“ е удостоена с медал на Голямото изложение в Лондон през 1851 г.¹⁷

¹⁵ Jones, Owen. The Psalms of David: The Victoria Psalter: Illuminations and binding by Owen Jones. London: Day & Co., 1861–1862.

¹⁶ Псалмът е религиозно поетично произведение, предназначено за богослужение. Терминът е от гръцки произход и означава старинен струнен музикален инструмент (псалтерион), в чиито съпровод са се пеели псалмите. Най-голямата колекция от псалми, достигнали до днес, са Псалмите на Давид от Стария завет. Те са нееднородна колекция от 150 псалма, част от които могат да бъдат отнесени към времето на цар Давид (X в. пр.Хр.). Другата, по-малка част е възникнала след IX в. пр.Хр. Съществуват и апокрифни Псалми Соломонови, които са колекция от 18 псалма, възникнали през I в. пр.Хр. Книгата „Псалмите на Давид“ включва 150 псалма.

¹⁷ “The trade binders Remnant & Edmonds were the leading producers of the kind of elaborately embossed binding seen here. The special effect of the process is to make the leather appear to be intricately carved wood, and it was thought to be so ingenious and so convincing that the firm was awarded a medal for binding at the 1851 Great Exhibition. Their work was popular for books

При реставрацията на книгата¹⁸ се разкри, че естествената кожа е положена върху папиемаше конструкция и че цялостният дизайн на подвързията е формиран чрез горещо пресоване. Две статии от 1842 г. и от 1852 г. – „Един ден в печатницата” (в *The Penny Magazine*) и „Печатницата” (в *Cyclopaedia of useful arts, mechanical and chemical, manufactures, mining, and engineering*¹⁹), описват процеса на книгоиздаване във викторианската епоха. В английската енциклопедия на изкуствата, издадена от Чарлз Томлинсън (Charles Tomlinson) се коментира, че за подвързията с релефен дизайн е необходим голям натиск. За да може картонът да поддаде и отрази зададения дизайн, корицата и кожата се поставят върху желязно легло, затоплено чрез газов механизъм и чрез контролирана сила пресата се спуска, за да формира желаните релеф. В зависимост от търсения художествен ефект при този процес се полага (или не се полага) позлата върху подвързията.²⁰

Последователността в технологията на релефната папиемаше подвързия коментират и авторите Дженинс и Бетридж (виж: *The Relievo leather works of Messrs. F. Leake and Co. Leathlean*), според които подготовката на кожата за изпълнениена дизайна по метода на Ф. Лийк започва от овлажняването ѝ в метално корито под действието на пара. Предварителната подготовка на кожата и нейното овлажняване позволява до най-малките детайли да се постигне релефният дизайн. „Дизайнът, който кожата трябва да приеме, се оформя в метална матрица, в която омекотената кожа се поставя и чрез комбинация от хидравлично и пневматично налягане най-фините детайли се отпечатват върху нея с точност, която не би могла да се получи чрез никой друг метод.”²¹ Повърхността на получената подвързия може да бъде допълнително тонирана в желан нюанс, за да наподобява древни творби, сходни на изработваните в средновековните монашески обители.

of devotion and for special gift or presentation copies, of which this appears to be a memorable and rare example: “Great Britain Illustrated.” – B: *Reports* by the Juries on the Subjects in the Thirty Classes Into which the Exhibition was Divided: Introductory; Awards; Reports, classes 1. t. 4., Vol. 1; **Awards**, Jury. Class XVII, Remnant, Edmonds, and Remnant, Prize Medal.– B: *A novel application of materials in bookbinding*, CXLIX.

¹⁸ Вж и **Belcheva**, Malina. A Novel Conservation Treatment Developed for the Restoration of The Psalms of David Relievo Papier-mâché Binding Designed by Owen Jones. Annual Conference – Treatment 2017: Innovation in Conservation and Collection Care. Conference proceedings. American Institute of Conservation of Historic and Artistic Works National Conference, Chicago IL, May 2017, Washington, DC, US: American Institute of Conservation of Historic and Artistic Works, 2017, c. 88.

¹⁹ **Knight**, Charles. A day at a bookbinder's. – B: *The Penny Magazine*, 24.09.1842, c. 387–395; **Tomlinson**, Charles. Cyclopaedia of useful arts, mechanical and chemical, manufactures, mining, and engineering. London: G. Virtue, [1852–1854], Vol. 2, Part – Bookbinding, – B: *New York Public Library*, c. 152–162.

²⁰ **Пак там**, c. 158.

²¹ **Jennens**, Theodore, Bettridge, John. The Relievo leather works of Messrs. F. Leake and Co. Leathlean, H. Henry Noel Humphreys and the Getting-up of Books in the Nineteenth Century. – B: *The Book Collector*, London, UK, 1989, c. 193–210.

Графична реконструкция на папиемаше фрагмент от „Псалмите на Давид“

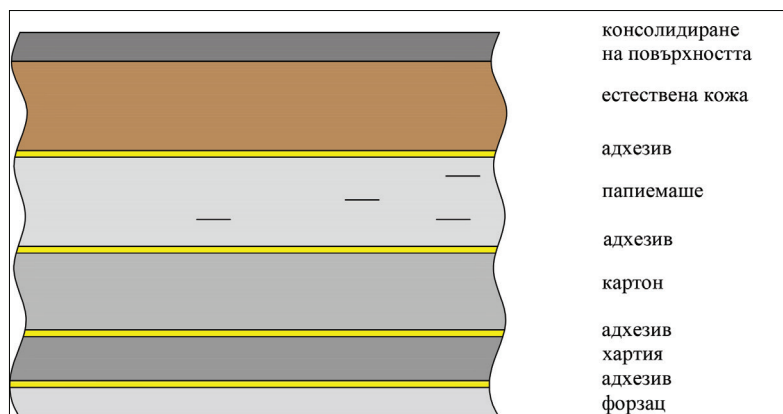
Екземплярът на „Псалмите на Давид“ е част от специалните колекции за изкуство и архитектура на Библиотеката „Райерсън и Бърнам“ (Ryerson and Burnham Library) в Музея за изящни и приложни изкуства в Чикаго. Шестстотин тома от тези колекции бяха реставрирани по *Decorative Arts Books Conservation Project*, финансиран от Auxiliary Board. Реставрацията на книгите завърши с представянето на селекция от ценни и редки издания в ретроспективната изложба „Естетика на художествената книга от XIX и XX в.“²²

Визуална реконструкция на фрагмент от папиемаше подвързията на Оуен Джоунс за „Псалмите на Давид“ и графично описание на комплексния реставрационен процес са представени във *Фиг. 3* и *Фиг. 4*, които илюстрират вътрешната структура на папиемаше подвързията и последователността на реставрационната намеса. Реставрация на: книжния борд (1), папиемаше покритие (2), форзац (доблюра) (3), на кожата (4) и на повърхностните слоеве (5).

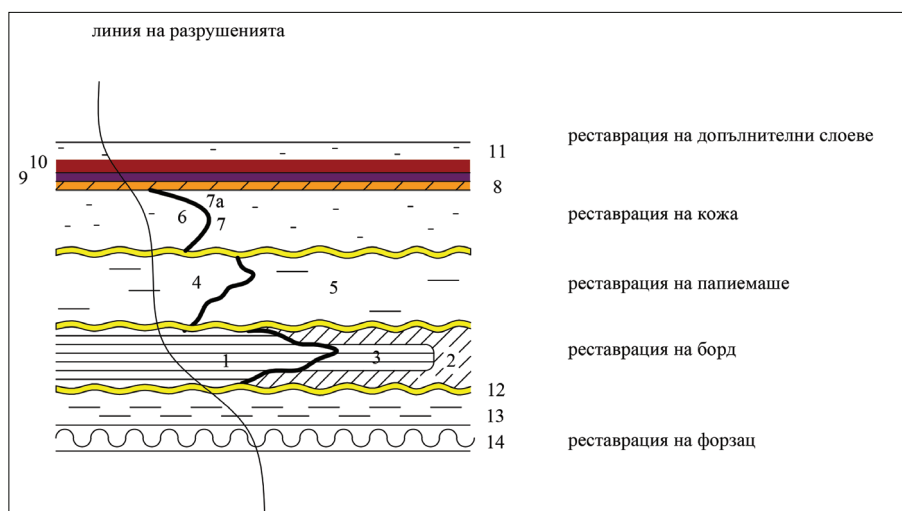

Фиг. 3. Фрагмент от корицата на „Псалмите на Давид“ преди реставрация (3), по време на реставрационния процес с видимо консолидиране на папиемаше покритието на корицата (2) и след реставрацията на книгата (3)

²² **Belcheva, Malina.** Beauty and the Book: 19th and Early 20th Century Folios on the Decorative Arts. Exhibition of rare books from Decorative Arts Book Collection. Ryerson & Burnham Libraries, Art Institute of Chicago, Chicago IL, 2012. [онлайн]. [прегледан 5.03.2020]. <https://archive.artic.edu/ryerson/beauty-book/>

Фиг. 4. Графично изображение на вътрешната папиемаше структура на подвързията

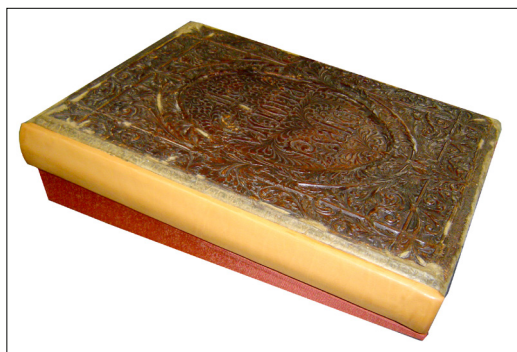

Фиг. 5. Фрагмент от подвързията на „Псалмите на Давид“ – преди и след реставрация

Илюстрацията на Фиг. 5 представя последователността на реставрацията (маркирана в графиката с номера 1–14) при комплексната релефна папиемаше подвързия на „Псалмите на Давид“:

- Борд от многослоен картон.
- Реставрация на картонения борд. Консолидиране на многослойния картон с *Морики*, японски ръчно лети хартии (*Moriki paper*). Използваният адхезив, съобразен със състоянието на разрушенията, е с вискозитет в процентно съотношение между *PVA* (поливинил ацетатно лепило) и *метилцелулоза* (*Methylcellulose*), разтворена в дестилирана вода.

- Консолидирани слоеве от борда чрез *PVA* (поливинил ацетатно лепило) и *метилцелулоза*, разтворена в дестилирана вода (в процентно отношение).
- Папиемаше.
- Реставрация на нарушената цялост на папиемаше покритието на книжните бордове.
- Естествена телешка кожа.
- Реставрация на кожата със слоеве *Морики* хартии и *PVA*, *метилцелулоза* (разтворена в дестилирана вода в процентно отношение) и нишестен адхезив (wheat starch paste).
- 7а. Преход между оригиналните и използваните при реставрацията материали.
- Реинтегриране на реставрираните повърхности. За реставрацията на подвързията е използвана селекция от акрилни бои на *Golden, Heavy Body Acrylics* в лек разтвор на *метилцелулоза* и дестилирана вода. Консистентността между акрилните бои и разтворът от *метилцелулоза* подобрява свързването при тонирането и постепенното полагане на цвета в различни нюанси и на препокриващи се слоеве.
- Консолидиране на реставрираните повърхности и на оригиналната кожа на подвързия с *Klucell G* (хидроксипропилцелулоза, разтворен в химически чист *Isopropanol*).
- Консолидиране на повърхностния реставрационен слой и на оригиналното кожено покритие с *SC 6000* (смес от восъци и акрилни смоли, разтворени в химически чист *Isopropanol*).
- Полиране или изглаждане на повърхностните слоеве чрез равномерното нанасяне и отнемане на восъчното покритие с вълнен плат, третиран с пчелен восък.
- Лепилен слой.
- Слоеви хартия за балансиране на напрежението и компресията в корицата и за противодействие на опъна на противоположно поставените: лепилни слоеве, папиемаше и естествена кожа.
- Последен слой декоративна мраморна хартия с восъчно покритие.

Фиг. 6. Реставрация на книгата преди реинтегриране на реставрираните повърхности

Фиг. 7. „Псалмите на Давид“ след реставрация. Поглед към златното покритие на книжните обреси

Заклучение

Реставрацията на папиемаше подвързията на „Псалмите на Давид“ беше комплексен процес, реализиран с попълващи средства, естествена кожа и ръчно лята японска хартия. Голяма част от реставрационното третиране на подвързията беше завършено преди прикрепването на кориците към книжното тяло. Друга част и довършителните реставрационни процеси бяха завършени след свързването на повечето от оригиналните за книгата запазени и реставрирани елементи. За реконструкцията на вътрешните липсващи части от ъглите на подвързията използвахме хартия с подобни на папиемаше характеристики – *blotter* (попивателна хартия на памучна основа с дебелина от 5 mm). Довършителното изграждане на орнаментите на ъглите беше постигнато чрез ръчно лята японска хартия *Moriki*: в различни тоналности на кафявия цвят. При този етап от реставрационната работа бяха оформени и скулптирани липсващите детайли от орнаментиката на подвързията. Последва оглаждането им с фина абразивна хартия до заличаване на връзката между реставрираните елементи и оригиналната подвързия. След свързването на кориците с книжното тяло реставрираните повърхности бяха допълнително тонирани с акрилни бои, като за фиксиране на тоновете бяха нанесени *Klucel G*, разтворен в *Isopropanol* и олекотен разтвор на SC6000 (в химически чист *Isopropanol*). След пълното им изсъхване бяха полирани с вълнен плат, третиран с пчелен восък.

Доброто познаване на историческите аспекти на папиемаше технологиите и комплексната структура на „Псалмите на Давид“ подпомагат теоретичната подготвеност на реставратора при възстановяване на подвързията на книгата и в същото време допринасят за пълното научно изследване и разбиране на материалите и методите, използвани при изпълнението на различните стиловете подвързии с релефна структура от викторианската епоха.

Към въпроса за серендипността: етимология на откривателството, скрито в приказките¹

Холистичното съзнание на постмодерното съвремие и онтологията на четенето и разбирането: боравене с дистинкция

АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА, НИКОЛА КАЗАНСКИ, НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ

To the problem of the serendipity: etymology of the phenomenon of the discoveries, hidden within the fairy tales

The holistic sense of the postmodern present and the ontology of the reading and perception: Procession with distinction

Alexandra Kumanova, Nikola Kazanski, Nikolay Vasilev

Summary

The revealing of phenomenon of discovering through the fairy fixation of Homo Sapiens. The point is given to the sense, intuition which are naturally motives for researcher to the right direction of its study. The characteristics of the notion serendipity (Lat., Ital.: serendippo), introduced by Horace Walpole, 1717–1797). The emphasizing of the phenomenological ground of the term: fairy tale Travels and Adventures of Three Princes of Serendip (*Peregrinaggio di tre giovani, figliuolidelre di Serendippo*), edited by Michele Tramezzino in Venice in 1557. The circulation of this fairy tale all over the world.

Description of the wandering subjects through fairy tales, reduced to the dictum: If you succeed finding the good in your misery you will obtain more wealth than before. The indication of non-reading and misunderstanding of the fairy tales as related to the Bulgarian context of the real social reality. Referring to the fact of the creative laboratory of Albert Einstein who was suggested by ancient fairy tales to the idea of the Theory of relativity.

In the context of formation of the holistic sense in the postmodern times and their intrinsic contemporary philosophical-scientific and information picture of the world with the humanitarian dimensions of the ideal reality of the human sense (Spirit, soul) is presented the definition of the serendipity as “perspicacity and sagacity based on: 1. Natural intelligence with humanitarian trend and religious moral; 2. Vast general and specialized culture and utmost knowledge; 3. Never-ending imagination acquired and learned by from fairy tales which are anthropological equivalence of the magic of the real life“.

¹ Посвещава се на всички рицари на благочестивото начало в живота и в творчеството – доброто, красотата и истината. – Авторите.

Cultural-anthropological nature of the unique reading and perception of the sense of ancient texts (and fairy tales) is rationalized in the framework of the sacred right of the Man to be the natural part of the polyphony of the universe (interpreted from the information rhizome of 21st c.) because the noted relationship is activated into real effect with its inherent repartee. The general conclusion is made on the phenomenological good in the fairy tales as an action and a lesson for action.

The study is consecrated to all the knights of the devotion to the life and creation in their principles – the Good, the Beauty and the Truth.

Key-words: fairy anthropological fixations of Homo Sapiens, reading–perception–discovery, serendipity (definition), the fairy tale Travels and Adventures of Three Princes of Serendip (Peregrinaggio di tregiovanni, figluolidelre di Serendippo), phenomenology of the Good–fairy tale and worldly ground of the Being–distinctio.

Въображението е по-важно от знанието. Докато знанието е ограничено, то въображението обхваща целия свят, стимулира прогреса, ражда еволюцията. То е, строго казано, истинският фактор на научното изследване.

А. Айничайн

I. Откривателство: приказна фиксация на Homo Sapiens

Откривателството е присъща черта на човека.

Откривателството превръща човека в изследовател, съпричастен на космическата хармония...

Чувството и интуицията, които движат изследователя в правилната посока на неговото изследване, биха могли се обозначават и с понятието „серендипност“²...

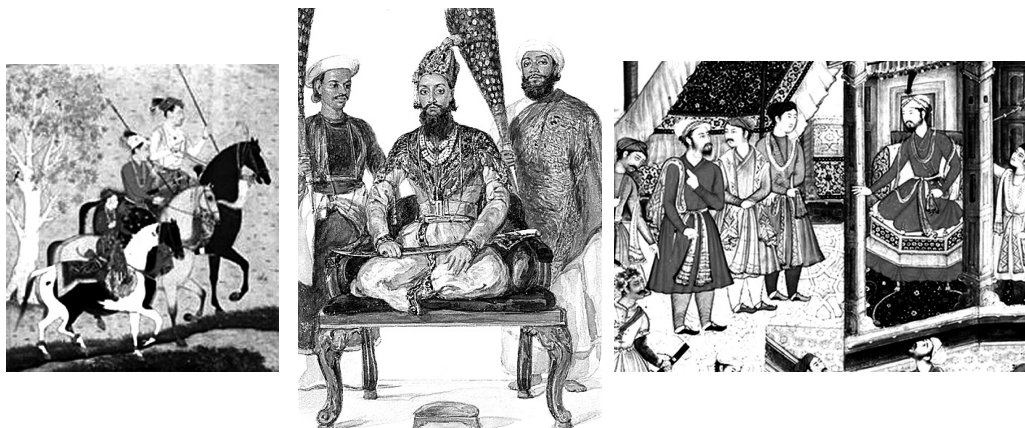
Разгърнатият смисъл на това понятие откриваме в една приказка.

Става дума за „Странстването на тримата млади синове на царя на Серендипо“ (Peregrinaggio di tregiovanni, figluolidelre di Serendippo), издадена от Микеле Трамезино (Michele Tramezzino, 1526–1576) във Венеция през 1557 г.³ Текстът е преведен от персийски на италиански език от Кристофор Арменец (Christophero Armeno). Адаптацията е направена по книга първа от „Хашт Бихишт“ (Hasht Bihisht, букв.: „Осемте рая“ – 1302) на Амир Хусроу (Amir Khusrau, 1253–1325).

Амир Хусроу е индийски суфит и поет, който пише на персийски език. Той пръв въвежда сред притчите за цар Бахрам V Гур (Bahram V Gur, 400–438), познати от „Шах Наме“ (Shah nameh. The Book of Kings) на Фердуоси (Abul-Qasim

² Серендипност – serendippo (лат.-итал.); serendipity (англ. – вж по-долу II разд.: Хорас Уолпол (Horace Walpole, 1717–1797).

³ Peregrinaggio di tregiovanni, figluolidelre di Serendippo dalla persiana nel l'italiana lingua trapportato published by Michele Tramezzino in Venice in 1557 and 1584 / transl. by Christophero Armeno into Italiana adapting Book One of Hasht Bihisht (lit. Eight Paradises – 1302) by Amir Khusrau (1253–1325 CE). [Venezia, 1557].

„Трите принца на Серендип“ – древноперсийски хиндуистки миниатюри от приказните колекции на авторите

Firdowsi Tusior Ferdowsi, Firdawsi, Firdusi, Firdosi, Firdausi, ок. 940–1020), текста за „Трите принца на Серендип“ (притчата за камила е спомената още през V в. в Талмуда).

Следват преводите на приказката на немски (Die drei Prinzen von Serendip – Базел, 1583), на френски (Les Trois Princes de Serendip – Париж, 1610, 1719) и на английски език (Travels and Adventures of Three Princes of Sarendip – Лондон, 1722).

Философската притча Zadig (Paris, 1748) „Задиг“⁴ на Фр.-М. А. Волтер (François-Marie Arouet Voltaire, 1694–1778) е пряко повлияна от „Трите принца на Серендип“. Задиг е философ от древен Вавилон.

О. Норман и Е. Ходжес превеждат и издават приказката „Трите принца на Серендип“ в САЩ. Следва изданието на Теодор Ремер от 1965 г. по публикацията от 1557 г.⁵

През 1994 г. Жан-Франсоа Бори публикува знаменития текст като приказка за деца.⁶

2. Трите принца на Серендип: странстващи сюжети на планетарното мислене

Ако за европейците страната на приказките е Персия, приказната земя за персийците и китайците е остров Цейлон. Марко Поло пише, че царят на Цейлон имал най-големия рубин на света.

⁴ **Волтер**. Задиг: Роман. прев. Никола Доспевски. София: Ив. Г. Говедаров и сие, 1898. IV, 94 с. (Библиотека за прочит; год. 1, кн. 4)

⁵ **Remer**, Theodore G. ed. Serendipity and the Three Princes, from the Peregrinaggio of 1557. Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1965.

⁶ **Bory**, Jean-François. Dix-huit chameaux dans la vie des frères Sérendip. Paris: Mouche, 1994.

Текстът на „Трите принца на Серендип“ може да бъде сравнен с персийско-индийския приказен цикъл „Приказки от хиляда и една нощи“.

Серендипе е староперсийско име за остров Цейлон (днес Шри Ланка).

Сюжетът на „Трите принца...“ се основава на легендите за живота на персийския (сасанидския) цар Бахрам V Гур. Гур е прозвище (прякор) и означава диво магаре, което царят е обичал да ловува, но за чийто лов са се изисквали изключителни умения и находчивост. Бахрам V е царувал от 420 до 438 г. Славел се е с остър ум, съобразителност и чувство за хумор. Персийският (сасанидският) шахиншах Бахрам V Гур би могъл да се сравни с петия халиф Харун ал-Рашид (Harun al-Rashid, 763–809) или с император Карл Велики (Charlemagne, 747–814).

Основополагащата приказка за мъдрото царуване на Бахрам V Гур е тази за седемте негови жени (Haft Paykar, „Седемте красоти на света“), на които той дал да построят различни дворци като символ на Седемте познати страни на Зороастрийския свят – Индия, Туркестан, Хорезм (Централна Азия), Склавия (думата идва от произволно етимологизиране на името на етнолингвистичната група славяни – от гр. Σκλάβοι, Σκλαβηνοί... – макар че такава държава никога не е съществувала), Мароко, Римската империя, Иран. Бахрам V Гур посещава тези страни в седем последователни дни. Те му разкриват седемте най-съкровени тайни на света, чиито свещени оракули и пазителки са жените...

След това Бахрам отменя най-тежкия данък и дарява на зороастрийските светилица придобитото от войните...

Тъкмо заради този жест той остава в народната памет...

Има източна мъдрост в неговата съдба. Веднъж, преследвайки едно диво азиатско магаре, той намира смъртта си. В името Бахрам V Гур има игра на думи – на фарсигур означава и магаре, и гроб...

Приказките „Трите принца на Серендип“ са съхранени в класическите съчинения на персийската литература (Firdausi's Shahnameh, 1010 AD; Nizami's Haft Paykar, 1197 AD; Khusrau's Hasht Bihisht, 1302 AD).

Понятието „серендипити“ – букв.: способност да откриеш нещо, което не си търсил специално... – е създадено от Хорас Уолпол на база на английското издание на „Трите принца на Серендип“ (вж по-горе: 1. разд.).

През 2001 г. излиза на екран филмираната американска романтична комедия „Серендипити“.

Основната сюжетна линия на приказния цикъл разкрива историята на тримата млади принцове на Серендип, които решават да странстват по света в търсене на слава и богатства за честта и уважението на своя баща. Те пътуват като обикновени хора, нямат привилегии. Сблъскват се с мъката и страданията на хората. Но в същото време откриват неочаквани възможности за реализация. След дълги години на странстване принцове се завръщат в родината и разказват на баща си своите приключения и преживявания...

На английски език са преведени седем сюжета от приказния цикъл „Трите принца на Серендип“.

Най-известна е приказката „Тримата принцове и камилата“: принцовете използват своята съобразителност и интелект, за да опишат камила, която никога не са виждали – тя е куца, едноока, без един зъб, вози бременна жена, носи мед от едната си страна и масло от другата...; принцовете са обвинени, че са откраднали камилата и са под заплаха от смъртно наказание; изведнъж един странник казва, че е видял въпросната камилата да се скита в пустинята; това спасява принцовете – царят ги награждава с богати дарове и ги прави свои съветници...

Другото заглавие е: „Тримата принцове и търговецът“: принцовете яздят дълго време; изведнъж чуват шум на буйна вода; решават, че наблизо има река; когато отиват до нея, виждат на брега й богато облечен мъж, който се представя за търговец; мъжът се вайка и проклина боговете; принцовете искат да му помогнат, но той им обяснява, че е прокълнат; търговецът им разкрива, че в момента цялото му богатство е на дъното на реката; водата придошла и помела всичко – и двореца, и съкровищата, скрити в него; принцовете му обясняват, че всъщност не го е сполетяло нещастие, а голяма благословия; съветват го да намери доброто в нещастieto си, за да постигне още по-голямо богатство; принцовете благодарят за урока и си тръгват, а търговецът остава да мисли над техните думи; след известно време, връщайки се обратно в бащиното царство, те минават покрай същата река; тогава при тях идва слуга, който ги кани да гостуват на господаря му; слугата ги завежда в разкошен дворец, построен върху скала над реката – там ги посреща същият търговец, когото са срещнали преди време; след като ги поздравява и нагощава, той им разказва своята история – дълго мислел над думите им, гледал реката и си спомнил, че като малък обичал да споделя с нея съкровенията си мисли; така и сторил, а реката му обяснила, че това не е мястото, където е трябвало да построи двореца – истинското място се намира по-нагоре; на посоченото място търговецът забелязал скала, от която се откривал още по-хубав изглед към реката – разбрал, че е благословен и решил там да построи съвсем скромен дом; когато обаче започнал да копае за темелите на къщата, намерил съкровище, което било по-голямо от предишното; така построил още по-голям и по-богат дворец, в който канел всички странници да се подкрепят в пътуването си, на някои от тях дори давал скъпи дарове...; накрая търговецът признава пред принцовете, че от всички съкровища, които е открил, най-голямото е общуването му с тях, защото тъкмо от тях разбира, че е благословен, те му връщат младежкия жар и просветлението – въпреки голямото нещастие, – че най-важното в живота са семейството, приятелите и доброто здраве...

Има и други приказки, в които принцовете получават неочаквани награди от неочаквани открития (женитба с красива принцеса, получаване на земи, богатства...). Самите решения на загадките са резултат от интелигентността, мъдростта и съобразителността им...

3. Нечетенето и неразбирането на приказките: българският контекст на реалната обществена действителност

Известно е, че най-много приказки в света са преведени и издадени в Русия.

Много по-малко е известно, че най-много световни приказки – на глава от населението (!) – са преведени и издадени в България.

Това се случва именно у нас след едно правителствено постановление от 1952 г., наречено „Насърчаване на преводната детска литература“.

Преводна детска литература е издавана в България и преди това, но в несравнимо по-малък обхват и мащаб. През 1942 г. излизат „Японски народни приказки“, преразказани от Ценко Цветанов (1904–1960) – първи директор на Държавния библиотечарски институт, предшественик на Университета по библиотекознание и информационни технологии, брат на проф. Тодор Боров (1901–1993).

...Първата лястовичка навремето е сборникът от монголски приказки „Приключенията на богатирът Шовшур, наречен Лотос“ (1953).

Изключително емблематични са „Грузински народни приказки“ от 1957 г.

По образец на Дома на детската книга в Москва и в София през 1959 г. се създава Дом на литературата за деца и юноши. Той притежава изключителна колекция от детски книги (приказки) с фонд от над 100 000 тома.

...По време на посещението в София на иранския шахиншах Мохамад Реза Пахлави (Mohammad Reza Pahlavi, 1919–1980) неговата височайша съпруга шахинята Фарах (Farah Diba Pahlavi, 1938–) по своя лична инициатива посещава Дома на литературата за деца и юноши и разговоря дълго с тогавашния му директор Петър Чолов (1923–2013).

П. Чолов е включен в официалната делегация на българския държавен глава при ответното му посещение в Иран. Това става след изрично настояване на високата особа.

...Оттогава до днес „Трите принца на Серендип“ продължават неумолимо да прекосяват българското време и пространство, където днес (за съжаление) бродят странни алегорични създания, погълнати от обсебващата страст да се групират, да са мнозинство и да се изкачват по стълбата все по-нагоре и по-нагоре. Защо?

Защото там, все по-нагоре и по-нагоре, е „светло, весело, доволно...“ ... – там всеки един от тях обича да казва, без да се обръща назад: „Аз съм принц по рождение и боговете ми са братя! О, колко красива е Земята и колко са щастливи хората!“ (Христо Смирненски. „Приказка за стълбата“)...

4. Обобщение: хуманитарни измерения на смисъла на приказките

Съвременната философска и информационна картина на света (!) издига с особена сила онтологичния въпрос за *четенето–разбирането* като глобално осмисляне на стари текстове, каквито са приказките...

Приказките са кодирали в себе си мъдростта, придобита от хилядолетния опит на човечеството. *Приказката* (: *знание*) утвърждава, че идеалният (хуманитарният) свят на метафизичната реалност на човешки значимото (Дух, душа) е висша кодификация на битието, защото в нея *доброто, красотата и истината* (правдата) са мярката за благочестие.

Този извод е интелектуално предизвикателство, което формира холистичното (англ.: holistic – цялостен, всеобхватен) съзнание в постмодерните времена.

Идеалният и реалният свят на човека се свързват именно чрез приказката.

Хуманитарните измерения си пробиват път в човешкото съзнание със своята обърнатост към вечните космични пулсации на хармонията като единство на многообразието.

Тези хуманитарни измерения се извисяват на порядъци над едновекторната физическа реалност...

...Когато Homo Sapiens вписва едновременно и науката, и литературата, и изкуството, и обикновения живот в *хуманитарното измерение*, наречено приказка, тогава философската картина става човекоцентрична.

Говорейки за приказките като за феномен, следва да имаме предвид начина, по който те битуват сред хората, за да осъществят своите послания.

Посланията на добрите приказки излъчват универсални нравствени модели, в които доброто винаги побеждава злото.

Щастливият край е задължителен...

В автентичния словесен фолклор приказките битуват по два начина – или като директно теренно фонологично разкритие, направено по време на научна експедиция, или посредством литературна обработка на фолклорен източник.

И в двата случая автентичността изчезва: в първия случай, защото граматичната обработка променя конструкцията на изконните синтагми, а във втория, защото приказката се авторизира, т.е. търсенето на автор става задължително.

Народните приказки не се записват, те се слушат, а след това се *преказват*.

Те са общонародни умотворения, които „забравят“ своя автор, предават се от уста на уста...

Думата „приказка“ означава *нещо, което е прибавено към говоренето, казането*.

Не е важно какво ти казвам, а как ти го **при-казвам** или **пре-раз-казвам**...

Приказката е първото място в парадигмата на словесността, където народът е въвеждал допълнително съдържание във формата.

Много често обаче – поради причини, скрити във фабулата на текста (прекалена словоохотливост, скучни и протяжни описания, неаргументирани ретардации и лирически отклонения...) или в липса на приказници (хора, които умеят увлекателно да **раз-казват** и **пре-раз-казват**), целият текст изчезва, но се съхраняват само неговите върхови идейно-художествени и философски послания, т.е. оцеляват само т.нар. устойчиви словосъчетания, утаени най често в:

- **идиоми** (напр.: „Настъпвам опашката на котката“ ≡ засягам неприятен за някого въпрос; „Криво дърво“ ≡ опак, неразбран човек; „Де го чукаш, де се пука“ ≡ подготвя се едно, а се случва друго...);

- **фразеологизми** (напр.: „Сцила и Харибда“ ≡ опасност от две места; „Премиснавам Рубикон“ ≡ вземам съдбоносно решение, действам смело, рискувам; „Глас в пустиня“ ≡ напразен зов за помощ...);

- **бягащи изречения** (*напр.*: Nesutorultracrepidam ≡ „Обущарят да не дава мнение освен за обувката“ ≡ не давай мнение по въпроси, които не са по силите ти; Ave, Caesar, morituri te salutant! ≡ „Здравей, Цезар, умиращите те приветстват!“; Dum spiro, spero ≡ „Докато дишам, надявам се“...);

- **пословици и поговорки** (*напр.*: „Всяко зло за добро“, „Не е важно аз да съм добре, по-важно е Вуте да е зле“, „В царството на слепите едноокият е цар“...).

Целият приказан арсенал на човечеството е съхранен в подобни поанти (*фр.*: *pointe* – острие) – осиротели във времето синтактични конструкции, които *сякаш казват всичко*, макар че ако открием как са стояли в композиционната рамка на изчезналата приказка, те щяха да имат друго значение.

Идиомите, фразеологизмите, бягащите изречения, пословиците и поговорките... – тъкмо оцелявайки като „*остриета*“ – формират представата за психологията на един народ.

„Серендипност“ е поанта („острие“) от подобен порядък.

Хорас Уолпол (вж по-горе: 1–2 разд.) който въвежда това понятие за обозначаването на *откривателството* в науката, създава своеобразна традиция в интерпретацията на рационалното познание.

Има блестящи примери в това отношение:

- Джеймс Фрейзър (James Frazer, 1854–1941) – шотландски етимолог, антрополог и изследовател на сравнителната история на религиите, въвежда термина „*златната клонка*“, следвайки легендата за унаследяването на жреческия пост на Немийската Диана;

- Зигмунд Фройд (Sigmund Freud, 1856–1939) – австрийски психолог, психоаналитик, психиатър и невролог, въвежда термина „Едипов комплекс“, следвайки легендата за цар Едип;

- Робърт Грейвз/Грейвс (Robert Graves, 1895–1985) – британски поет, романист, критик и учен, въвежда термина за „*Бялата богиня*“, следвайки келтски сказания и германо-скандинавски и славяно-балтски саги, които олицетворяват *раждането–любовта–смъртта* във всички европейски и близоизточни фолклорни традиции, стъпили върху индоевропейския (арийски) ареал...

В хуманитарните измерения на приказките на човечеството звучи едно вечно предупреждение за жизнеността на човека.

Жизнено важно е да разбирате това предупреждение, защото то е скрито – без посредници... – в онтологично безсмъртното наследство на човечеството: от Платон, Кант и Шопенхауер до Омир и Шекспир, от Гьоте и Пушки до Коперник, Нютон, Менделеев и Айнщайн, от Моцарт и Верди до Чайковски... Всички са възпитаници на приказките на човечеството, за да създават сами своите творения: нови приказки, разгадаващи, с понятия и образи, слово, картини и звук – и морала, и мирозданието като порядъци на един и същи Космос, които също предстои да бъде прочетен и разбран по присъщ на всеки уникален начин.

Това разбиране е важно, за да сме *живи в битието и онтологично безсмъртни в популацията като личности, откриващи смисъла на човешките прояви като*

постоянно непредвидено откривателство, извеждащо ни в антропосферата: далече от илюзорния блясък на самотата, танцуваща с пустотата и със суетата...

Навсякъде може да открием *естествения стремеж* да си част от полифонията на *серендипността*, основана на приказката за „**Трите принца...**“.

Тук е скрита идеята за *многогласието при осмисляне на мирозданието* (интерпретирана от информационната ризома (*старогр., старолат., старофр., англ.: rhizoma – коренище от връзки*) на XXI в., която е инструментът за боравене с п-гледница – с различията – дистинкция (*лат.: distinctio*). В ризомата е важен принципът на *свързаност* – конотация (*къснолат.: connotatio – съпътстващо значение*), контаминация (*лат.: contaminatio – смесване*), коинциденция (*нем.: koinzidenz /от лат.: incidentis – случай/ – съвпадане*).

Полифонията от гласове, волевите разряди и етиката посочват в живото научно действие отговорността на човека пред създаденото от човека (срв.: „Шест разходки в горите на измислицата“ на У. Еко)...

...Би могло много да се каже по този въпрос, но ние ще си позволим само да припомним съжденията на немския физик-теоретик, един от основателите на съвременната теоретична физика, философ, лауреат на Нобелова награда, Алберт Айнщайн (Albert Einstein, 1879–1955). Този гений си спомня, че когато не е бил нито най-добрият математик или дори физик на своята епоха, а дори е бил отхвърлен от научния свят (но е имал време да пътешества от Швейцария към Италия), точно, когато се спускал на велосипед покрай приказните замъци и манастири на бенедектинците (роден е в католическо семейство), си спомнил за древните приказки и сказания, които го навели на мисълта за *Теорията на относителността*...

...Това, разбира се, ни напомня и как преди него на друг гений – руския енциклопедист-химик, физик, икономист, геолог, Дмитрий Иванович Менделеев (1834–1907), внук на свещеник, му се явила насън *Периодичната система на химическите елементи* (Таблицата на Менделеев) – един от фундаменталните закони на мирозданието, разкриващ космическата хармония на света, в който живеем...

...Сега вече като че ли почти никой не чете приказки и именно затова, може би, започват да се сбъдват най-страшните от тях, защото не сме се научили да боравим с различията (дистинкция)...

Серендипността е проникателност и прозорливост, основаващи се на:

- природна интелигентност с хуманитарна насоченост и религиозен морал;
- широка обща и специална култура и пределни знания;
- безкрайно въображение, придобито и заучено от вълшебните приказки, които са антропологичен еквивалент на вълшебството на живия живот.

Доброто е действие!

Доброто изначално противостои на злото в приказките.

Действеното добро е химнът на всяка добра приказка.

Такъв е феноменът на приказките – огледалото на живия живот на цивилизацията като планетарно явление.

Приказният цикъл „Странстването на тримата млади синове на царя на Серендипо“ е разтворен учебник по *откривателство, етичност и планетарно мислене*.

В този учебник – пътеводител на универсалното (хуманитарното) познание, е разкрито как *текстът на реалността* се разкрива, чете(!) чрез *съзнанието* на *нравствения човек*.

Прочитът на скрития в този *реален* текст *подтекст* (на смисъла) и *надтекст* (на посланието за възможностите – и виждането сред тях на *идеалните*), са свързани чрез *създаването, откриването, конструирането* на **нова** реалност.

Демииургът на трансформацията на *текста–подтекста–надтекста* на *реалността* и *съзнанието*, създаващ *нова реалност*, е *откровението* – боравенето с ХИПЕРТЕКСТА (единните за света на *правдата* вечни и безсмъртни общочовешки морални пулсации)...

– ... та кой си?⁷

– Част от силата,
която желае зло,
а все добро твори!⁷

⁷ Гьоте, Йохан Волфганг. Избрани творби: В 8 т. Т. 3, Фауст: Трагедия. прев. Кръстьо Станишев. София: Нар. култура, 1980. 500 с.

Опазване на културното литературно наследство и взаимодействие с правоохранителните органи

МАРИАНА КИРОВА¹

Preservation of the cultural literary heritage and interaction with the law enforcement bodies

Mariana Kirova

Summary

The author raises the question of preserving our cultural heritage. She emphasizes on the existing legislation in Bulgaria and the ways of interaction between the institutions, according to the Cultural Heritage Act. Indicates the opportunities provided by the Strategy for Development of the South East Europe Region through culture, cultural and natural heritage and related industries. Reviews the Memorandum of Understanding signed between the governments of the Republic of Bulgaria and the United States.

Key-words: cultural heritage, strategy, law, memorandum.

Въпросът за опазване на националното културно наследство е много проблематичен през последните години, защото засяга съхраняването на нашата история, на нашата родова памет и на националната ни идентичност. Поради своята специфика, той не може да бъде делегиран като приоритет само на една институция – Министерството на културата, Министерството на вътрешните работи, ДАНС и др. Всяко разделение на дейностите в усилията за опазване на културното наследство би довело до пропуски в решаването на конкретен проблем.

Нека разгледаме въпроса защо опазването на културното ни наследство е толкова важно. На първо място, то носи белезите на националното, което определя нашето място в съвременния глобален свят. Ако ние загубим това място, е застрашена нашата идентичност. На второ място, културното наследство има една специфика, която липсва във всички други области – то е уникално и невъзстановимо в случай че не бъде съхранено. Ако едно промишлено предприятие бъде преместено, модернизирено или закрито, това ще се отрази на икономиката, но не и на националната историческа памет. Загубването обаче на един културен обект има национални измерения. На трето място изниква още един важен въпрос –

¹ Д-р Мариана Кирова е главен уредник в Националния литературен музей, лицензиран експерт към Министерството на културата, университетски преподавател.

Тезите са част от доклада ѝ, представен на форум на Международната полицейска асоциация, която проведе среща на страните от Балканско-Адриатическия регион на 31.VIII.2018 г. в Пловдив. Форумът, на който присъстваха делегати от 11 държави, беше посветен на опазването на културното наследство.

и той е свързан с кражбата на идентичност. Става въпрос за това, че движими културни ценности – пластики, картини, книги, исторически документи и др., могат да се окажат извън пределите на страната. Още по-проблемното е, когато на базата на тях впоследствие се правят опити да бъде манипулирана и открадната националната ни история.

По тази причина е необходимо взаимодействие на културните институции с правоохранителните органи. Опазването на културното наследство е трудна задача и успешното ѝ осъществяване не може да се извършва изолирано и без взаимодействие както в вътре в страната, така и на международно равнище. Причината за това е, че обхватът на лицата, които имат досег до предмети, които могат да бъдат категоризирани като културни ценности, е твърде широк. Те без особени усилия могат да използват липсата на синхронизация както между отделните културни институции, така и между тези институции и правоохранителните органи. В страна с богато културно наследство като Италия например действа т.нар. „културна полиция“, която се занимава именно с опазването на движимото и недвижимо културно наследство. Такава идея се зароди и у нас преди няколко години, като намерението беше да се сформират специални звена от обучени хора. Тогава от Министерския съвет съобщиха, че междуведомствена група с представители на Министерството на културата, МВР, ДАНС и прокуратурата обсъжда процедурите как да бъде създадено такова звено. Идеята беше да се използва ценният опит на Италия, където от години успешно функционира специализирано звено на карабинерите за защита на културното наследство.

През последните 15 години особен акцент на държавно ниво се поставя на регионалното сътрудничество в Югоизточна Европа. Пред 2005 г. бе учреден Съвет на министрите на културата на страните от Югоизточна Европа. Хартата за неговото основаване бе подписана тогава от Албания, България, Гърция, Бивша Югославска република Македония – днес Северна Македония, Румъния, Турция, Хърватия, Сърбия и Черна гора. В последствие към Съвета се присъединиха като членки Босна и Херцеговина и Словения. През 2018 г. на заседание на Съвета в Сараево страната ни пое ротационното председателство на Съвета на министрите на културата на държавите от Югоизточна Европа за срок от една година. На форума министърът на културата Боил Банов оповести, че страната ни ще поднови проучванията на възможностите да се създаде и да се приеме *Стратегия за развитие на региона на Югоизточна Европа* посредством култура, културно и природно наследство и индустриите, свързани с тях.

Между правителството на Република България и правителството на САЩ беше подписан преди няколко години *Меморандум за разбирателство* относно налагането на ограничения върху вноса на категории археологически и църковно-етноложки материали от Република България. Меморандумът е в съответствие с Конвенцията на ЮНЕСКО от 1970 г. относно мерките за забрана и предотвратяване на незаконен внос, износ и прехвърляне на правото на собственост на културни ценности. Двете страни заявиха в меморандума, че са водени от желанието си да намалят подбудите за ограбване на незаменими археологически и етнолож-

ки материали, представящи богатото културно наследство на България. Според документа, правителството на Съединените американски щати ограничава вноса в страната си на археологически и църковно-етнологски материали от България, датиращи от периода 681–1750 г. Освен това на България се предлага да бъдат върнати всякакви материали, задържани в САЩ Съединените американски щати. В документа се посочва, че САЩ полага максимални усилия, за да ти окажат техническа помощ по въпросите на сигурността на обектите, управлението на културните ресурси, предотвратяването на ограбването на музеи и други институции, и предотвратяване на контрабандата.

И не на последно място се посочва, че правителството на България ще продължи да полага усилия за идентифициране и регистриране на културни ценности, като ще отдели специално внимание на етнологските материали под управление на Православната църква на България и други регистрирани вероизповедания, като средство за увеличаване на защитата от ограбването им и за улесняване на връщането на откраднати предмети. Заявява се също, че нашето правителство полага максимални усилия за документиране, проследяване и публично разгласяване на случаи на кражба и ограбване, и за незабавното уведомяване на националните и международните институции за това. По отношение на разрешенията за износ правителството на България събира и проследява статистически данни за броя на поисканите разрешения и издадените такива както за временен, така и за постоянен износ на културни ценности и гарантира достъпност и яснота на процеса на кандидатстване за получаване на такива разрешения. Според меморандума, за да бъдат успешни ограниченията за внос, наложени от Съединените американски щати, с цел възпиране на ограбването, България ще засили прилагането на своите закони в защита на културното наследство.

Според наличното законодателство, на този етап един от начините за взаимодействие между институциите в опазване на културното ни наследство, са възможностите, които дава Закона за културното наследство. Според чл. 96, ал. 3 и 4 от закона е създаден регистър на лицензираните експерти от всички области на културата. Изискванията към самите експерти са високи – минимум научна и образователна степен „доктор“, пет години стаж в областта, представяне на определен брой научни публикации и др. Към момента регистърът включва повече от 150 лицензирани експерти от всички области на културата – археология, картини и живопис, мозайки, гравюри, скулптури и фигури от копия, фотографии, свитъци и ръкописи, книги, датиращи от преди 100 години, архиви, колекции – ботанически, етнографски, нумизматични, всеки предмет на повече от 50 години – златарски и сребърни предмети, музикални инструменти, керамика, оръжия и др. Регистърът е публичен – той е публикуван на сайта на Министерството на културата, като са посочени точните координати за връзка с всеки един експерт и са описани областите на неговите компетенции. Всеки от тях, в зависимост от своята специализация, може да даде точна оценка за културната значимост на даден обект или предмет.

Както всички знаем, поради географското ни положение културните открития на нашата територия са многобройни и те продължават да ни изненадват. Затова е отворен въпросът доколко всичко от националното ни културно наследство е открито и е обществено достояние. По тази причина трябва да бъдем готови не само да съхраним наличното, но и да запазим онова, което все още не е станало достояние. И тук не става дума само за археологически находки, а за всички области на историята и културата. Нашето културно богатство е в нашите ръце. Не само от нашите професионални задължения, а и от нашата енергия зависи националното самосъзнание и чувството на достойнство у следващите поколения българи.

Библиотеките през Средновековието – манастирските библиотеки

ЯНА АРАБАДЖИЕВА

Libraries in the Middle Ages – monastic libraries

Yana Arabadjieva

Summary

Prior to the introduction of book printing in Europe, all books were written by hand by monastic scribes in monasteries and the process of making the manuscripts was carefully considered in advance, along with the planned materials. The word “manuscript” comes from the Latin expression *scriptus manu* – written by hand. The most luxurious specimens are illuminated, decorated with miniatures and ornaments, painted in bright colors and polished gold leaf or gold paint. Initially, monks became scribes, illuminators and rubricators, especially during the period of the Middle Ages – 700 to 1200, and the preserved manuscripts are a testament to their incredible artistic skills. The main subject of this article is the libraries in the Middle Ages and in particular – the monastic libraries. The study examines the structure, purpose and functions of libraries in the Middle Ages, as well as the functions of libraries of that period: creation of religious texts and preserving the classical tradition, place for individual isolation and religious inspiration. Specific attention was paid to the characteristics of the structure, design and arrangement of scriptoriums in the Benedictine monasteries.

Key-words: Libraries in the Middle Ages, monastic libraries, scriptorium, scribes, illuminators, illuminated manuscripts, the Rule of St. Benedict, arrangement, conditions and functions of scriptoriums.

Въведение

За век като нашия – с функционалностите да бъде съхранявана информация в неограничено количество по много по-лесен начин, това, което се случва през 1237 г. в манастира „Форая” във федералната провинция Щирия, може да изглежда невероятно. Когато библиотеката на манастира е подпалена, приорът, вместо да се спаси, започва да хвърля книга по книга от прозореца на библиотеката, докато не загива сред пламъците. Той жертва живота си, за да опази незаменимите ръкописи за бъдните поколения. Тези книги с обгорени подвързии могат да бъдат видяни и днес, докато електронните книги, които се опитват да завземат книжния пазар от известно време, все още търсят своите читатели и единственото им предимство в този случай е, че трудно могат да бъдат унищожени от пожар.

Илюстрираните ръкописи на Запад

Книгата има своята дълга и интересна история, която според някои вече наближава своя край с оглед на заплахата за завладяващото влияние на електронните медии. Книгите често са определяни презрително като отживелица, като отминала форма на „информационната технология“. Малко историци вече се интересуват от думите на каноника Годфроа от Сент-Берб-ан-Ож, който през 1170 г. пише: „Един манастир без библиотека е като замък без оръжейна“. Триста години по-късно християнският мистик Яков Лорбер се изказва още по-ясно: „Един манастир без книги е като държава без нейните войски, като замък без крепостна стена, кухня без прибори, маса без наредени на нея ястия, поляна без билки, градина без цветя, дърво без листа“.

Изработката и илюстрирането на ръкописи става в манастирите, разпръснати из Европа. Тези религиозни убежища са хранилища на запазените от древността гръцки и римски текстове, както и центрове на интелектуалния живот в Европа през Средновековието. Монасите в манастирите копират съхраняваните религиозни и светски ръкописи в манастира. Както при останалите си религиозни задължения, те възприемат креативния процес на направата на един илюстриран ръкопис като религиозно благоговение и молитва, използвайки ярки цветове, за да изобразят религиозната истина и славата на Бога. През този период творчеството на монасите писари процъфтява най-вече чрез преписи на Библията, които представляват най-сложно изработените и красиви образци на изкуството за украса на ръкописи¹.

Основна характеристика на ръкописните книги от този период е, че са обект на религиозно почитание, възприемани са за свещени предмети и създаването им предполага религиозна отдаденост.² Монасите, които с години отдават дните си на преписване на глави от Библията, не произвеждат просто книги, а разкриват Божието слово на света. Предназначението на тези книги не е преносът на информация от автора към читателя, а основната им функция е да предават посланието на Бога, а чрез богатата украса да отдадат почит към неговото дело. Сложността ѝ трябва да бъде отражение на посланието на библейските пасажи.³ Въпреки това включването на различни орнаментални елементи, преплетени в рамките или около текста – змии, лъвове, пауни, риби, бокали и лозя, няма за задача да представи реалния свят по реален начин. Тези изображения са схематични и символични. Избрани са според темата на текста, като имат значение да представят различни аспекти от живота на Христос. Така например, змията символизира прераждането и Първородния грях.

Докато християнството постепенно обхваща езическа Европа през Средновековието, средиземноморските умения за писане и четене започват да бъдат раз-

¹ **Walther**, Ingo F., Wolf, Norbert. Masterpieces of Illumination – Codices Illustres: The world's most beautiful illuminated manuscripts from 400 to 1600. Italy: Taschen, 2001, с. 11.

² **Пак** там, с. 20.

³ **Middleton**, J. Henry. Illuminated manuscripts in classical and mediaeval times, their art and their technique. Cambridge, 1892, с. 206–207.

пространявани. Уставът на св. Бенедикт насърчава монасите и монахините да използват книгите. Манастирите и религиозните общности започват да изпитват необходимост от библиотеки. Да се научат децата да четат е един от дълговете на Църквата и повечето грамотни хора през Средновековието получават напълно или частично образованието си благодарение на нея. До XI–XII в. е повечето ръкописи са създадени в манастирите. Монасите преписват и изучават текстове, като посвещават свободното си време за усъвършенстване на уменията да ги изписват. Практиката на лично притежание на книги липсва и повечето религиозни общности създават ръкописни книги само за собствено ползване. Колекцията на даден манастир се е смятала за доста пълна, ако е съдържала няколко стотици ръкописни книги.

Създатели на илюстрирани ръкописи – монаси писари

Преди въвеждането на книгопечатането в Европа книгите са писани на ръка.⁴ Процесът на изработката на ръкописа е бил предварително внимателно обмислен, наред с планираните материали. Най-люксовите образци са украсени с миниатюри и орнаменти, изписани са с ярки цветове и със златна боя в някои случаи. Първоначално монасите са писари и илюстратори, особено през периода 700–1200 г., а съхранените им ръкописи са свидетелство за невероятните им умения.

Необходимо е да изясним условията, при които се появяват илюстрираните ръкописи от Средновековието, които с основание могат да бъдат споменавани сред най-съвършените и естетически произведения на изкуството, създадени някога – характерни с неповторимо съвършенство при изпълнението, безгранична плодотворност на въображението при композицията и вложен невероятен труд при изпълнението. Преди да се появят светските писари, ръкописите са особено забележителни с неизменното си съвършенство на изработка, като при това е осезаемо как не се налага писарят и илюминаторът да бързат или работят до преумора в процеса на работа. Много илюстрирани ръкописи са изпълнени в изключително благоприятни условия.⁵ Първо, монахът-писар живее в условия на безопасност и спокойствие, отдалечен от шумния и угнетен от войни свят. Докато работи в скрипториума, той не измъчван от притеснения да изпълни задачата си за ограничени часове, за да припечели дневната си дажба хляб. Осигурени са му скромно, но задоволително облекло и храна, независимо дали ще завърши ръкописа за 1 или за 20 години. Второ, той не получава възнаграждение, а се труди за възхвала на Бога и за прослава на представляваната от него монашеска организация. Той твори с удоволствие, произхождащо от разнообразието на дейността при изработване на ръкописа. Насладата му е основополагаща предпоставка за характерното съвършенство на произведенията на изкуството от различно естество и периоди: от кръглата гръцка ваза (малки произведения) до издяланите флорални

⁴ Думата „ръкопис“ произхожда от *scriptus manu* (лат.) – написан на ръка.

⁵ Middleton, J. Henry. Цит. съч., с. 206.

елементи по стените на готическата църква (на мащабно ниво). Същото се отнася и за сложната декорация на илюминирания инициал.⁶

Всекидневието на средновековния монах е безметежно и монотонно. Нормално е дори и най-благочестивата личност да се отегчи от еднообразието на повтарящите се неизменно и дълги служби, заемащи преобладаващата част от деня. Затова илюстрирането на ръкописи осигурява разнообразие в монотонното ежедневие на монаха⁷, осигурява наслаждение чрез изобразяване на разнообразните фантастични форми и различни възможности за нанасяне на блестящия златен цвят и други ярки цветове, дава възможност за пълноценно разгръщане на творческото въображение и необходимост от внасяне на разнообразие.

Дори при украсата на ръкопис на свещена тематика монахът-писар забравя за миг религията, на които се е врекъл с обет. Той се забавлява, изобразявайки разнообразни гротескни чудовища – препратка към бестиариите⁸ или вмъквайки езически изображения сред християнския контекст. Намира разтуха за обузданото си чувство за хумор с вместването на различни смешни и живописни анекдоти между растителните орнаменти, вплетени в рамките и инициалите, без опасение за порицания от страна на надзирателите. Така и дърворезбата по мизеркордите⁹ често се ползва за изразяване на потиснатия хумор на монасите. Дори съществуващата вражда между официалното и светско духовенство е изразявана в живописния сарказъм на монасите-илюстратори.¹⁰

Скрипториуми в манастирите

Скрипториумът (буквален превод „място за писане“) е често срещан термин, който се отнася до стая в средновековните европейски манастири, предназначена за направата на ръкописи – тяхното писане, преписване и илюстриране, от монасите. Въпреки това много от писмените свидетелства и запазени постройките показват, че противоположно на разпространените възприятия, подобни стаи съществуват рядко: по-голямата част от книжовната дейност се осъществява в определени ниши някъде в манастири или в самите килии – личните помещения на монасите. По принцип, скрипториумът е свързан с библиотеката на манастира. Обикновено е отделна стая, обособена за ограничен период от време, докато първоначално бъдат направени преписите на достатъчно книги, нужни за манастира. Щом библиотеката е достатъчно попълнена, специално предназначената за писане на книги стая става излишна.

⁶ Пак там, с. 207.

⁷ Пак там.

⁸ **Book of Beasts: The Bestiary in the Medieval World.** Getty Publications Imprint: J. Paul Getty Museum, 2019. [онлайн]. [прегледан 25.09.2020]. <https://www.getty.edu/art/exhibitions/bestiary/>

⁹ Мизеркорд – малка дървена конструкция, оформена от долната страна на сгъваема седалка в църква, която, докато седалката е прибрана, служи като подпора на вярващия по време на дълги молитви.

¹⁰ Middleton, J. Henry. Цит. съч., с. 208.

В съвременните изследвания понятието *scriptoria* най-често е използвано за определяне на общото производство на книги на даден манастир, отколкото към физически обособена стая за това. Когато в началото на XIII в. се появяват светските работилници, някои от професионалните писари имат специално обособени стаи за направата на преписите, но в повечето случаи работят в близост до прозорец. Илюминаторите на ръкописи творят съвместно с писарите. Сложните взаимодействия в дейността им не допускат еднозначно определение на производството на ръкописи в манастирите. Понякога един монах може да отговаря за цялостната изработка на илюстриран ръкопис: от подготовката на материалите до украсата до подвързията.

Бенедикт Нурсийски, в основаното от него през 529 г. абатство „Монте Касино“, позволява на монасите си да четат великите творби на езичниците. В абатството е създадена и библиотека, поставяйки начало на традициите на бенедиктинския скрипториум, където са изработвани не само необходимите на общността книги, но и ръкописи за външния свят. В ранните бенедиктински манастири, стоята за писане е коридор, открит към вътрешния четириъгълник на манастира, където можело да бъдат настанени 12 монаси, защитени от природните стихии само от стената зад гърба им и свода над тях. По-късните бележки по полетата на ръкописите свидетелстват за премръзнали тела, изтръпнали и сковани пръсти, дори за замръзнало мастило.

Понякога коридорът служел и за библиотека, като книгите били подреждани в шкафови. В построените по-късно през Средновековието бенедиктински манастири скрипториумът е планиран във вътрешното пространство, близо до кухнята и до стаята за затопляне (*calefactory*). Топлината била стимул на монасите, които неохотно преписвали преди поради студа. Това става, защото се разбира, че книгата е особено важна в този период. Затова скрипториумът бил преместен между две от общо четирите най-топли помещения в манастира. А те са: стаята за затопляне, където е поддържан огън за затопляне на монасите след дългите часове служба, до болничното помещение, помещението за гости и кухнята.

Етапи на производството на книга през вековете

Различните етапи през Средновековието са по-добре известни, отколкото всеки друг практикуван по това време занаят¹¹. Например, на заглавната страница на *Ръкописа на св. Амвросий*, съхраняван в Бамберг, датиран към XII в., има изобразени 10 медальона, на всеки от които е изобразен монах, зает с някакъв аспект на занаята си. Единият точно е изострил върха на перото си и го разглежда много внимателно. Втори пише на восъчните дъски на диптих, използвайки стилус; изписаният от него текст по-късно следва да бъде преписан на окончателно на пергамент. Трети пригладжа животинска кожа, опъната на дървена рамка. Друг монах дяла краищата на дървени дъски, които по-късно ще бъдат използвани за подвързване на книгата. Описвайки последователно следващите сцени, един монах използва острието на нож, за да прегъне пергаментовите листа, а друг е изо-

¹¹ Walthers, Ingo F., Wolf, Norbert. Цит. съч., с. 20.

бразен на фона на монашеската работилница, нареждайки пергаментовите тестета. На другата картина е изобразена изрязана двойна разчертана страница; писар (книжник) се готви са работа, изваждайки нож и линия. На следващата сцена монах с чукче в ръка работи над закопчалките, девети вече държи готовата книга, а десети я показва на своите ученици. В централния правоъгълник са изобразени

Монаси-писари и илюминатори в процес на работа.
Заглавна страница на *Ръкописа на св. Амвросий*

още монаси, сред тях – под патронния светец св. Михаил – илюстратора на книги, който държи своята четка и бои.

Подредба на скрипториумите в бенедиктинските манастири

Бенедиктинските манастири са важни центрове за изработката на илюминирани ръкописи – първият и основен бенедиктински манастир „Монте Касино”, основан от самия Бенедикт Нусирийски, се запазва в продължение на векове като един от основните центрове в Италия за писане и украса на ръкописи. Съгласно строгото правило на Цистерцианския орден (*Ordo Cisterciensis*) е наложена забрана за създаване и дори за четене на богато украсени ръкописи в обсега на принадлежащите към този орден манастири. Това е важно, защото от края на XII в. този орден е следващият по значимост след бенедиктинския. Именно затова е съществена типичната подредба на скрипториумите в бенедиктинските манастири.

През VIII–IX в. скрипториумът и библиотеката обикновено са две отделни помещения, разположени близо или над сакристията и граничещи с помещението на хора. През значителен период от Средновековието е било възприето тя да обема цял коридор от клоатъра в близост до храма и е служела едновременно като скрипториум и библиотека.¹²

Архитектурният елемент клоатър¹³ представлява покрит коридор, открита галерия или отворена аркада, прокаран покрай стените на сграда, обособяващ обикновено проектиран правоъгълен или квадратен вътрешен двор. Прибавянето на клоатър към катедрала или черква, обикновено откъм топлата южна страна, е характерен елемент на монашеската обител. Той става „продължителна и масивна архитектурна бариера... която ефективно отделя света от монасите от този на занаятчиите и работниците, чиито всекидневие протича около и отвъд клоатъра“.¹⁴ Дори терминът „клоатърен (*cloistered* или *claustral*) живот” е нарицателно за монашеския живот. Ето как архитектурата отговаря на символичното отделяне на религиозното от светското пространство.

Коридорът, предназначен за скрипториум и библиотека, обикновено е най-топлото и сухо отделение на клоатъра. Този коридор обикновено е насочен на юг, за да може през прозорците да навлиза достатъчно слънчева светлина. В двата му края има прегради, обособяващи го от останалите помещения на манастира, обикновено изпълняващи функцията на нещо като съвместна всекидневна за монасите. Покрай едната страна на коридора, на стената на храма, били поставени дървени шкафове (*армариум*) със здрави панти и ключалки, където са подреждани ръкописите от библиотеката на манастира. Нито един монах няма право сам да вземе книга без позволение на по-висшестоящите от него по духовен ранг.

¹² Middleton, J. Henry. Цит. съч., с. 212.

¹³ Клоатър (на фр.: *cloître*, от лат. *claustrum* – закрито място; покрита галерия около правоъгълен двор или вътрешна градина в романската и готическата църковна и манастирска архитектура.

¹⁴ Horn, Walter. On the Origins of the Medieval Cloister. – В: *Gesta*, Vol. 12, № 1–2, 1973, с. 13–52.

Покрай коридора са били предвидени пространства, като на срещуположната на рафтовете стена са били стаички, изработени от дървен материал, наричани *carrels*, по една за всеки писар. Като правило имало по две или три подобни заграждения при всяка ниша на клоатъра. Сковавани били от дъбови дъски, а размерът им е бил около 1.8–2.4 м: достатъчно пространство за писаря и за писалището му, върху което разполагали ръкописът, мастилниците, боите и другите приспособления и материали. Тези малки помещения били с дървен под и таван, за да бъде осигурена сухота и топлина. Имали достъп до украсените с декоративни елементи прозорци, които опасвали традиционно клоатрите.

Такава е типичната подредба на скрипториумите в манастирите на бенедиктинците. В манастирите на доминиканците монасите работят в килията, където и спят. В манастирите на картузианците пък всеки монах разполага с къщичка с градина, където има малка стая за молитва и по-просторна стая за изработка на ръкописи и осъществяване на други работни дейности.¹⁵

Светски работилници през Ренесанса

Скрипториумите са неразделна част от монашеските институции през Средновековието. Дълго време още през XII в. по-голямото количество книги са създавани в манастирите като колективна дейност. По-късно обаче по-широки сегменти от обществото започват да се включват в различните етапи от производството или разпространението на книгата. Освен монасите и монахините с тези дейности се захващат свещеници, нотариуси, професионални писари, специалисти по украса на книги от всички социални слоеве, книговезци, златари. Те започват да се възприемат като творци, а не както преди – като занаятчии. В градовете са сформирани професионални асоциации – гилдии, към които в течение на XIV в. се присъединяват много миниатюристи. Нови хоризонти се отварят за украсата на ръкописи в университетите и в благородническите дворове.

В зала на Средновековието и през Ренесанса производството на книги се разраства много бързо. Докато това е неизбежно свързано с комерсиализацията, това определено не означава края на търсенето на по-люксозни издания от колекционерите-библиофили. Най-вече привилегированите дворцови художници, осъществявайки своята дейност в една среда на ценители на илюстрираната книга, създават за богатите си покровители разкошни и често изпреварващи времето си художествени произведения, които напълно отговарят мерака на последните за по-специални и изключителни предмети. Художниците, които вече са се прочули с олтари в храмовете, са щастливи да се пробват като миниатюристи на богато илюстрирани ръкописи.

Такъв е случаят със Стефан Лохнер – един от най-значителните немски готически художници, който твори в Кьолн. По негово време художественият занаят там е много стандартизиран, но когато като младеж той се премества да живее в Кьолн, засенчва всички останали конкуренти. От 1442 г. до смъртта си, Лохнер ръководи много продуктивна художествена работилница в катедралната част на

¹⁵ Middleton, J. Henry. Цит. съч., с. 215.

града, прави украсата на илюминирани книги, също прекрасни олтари и изображения на божествени сцени, сред които е горната част на олтара на катедралата в Кьолн. За съжаление са запазени само три молитвеника, представителни за неговата дейност, включително и книга, съхранявана в Дармщат.

Заклучение

След Средновековието направата на книги вече се смята за възхитително и дори добре платено изкуство.¹⁶ Въвеждането на книгопечатането постепенно измества необходимостта от ръчна изработка на книгата. Все пак важно е да се изтъкне, че печатните книги и през XVI в. наподобяват изписаните и украсените преди на ръка, което свидетелства за съхранението на традицията за създаване на книгата през Средновековието.

Съвременна практика за съхранение на ръкописи е дигитализирането им по проекти на библиотеки и музеи с използването на специализирана техника. Неотдавна¹⁷ разгледахме дигитализацията на най-древния съхранен досега ръкопис с класическо произведение – *Ватиканският Вергилий*, чиито илюстрации служат за иконографски модел на художниците през Ренесанса. Съхранението и възпроизвеждането в дигиталното пространство на антични ръкописи е друго свидетелство за устояване на древните традиции и за стремежите изкуството на украсата на ръкописи да бъде опазено и за в бъдеще.

¹⁶ Middleton, J. Henry. Цит. съч., с. 200–203.

¹⁷ Арабаджиева, Яна. Дигитализация на Ватиканския Вергилий. – В: *Библиотека*, 2019, № 1, с. 53–63.

Добри Христов – основоположник на музикалната национално-самобитна култура на България

ВАЛЕНТИНА НЕВЗОРОВА¹

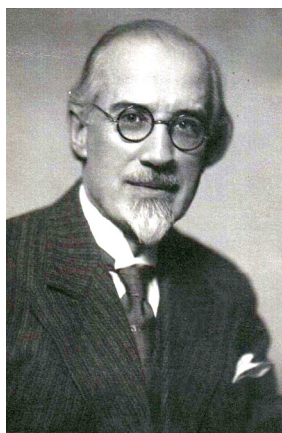
Dobri Hristov – founder of the musical national-original culture of Bulgaria

Valentina Nevzorova

Summary

The musical-educational and pedagogical activity of the famous composer Dobri Hristov is considered and a review of the scientific researches of his invaluable contribution to the Bulgarian culture is made. The author gives her assessment of the published biographical sketches, collections, monographs.

Key-words: Dobri Hristov, composer, Bulgarian musicology.

Добри Христов

Музикално-просветителската и педагогическа дейност на Добри Христов (1875–1941), музикалното му творчество, музикално-теоретичните и публицистичните му трудове винаги са били обект на изследователски интерес в българското музикознание. Така например, първата работа на О. Кабакчиева за творчеството на композитора² се появява още тогава, когато той е жив, през 1940 г.³ Само година след неговата кончина излиза биографичният очерк на И. Камбуров⁴, а най-актуалната работа – на К. Япова⁵ датира вече в края на първото десетилетие на ХХІ в. Интерес към неговата личност, към композиторския и диригентско-хоровия му опит се съхранява по време на цялата втора половина на ХХ в., но особено се засилва в началото на ХХІ в. За 125-годишнината от рождението на композитора се провеж-

¹ Доц. д-р Валентина Невзорова преподава в Тараклийския държавен университет „Григорий Цамблак“ – Република Молдова.

² К. Япова открива в архива на композитора още един ранен биографичен източник: **Шекерджиев, М.** Добри Христов като църковен компонист и диригент. – В: **Добри Христов**, Д-во на композиторите Съвременна музика, декември 1940. – Архив на Добри Христов... (а.е. 515).

³ **Кабакчиева, О.** Творчеството на Добри Христов. София, 1940.

⁴ **Камбуров, И.** Добри Христов. Живот и дело на народния композитор. София, 1942.

⁵ **Япова, К.** Църковност и музикално мислене. София: Институт за изкуствознание при БАН, 2006.

дат конференции, издават се материали.⁶ За научното христовознание голямо значение има юбилейната конференция „Добри Христов и българският XX век“ и сборникът от материали върху нейните резултати⁷, издадени от Института по изкуствознание при Българската академия на науките.

Българското музиковедие днес разполага със значително количество работи, посветени на личността и творчеството на Добри Христов. В повечето случаи това са неголеми по обем критически и историко-аналитически статии, посветени на един или друг аспект от неговата дейност. В биографичния списък има и проблемни изследвания, засягащи основно теми, свързани с произхода и същността на българското църковно пеене, с проблеми, поставени в методологически аспект именно от Д. Христов. Големите монографични работи и изследвания, в центъра на които е фигурата на българския музикален обществен деец, са само три. Това е нееднократно преиздаваната монография на В. Кръстев⁸, проблемният труд на К. Япова „Добри Христов и идеята за личността и общността“⁹ и споменатият по-горе юбилеен сборник от статии „Д. Христов и българският XX век“.

Важен принос в популяризирането на музикално-теоретическото наследство и творчество на композитора направи В. Кръстев. Издадените от него два монографически очерка за живота и творчеството на българския музикален деец през 1954 и 1960 г., а също така публикуваните по инициатива и при активното участие на В. Кръстев два тома музикално-теоретически работи на композитора-фолклорист с встъпителна статия¹⁰ станаха онзи фундамент, на който се изгради зданието на съвременното българско христовознание.

Наследството на Д. Христов става известно в страните от бившия СССР основно благодарение монографията на В. Кръстев, издадена през 1960 г. Тезите на българския професор изцяло отразиха идейните постановки в областта на художественото творчество и науката на времето. Монографията е написана от официалната през този период позиция – позиция на соцреализма. В същото време обаче на неговото духовно-музикално творчество е обърнато значително по-малко внимание. Така например хоровите църковно-музикални произведения на композитора се споменават в общия обзор и не се анализират. В раздела за музикално-теоретическите възгледи на композитора на сложния проблем за българския разпев и ситуация в областта на българското църковно пеене се обърща незначително внимание. Непълните четири страници, които в очерка са предназначени за

⁶ Добри Христов – 125 години от рождението: Нац. науч. конф. на преподавателите по история на музиката, Варна, 15–16.12.2000. Варна: Стено, 2000.

⁷ Добри Христов и българският XX век: Сб. докл. от науч. конф., проведена в рамките на Националното честване по случай 125 год. от рождението и 60 год. от смъртта на Д. Христов. София: Институт за изкуствознание при БАН, 2005.

⁸ Кръстев, В. Добри Христов. София, 1954; Кръстев, В. Добри Христов. Москва: Музгиз, 1960; Кръстев, В. Добри Христов. София: Наука и изкуство, 1975.

⁹ Япова, К. Добри Христов и идеята за личността и общността. София: Рива, 1999.

¹⁰ Добри Христов. Музикално-теоретично и публицистично наследство. т. 1–2. състав. ред., увод Венелин Кръстев. София: Изд. на БАН, 1970.

изложение на основни сведения за църковната музика в България основно в исторически аспект, явно са недостатъчни за характеристика на националната традиция в тази област и за обяснение на позицията на композитора по този въпрос. Недостигащите страници към биографията и творческия портрет на Христов бяха впоследствие допълнени, започвайки от края на 70-те години в последващите десетилетия на XX и началото на XXI век.¹¹

Връщайки се към монографията на В. Кръстев, следва да се подчертае, че акцентът в нея се поставя върху тясната връзка между музикалното наследство на композитора с българската народна музика. В същото време жанрът на работата и нейният обем не предполагат проблемен характер и особена дълбочина в преподнасянето на различни аспекти на творчеството на Д. Христов. Както се посочва в анотацията към едно от нейните издания, „особено ярко са подчертани реализмът и народностността, характерни за изкуството на великия български композитор-песенник“¹².

Един от първите прегледи на музиковедческото наследство на композитора също е направен от В. Кръстев. Във встъпителната статия към първия том в двутомника с научни и публицистически текстове на композитора, издаден през 1967 г., съставителят кратко представя събраните тук работи. В. Кръстев ги отнася в три сфери, „в които се разгръща музикално-теоретическата и публицистическата дейност на Д. Христов: 1) проблеми на народната музика, 2) минало и настоящее на професионалното композиторско творчество и на църковната музика и 3) въпроси на хоровото дело“, справедливо посочвайки, че композиторът засяга и други „животрепращи проблеми на времето“. На първо място той слага музикалното възпитание и образование. В същото време авторът на предговора специално подчертава богатата ерудиция на композитора, позволила му да обсъжда широк кръг от въпроси на българския „фолклор, история, хорово дело, изпълнителско изкуство“. Цитираните фрагменти откриват описателния характер на встъпителната статия, авторът на която явно е преследвал целта не толкова да заостри проблематиката на публикуваните материали на Д. Христов, да предложи тяхна систематизация, колкото да запознае читателя с основните направления на неговите творчески и научно-публицистически интереси.

Въпреки направените редица точни забележки от автора на статията, нейният общ характер се определя от равнището не само на музикознанието, но и на идеологията на онова време. Така музиковедската дейност на българския композитор се приравнявала по своя характер към дейността на руските критици Стасов и Серов. Тези паралели не изглеждат случайни, тъй като Д. Христов, явявайки се убеден привърженик на народно-реалистичната традиция, по мнение на В. Кръстев, вижда „съвършени нейни образци в историята на руската и чешката музика“¹³.

¹¹ Вж и др. работи на Е. Тончева, както и трудове на К. Япова; Григоров, Димитър. Църковно-музикалната дейност на Добри Христов (1875–1941). Сливен: Обнова, 2009. 95 с.

¹² Кръстев, В. Добри Христов. София: Наука и изкуство, 1975, с. 4.

¹³ Япова, К. Архивът на Добри Христов. – В: Добри Христов. Музикално-теоретично и публицистично наследство, т. 1, с. 7.

Развивайки тезата на Д. Христов за самобитността, т.е. за националната специфичност на българската музика, музиковедът се обявява в негова подкрепа в встъпителната статия към сборника от статии на А. Серов¹⁴. Източници на идейно-естетическата основа в българската музика са нейната народност, демократизмът и реализмът. Музиковедът вижда, от една страна, революционния дух на Българското възраждане, а от друга, тесен „контакт с живата практика на самодейното и професионалното музициране“¹⁵.

В светлината на интересуващия ни проблем – отразяването на възгледите на Д. Христов в собственото му композиторско творчество, ще се спрем на ценната хипотеза, която В. Кръстев изказва в характерната идеологизирана форма. В началото на творческия му път „композиторската практика го е довела до търсене и научно обяснение на широко използвани народни елементи. В този случай композиторият Д. Христов стимулирал научния изследовател Д. Христов. Но в следващите години, когато той твърдо обосновал своята метрическа теория <...>, логично е да се предположи, че обогатеният с нови знания Д. Христов-музиковед помогнал на Д. Христов-твореца да отстоява до края на 30-те години своите народно-реалистични разбирания, с които той увеличал и младежта да следва правилната линия на българската музика, за да не се допусне проникването в нея на космополитни и декадентски теории и тенденции“¹⁶.

Представяйки всяка от статиите на композитора-фолклорист, В. Кръстев акцентира върху тези аспекти, които на него му се стрували важни от позицията на съвременното му българско музиковедство (60-те години на XX в.). Така например, за изходен и основополагащ тезис за фундаменталната статия на Д. Христов „Метрически и ритмически основи на българската народна музика“ (във втората ѝ редакция от 1925 г.) музиковедът определя авторският акцент върху нейните оригинални особености като съпоставими, по мнението на композитора, с откриването на египетските пирамиди.¹⁷ Фактически, в такава „публицистическа“ форма е изразена идеята на българската национална специфика, която движи творческата и научната мисъл на композитора. Българският музиковед изяснява въпроса

¹⁴ Пак там, т. 1, с. 14.

¹⁵ Пак там, с. 7.

¹⁶ „По такъв начин композиторската практика го подтиква да потърси и научното обяснение на широко използваните народностни елементи. В случая композиторият Д. Христов стимулира научния изследовател Д. Христов. Но в по-късните години, когато той обосновава солидно своята метрическа теория [...], логично е да предположим, че обогатеният с нови познания музиковед Д. Христов е подпомогнал твореца Д. Христов да отстоява чак до края на 30-те години своите народностно-реалистични разбирания, като е увеличал и по-младите да следват правилната линия на българската музика, възпирайки проникването на космополитическите и декадентските теории и тенденции в нея“. – В: Янова, К. Архивът на Добри Христов. В: Добри Христов. Музикално-теоретично и публицистично наследство, т. 1, с. 8.

¹⁷ Янова, К. Архивът на Добри Христов. . – В: Добри Христов. Музикално-теоретично..., т. 1, с. 9.

на редакциите и датировките на споменатия труд, сравнявайки го с друга работа на композитора – „Техническият строеж на българската народна музика“ (1928), а също така със тогавашната аналогична работа на В. Стоин „Българска народна музика – метрика и ритмика“ (1927). По този начин ранните работи по проблема за метроритмическата специфика на българската народна музика се подреждат в следващата последователност: първият научен труд, заложил основите не само на българската музикална фолклористика, но и на традицията за теоретическо осмисляне на метроритмическата организация на народната музика – „Ритмически основи на нашата народна музика“ на Д. Христов (завършен в 1911 г., отпечатан в 1913 г.). „Метрически и ритмически основи на българската народна музика“ – нова редакция на споменатата статия, с допълнения, преработка на някои положения, с нов предговор, датирана от В. Кръстев (във втората редакция) вероятно от 1928 г.¹⁸

Кореспондиращата с нея е още една известна обемна статия на Д. Христов „Техническият строеж на българската народна музика (метрика, ритмика, тонални и хармонични особености)“¹⁹ също така се отнася към тази година.

Оценявайки високо значението на работата „Метрически и ритмически основи на българската народна музика“, В. Кръстев подчертава такива нейни принципиално важни моменти като адекватност на нотирането на ритмиката при записването на мелодиите, без да се допускат промени при опит да се вкарва в рамките на „правилните европейски тактове“²⁰. Определянето на неравноделни (неправилни) тактове, дадено от Д. Христов, музиковедът раглежда от позициите на неговата еволюция, които са претърпели научните възгледи на композитора-теоретик от 1913 г. до края на 20-те години. В същия сравнителен план В. Кръстев коментира и различните видове „неправилни“ тактове, които композиторът свързва с различните жанрове на българския музикален фолклор. Сред други въпроси, които се радват на отделно внимание, са структурата на музикално-поетическите периоди, спецификата на такта в народната музика, съотношението на стиха и мелодията във връзка с проблема на античната (у Христов – старогръцката) поетическа метрика, а също така и позицията му относно метриката и ритмиката, отразяваща терминологическата база на руските музиковеди в началото на XX в.²¹

В. Кръстев стига до извода, че „втората редакция на труда „Метрически и ритмически основи на българската народна музика“ значително повишава научните достойнства на нашия пръв голям научен труд за метриката, ритмиката и структурата на периодите“.²²

¹⁸ Пак там, с. 8.

¹⁹ Трудът е бил издаден в прев. на рус.: Христов, Добри. Теоретические основы болгарской народной музыки: Метрика, ритмика, ладовые и гармонические особенности. Москва: Музгиз, 1959. 64 с.

²⁰ Добри Христов. Музикално-теоретично..., т. 1, с. 9.

²¹ Пак там, с. 15.

²² Пак там.

Въпросите, косвено свързани с фигурата на Христов, но отнасящи се към изследваната тема за българската национална специфика, и по-широко – за националния стил, се осветляват в работите на българските музиковеди в колективен сборник, издаден на руски език през 1962 г.²³ Освен жанровата палитра на творчеството на професионалните български композитори, тук се разглеждат някои важни въпроси на националната специфика на българската музика.²⁴ Ако първият сборник от статии на българските музиковеди осветлява периода на развитие на музикалното изкуство на България до 1944 г., то вторият сборник на руски език е посветен на различни области на съвременната българска музика в периода 1944–1974 г.²⁵ През това време вече се е формирала не само българската композиторска школа, но и е бил поставен и успешно се е решавал проблемът за националния стил в музиката, обсъждането на който е започнало още през 30-те години на XX в.²⁶ Позицията на различни български композитори-музикални дейци по този проблем се е разглеждала в отделно издание.²⁷

Съвременни възгледи на български музиковеди за дейността и творчеството на патриарха на българската професионална музика Д. Христов има на страниците на юбилейния сборник от статии „Д. Христов и българският XX век“.

В заключение бихме искали да отбележим, че осветляването на дейността на Д. Христов е претърпяло еволюция в продължение на повече от половин век. С течение на времето фигурата на този енергичен организатор, музикант, композитор-фолклорист все повече се възвисява на фона на българското професионално творчество, етномузикологията и музикалната наука. Големият му принос в развитието на различните направления на българската музика, проектирането на нейните пътища в съвременността, става все по-очевиден.

²³ **Сборник** статей болгарских музыковедов. Москва: Гос. музык. изд-во, 1962.

²⁴ **Карастоянов**, А. Ладовые основы болгарской народной песни. – В: *Сборник* статей болгарских музыковедов. Москва: Гос. музыкальное изд-во, 1962.

²⁵ **Современная** болгарская музыка. Москва: Музыка, 1974.

²⁶ **Пак там**, с. 276–279.

²⁷ **Българските** музикални дейци и проблемът за националния музикален стил. съст. А. Баларева. София: БАН, 1968.

Нова академична книга за Васил Левски и Вътрешната революционна организация

ВЕРА БОНЕВА

New Academic Book about Vasil Levski and the Internal Revolutionary Organization

Vera Boneva

Summary

The review presents a new academic book, created as a result of a national scientific conference which took place in May 2019, hosted by the Regional History Museum – Pleven. The scientific proceedings systematize new ideas and interpretations, dedicated to the development of our liberation movement against the Ottoman rule in the late 1860s and early 1870s. A special emphasis is placed on the topic of creation of revolutionary committees in the Bulgarian settlements under the leadership of the eminent revolutionary activist Vasil Levski.

Key-words: Bulgarian Revival, Vasil Levski, Anti-Ottoman liberation movement.

Регионалният исторически музей – Плевен беше домакин на научната конференция „Изграждане и дейност на Вътрешната революционна организация (1869–1876)“, проведена на 8 май 2019 г. под научното ръководство на проф. д-р Пламен Митев. Освен него участваха проф. д-р Пламен Павлов (председател на Фондация „Васил Левски“), гл. ас. д-р Даниела Вичкова (ИИИ при БАН), доц. д-р Светла Атанасова (Регионален исторически музей – Велико Търново), доц. д-р Атанас Шопов (директор на Исторически музей – Панагюрище), д-р Милена Андреева (Регионален исторически музей – Шумен), д-р Веселина Антонова (гр. Русе), Дора Чаушева (директор на Национален музей „Васил Левски“ – Карлово), Теодор Тончев (Регионален исторически музей – Ловеч), Светла Мухова (Дирекция на музеите – Копривщица) и Кета Мирчева (гр. София). Широката представителност на институции и изследователи на Възраждането създаде предпоставки за задълбочена и резултатна дискусия. В хода ѝ се утвърди становището, че е невъзможно само на базата на откъслечни спомени да се дефинира един или друг комитет на Вътрешната революционна организация като първи. Разнообразните данни от комитетското дело в различни региони на българските земи показаха, че не толкова през пролетта на 1869-а, а по-скоро през 1870 г. започва създаването на комитети като организационни структури, подведени под клетва и с избрани ръководства. Всички учени са единодушни, че изворите трябва да се използват много критично – както домашните, така и чуждите. Това е валидно с особена

сила за дейци и на техни потомци, които по правило са склонни да се подвеждат по (хипо)тезите на водещи историописци, без да подплатяват твърденията си с категорични исторически свидетелства.

Резултат от научната конференция беше отпечатаният сборник с осем статии и една студия, представящи факти и концепции на повечето от участвалите във форума учени. Изданието е създадено като научен продукт на Регионалния исторически музей в Плевен, но има национално звучене и академичен статус. То е редактирано от проф. д-р Пламен Митев и отговаря на всички съдържателни и формални стандарти за *тематичен научен сборник*. Книгата обединява съжденията на утвърдени учени по ключов въпрос на възрожденската политическа история. Всички автори са работили с максимален кръг надеждни първични и вторични източници и формулират еднозначни и убедителни тези по различни регионални и общобългарски аспекти на националноосвободителното ни движение в навечерието на Освобождението от османско владичество. Системата на цитиран

ния е уеднаквена от научния редактор, а изворите и историографията са цитирани по начин, осигуряващ възможност за последващи справки и за проследяване на съжденията. Единствената по-съществена слабост от формална гледна точка е липсата на списък със съкращенията. Тази справочна форма би била полезна на по-широката аудитория, която ще прояви интерес към сборника и която не винаги е наясно с професионалния „жаргон“ на абревиатурите – НБКМ (Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“), БИА (Български исторически архив), ИАНГ („Из архивата на Найдено Геро“), ДМК (Дирекция на музеите – Копривщица), РИМ (регионален исторически музей) и др.

Деветте статии в сборника са посветени на комитетското дело в българските села и градове от последните десет години преди Освобождението. Акцентът е ангажираността на Васил Левски със създаването на съзаклятнически организации, с подготовка на духовете за въстание и практическа работа в споменатата насока – конспиративни срещи със съмишленици, обсъждане перспективите и възможностите за политическа борба, осигуряване на пари и оръжие за бъдещия бунт. В споменатата логика ключов е поставеният на първо място обзор на проф. д-р Пламен Митев, в която задълбочено са интерпретирани няколко важни първични източника за комитетските съзаклятия през 1869 г., част от които със спорно съдържание и нееднозначно тълкуване. Специалистът по история на на

ционално-революционното ни движение убедително отстоява становището, че същински документирано начало на съществуването на пълноценни революционни комитети в българските земи се отнася към втората половина на 1870 г. и след това (с. 9). Върху същия хронологически период е центрирано и изследването на *проф. д-р Пламен Павлов*, който прави сполучлив опит да идентифицира броя на ангажираните с идеята за въоръжено въстание българи в пределите на Вътрешната революционна организация (ВРО). В търсене на „чисто военните характеристики на българската национална революция“ авторът също показва, че реалните организационни инициативи на съществуващи комитети и на комитетска мрежа са от 1870–1871 г. и са свързани пряко с Васил Левски (с. 30–31).

В търсене на карловските приноси към дейността на ВРО *Дора Чаушева* представя публичните биографии на двама видни местни граждани, свързани пряко с комитетското дело – *Теофан Райнов* (1837–1910) и *Иван Грозев* (1847–1916). Идентифицирайки имената на карловците, членове на местния революционен комитет, авторката мотивира тезата, че процесът по създаването на частния революционен комитет започва през лятото на 1869 г. и завършва година по-късно с оформяне на състава, правомощията му и с клетва в присъствието на Васил Левски. Познавайки отлично цялата изворова база по темата, *Дора Чаушева* формулира най-мотивираното генерално съждение, отнасящо се до дългогодишния спор кой точно е първият комитет на ВРО и как протичат процесите по създаването на конспиративната комитетска мрежа. „Със сигурност – твърди авторката – това [създаването на карловския комитет] не става изведнъж <...>. Дори и за личност с такива организаторски качества като Левски е логично да има необходимост от време – да се привлечат хора (пък било то и в родния му град), да се убедят в определени идеи, да станат съмишленици и да дадат клетва в името на тези идеи. С още по-голяма сила това е валидно за работата му в другите селища, особено в онези, които посещава за първи път. Това е нормалният начин да се случват подобни организационни процеси. Да се търси конструирането на комитет с първото появяване на Левски, би било наивно. Едва ли ще загуби Апостола, ако признаем, че не може да се определи, кога точно е създаден определен комитет, пък бил той и този в Карлово.“ (с. 50).

В логиката на подобен по-широк и лишен от амбиция за доказване на преднамерени тези е развита и пространната студия на *Теодор Тончев*, посветена на ролята на Васил Левски за създаването и дейността на Ловчанския комитет. След като подробно изяснява въпросите около първото посещение на Апостола в Ловеч и на революционните настроения в града преди създаването на местния комитет, авторът подробно интерпретира данните за събранията и другите съзаклятнически дела от 1871 и 1872 г., като описва и процесите по създаване на БРЦК в Българско – максимално близко до автентичните извори. Отделено е специално внимание на октомврийско-ноемврийската обиколка на Васил Левски, *Димитър Общи* и *Ангел Кънчев*, като са добавени детайли и съждения по сложния въпрос за ролята и мястото на Ловчанския комитет в революционната организация преди и след Общото събрание в Букурещ от 29 април–4 май 1872 г.

Ловчанската тема в сборника умело продължава *Кета Мирчева*, която анализира по-широката историческа събитийност в региона, свързана с постиженията на просветното дело и с църковното движение. Тя показва пряката връзка на будната възрожденска съвест на местните българи с избора на града за средище на революционното дело и засяга няколко теми от развоя на местния комитет първите две години след смъртта на Васил Левски. Пак към периода 1873–1876 г. се концентрира и *д-р Милена Андреева*, която подробно проследява видимото и невидимото в работата на Шуменския революционен комитет „Крум”.

Личностите около Васил Левски са обект на статиите на *д-р Веселина Антонова*, *Светлана Мухова* и *доц. д-р Светла Атанасова*. С нови интерпретации на добре познати и почти неизвестни документи д-р Веселина Антонова се връща към важния въпрос за избора на Ангел Кънчев за помощник на Васил Левски. Светлана Мухова от Копривщенския музей публикува невъвлечени до момента в научен оборот фотографии на част от водещите фигури на революционния комитет в Копривщица. *Доц. д-р Светла Атанасова* (РИМ – Велико Търново) изяснява в детайли осем въпроса около личността и делото на местния революционен деец Иван Хаджи Димитров и прави успешен опит да „сглоби” от оскъдни писмени и други сведения съдбите на Христо Симидов и Никола Симидов. В края на статията си авторката с основание настоява върху необходимостта от по-детайлно вглеждане в съдбите на отделните личности и в събитийността във всяко едно населено място, за да се сглоби по-пълно картината на националния ни развой през Възраждането (с. 156).

В аналогична посока са и съжденията на научния редактор на сборника проф. д-р Пламен Митев. Той също препоръчва „издирване на липсващите фрагменти” от общата картина на революционното дело от 1869–1870 г. Призовава и за странене от присъщия на някои учени от предходни поколения, както и частично на краезнанието, подход на „бомбастични открития”, провокиращи „ялови спорове” върху свръх интерпретирани теми и факти (с. 18).

Погледнат в по-общ план, сборникът „150 години Вътрешна революционна организация” определено представлява положителна стъпка в очертаната от проф. д-р Пламен Митев историописна траектория.

150 години Вътрешна революционна организация: Сборник с доклади от научна конференция „Изграждане и дейност на Вътрешната революционна организация (1869–1876)”, 8 май 2019. науч. ред. Пламен Митев. Велико Търново: Фабер, 2020. 180 с. (Регионален исторически музей – Плевен)

Биография на д-р Васил Берон от Илия Мусаков

РАДКА ПЕНЧЕВА

Biography of Dr. Vasil Beron by Iliya Musakov

Radka Pencheva

Summary

Review of the reissued biography of Dr. Vasil Beron, author of the first Bulgarian-French primer and grammar, by Iliya Musakov, first published in 1944. The new edition is on the occasion of the 55th anniversary of the Vocational School of Tourism "Dr. Vasil Beron" in Veliko Tarnovo.

Key-words: Dr. Vasil Beron, school work, Bolgrad, the Bulgarian high school in Edirne, archeological excavations, Tarnovo.

По случай 55-годишнината от създаването на Професионалната гимназия по туризъм „Д-р Васил Берон“ във Велико Търново излезе от печат второ издание на книгата на Илия Мусаков „Д-р Васил Берон“. Идеята е на бившата учителка в гимназията Олга Цанкова. Новото издание е финансирано от Евгени Коев, старши учител в гимназията и общински съветник в Община Велико Търново. Книгата бе отпечатана в ограничен тираж от издателство „Ивис“ – Велико Търново по оригиналния текст от запазения екземпляр в Регионална библиотека „Петко Р. Славейков“.

Преди да се спра на книгата, необходимо е да кажа няколко думи за автора. Илия Мусаков е роден през 1894 г. във Враца. Направил е много за популяризирането на българската бойна слава. Следва право и дипломация в Софийския и в Свободния университет в София, завършва Военното училище. Учи в Петроград. Знае няколко езика: руски, немски и френски. Назначен е на постоянна военна служба. През Първата световна война е командир на картечна рота. Става адютант на началника на Военното училище. Сътрудничи активно на военните издания. От 1921 г. е помощник редактор на „Военни известия“. Работи във в. „Народна отбрана“. Основава списание „Български воин“. Началник на учебния отдел в щаба на армията през 1933–1934 г. Сътрудничи на много издания: Библиотека и списание „Прослава“, сп. „Завети“, сп. „Нашата конница“, сп. „Морски сговор“, в. „Завой“ и др. Зам.-председател на Дружеството на военните писатели и военните публицисти, секретар на задругата на писателите-историци и др. От 1923 до 1947 г. издава 31 книги. През 1946–1947 г. публикува книги за деца и юноши. Баща е на преводача Владимир Мусаков (1928–1968). Репресиран от комунистите, умира през 1950 г. Тази информация за него намираме отпечатана на суперобложката на книгата, което прави чест на издателството, че ни запознава с този напълно забравен автор днес.

Книгата на Илия Мусаков за д-р Васил Берон излиза за *първ път* през 1944 г. Първата глава започва с описанието на Котел, където той е роден. Произхожда от рода на Петър Берон и е син на сестра му Жейна. Самият Петър Берон не е имал деца и се грижи за Васил Стоянов като за свое дете. Разгледан е поминъка на Котел, будно градче, дало много известни българи. Достатъчно е да споменем Г. С. Раковски, отец Софроний Врачански и мн.др. Мъжете от Котел са се занимавали със скотовъдство и са пасли овцете си чак в Добруджа. Такъв е и бащата на Васил Берон. Връщали са се вкъщи за по един месец, донасяли са вълната и жените им са я обработвали на аби и платове. Авторът, не без основание, смята че Котел е основан от бягащи търновци и боляри след падането на България под турско робство. Петър Берон е един от видните граждани на Котел, който се изучава в странство, написва „Рибния буквар“ и си поставя за цел да буди българите чрез просвета и книжнина. За целта той трябва да има средства, да помага на други българчета, както са помогнали и на него, да се изучат и върнат в България и да работят за нея. Купува голям чифлик в Румъния, който му носи приходи за народополезната му дейност. Съдружник му е братовчед му Николай Берон. Петър Берон обмисля как да помогне на родината си и решава първо да създаде и поддържа 10 училища в родния си край за 5 години, които по-късно да се издържат от градовете си. Желаете да помогне и на близките си. Така взема като свой син Васил, сина на сестра си и го изучава.

Психологически вярно Илия Мусаков описва съгласието на родителите и на детето да замине завинаги от родното си място. Васил х. Стоянов Берон е роден през 1824 г. Не се знае на коя дата. По-млад е от Петър Берон с тридесет години. Завършва килийното училище в Котел. Заминава през Шумен за Русе. Русе го впечатлява с каменните си къщи и дунавските кораби. Оттам идва да го вземе вуйчо му и да го отведе в Брашов, където ще учи немски език при г-н Шмид като частен ученик. Пропътуват цяла Германия да стигнат в Дрезден. Там се явява на изпити и влиза в гимназията. Васил се учи старателно, чете много книги, израства като младеж със затворен характер.

След завършването на гимназията, вуйчо му го съветва да запише медицина в университета във Вюрцбург. Така ще има професия и ще работи по-спокойно за църковната и политическата свобода на България. През следването си е старателен и ученолюбив. Прекарва голяма част от времето си в библиотеката. През 1852 г. завършва университета. Става доктор по медицина за труда си „Тетанусът и лечението му с хашиш“. Завършва на 28 години. Тръгва за Крайова, за чифлика на вуйчо си. Тук Петър Берон го подготвя за разпалилата се вече църковна борба. Д-р Васил Берон заминава за Букурещ и там се сближава с Г. С. Раковски и хъшовете. Потегля за България, след като връзките му в Букурещ са установени, след като е спечелен за народното дело, след като е дал дума, че винаги могат да разчитат на него.

Още в Русе той забелязва, че народът се осъзнава, има замогване на хората, появили са се много занаятчий и търговско съсловие, в много села и градове има училища с български учители. Посрещнат е тържествено в Котел вече като учен

човек. Следва специализацията му. Именно на път за нея минава през Търново. Градът се е разраснал и забогатял. Тук е Митрополията, има много старини. Те го привличат да се върне в града по-късно.

След като си поръчва необходимото за кабинет и аптека, се установява в Париж да специализира хирургия. Името Берон е добре известно там и той е приет радушно. В парижките салони решава да прави пропаганда за България и да установи връзки с журналисти и политици. Тук се запознава с г-н Балиго, който издава вестник в Цариград. На връщане спира във Виена и специализира гинекология. Със своите поръчки тръгва за Букурещ. Утвърждава се като добър лекар с две специалности и започва да печели добре. Включва се в борбата на емиграцията и става деловодител на първия революционен комитет. По време на Кримската война събира помощи за дружината от доброволци. Берон смята след неуспеха на войната, че трябва първо да се освободим от гръцкото духовно влияние, после народът да се просвети и чак тогава да се тръгне към политическо освобождение. Решава да замине за България. Двама търговци от Търново го канят да се установи като лекар там и да устрои училищата им. Сведения за пребиваването му в Търново Илия Мусаков черпи от книгата на Васил Берон „Археологически и исторически изследвания“, отпечатана в Търново през 1886 г. Идвайки в Търново, д-р Васил Берон намира народа гърчеещ се, в църквите и училищата се говори на гръцки, а владиката Неофит говори на турски и гръцки. Берон се наема да се създаде лошо мнение за владиката чрез печата. На български език излиза „Цариградски вестник“, но той не иска да пише срещу владиката. Тогава д-р Берон се сеща за г-н Балиго, който е благоразположен към българите във вестника си *La Presse d'Orient*. Двамата се споразумяват да започват да публикуват срещу Неофит и да се пази името на д-р Берон в тайна. По-късно и „Цариградски вестник“ препечатва материалите от френския вестник.

Разбира се, Неофит се досеща кой праща материалите от Търново. Това продължава две и половина години. И в тази борба д-р Берон израства много. Той е твърд и непоколебим и затова успява. А успехът в Търново е успех за цяла България. Борбата в Търново се поема открито и масово. Заслугата и величието на д-р Берон се състои именно в това, че искането за църковна независимост от търновци се изтъква, където трябва, че е народно, а не е на отделни лица или организации, както дотогава се стреми да заблуди властта гръцкото духовенство. Битката на д-р Берон с Неофит не е кратка. Турската власт изпраща двама анкетьори – Корсак и Митхат паша. Д-р Васил Берон с интелекта и дипломацията си успява да победи Митхат паша.

Авторът разказва за големите заслуги на д-р Васил Берон за устройването на училищното дело в старата столица на България като училищен настоятел. Той въвежда ред и не пести сили да устрои търновските училища. Смята, че само добрите училища ще премахнат влиянието на елинизма и това наистина става факт. С тази си дейност той изпълнява успешно дадената дума пред вуйчо си Петър Берон и делегацията, която го кани да дойде в Търново.

Илия Мусаков отделя специално внимание на д-р Берон като любител на търновските старини. Той е един от първите учени, които правят разкопки на историческите хълмове Царевец и Трапезица. Дори устройва малък музей в дома си от намерените артефакти. Но смята, че тези реликви принадлежат на бъдещия музей в града и не ги дава на княз Фердинанд, когато идва да ги разгледа.

Д-р Берон е книжовен човек. Автор е на следните трудове по логика, на френска граматика, естествена история, немска граматика, немско-български буквар, френско-български буквар и др. Колко много държи на учебното дело се вижда, когато през 1864 г. той и семейството му заминават за Болград, за да устрои там българската гимназия. Това той смята за свой дълг, за да не се порумънчат нашите сънародници там.

Петър Берон е удушен от личния си секретар Теохар Папазов през 1871 г. в своя чифлик. Д-р Васил Берон свършва изключителна работа за неговото наследство. Той взема документи от всички наследници, за да остане наследството в полза на българското образование. След водения от него процес д-р Берон получава каквото успява от наследството. Предава го на Българската Екзархия в Цариград, за да се употреби за просветни цели. С тези пари е построена българската гимназия в Одрин. Остатъкът от парите е предаден на Светия синод.

Д-р Васил Берон взема участие в Руско-българската бригада като военен лекар в Сърбия. В Руско-турската война също участва като лекар. След края на войната е назначен от квотата на руския комисар Дондуков за делегат в Учредителното събрание, като представител от Търновския край. Макар да се чувства неподготвен за партиен живот, той взема думата¹, когато става въпрос за българското училище: „Трябва да се уреди така, че във всяко село да има училище. Просвета за всеки българин. С просвета ние победихме. В просветата е бъдещето на нашия народ. Само с нея ние един ден ще настигнем Европа, ще направим страната си щастлива“.

Д-р Васил Берон е сред строителите на съвременна България с изграденото от него. Именно на него княз Александър I Батемберг предлага да стане министър-председател. Д-р Берон отказва. Смята, че е направил, каквото е могъл, че е участвал в подготовката на свободата, а сега други да устроят държавата. На 18 май 1901 г. избухва пожар и къщата му изгаря. В края на живота си живее в София при сина си Богомил. Умира на 9 октомври 1909 г. Погребан е в София.

Мусаков, Илия. Д-р Васил Берон. съст. Евгени Коев. В. Търново: Ивис, 2020. 175 с. (Библиотека Прослава)

¹ Вж с. 163–164.

Библиографски справки

05(497.2) Периодичен печат – България

Периодичният печат в България след Освобождението. Книги и статии. 1946–2017. 70 загл. Бълг. ез. Юли 2019. РБР

159. 9 Психология

Влияние на синдрома на професионалното прегряване върху служителите от здравния сектор. Книги, статии и е-ресурси. 1993–2019. 95 загл. Бълг. и англ. ез. Юли 2019. РБР

159.92 Детска психология

Деца и медии. Изследване на влиянието на медиите върху детската психика. Книги и статии. 1995–2018. 51 загл. Бълг. и англ. ез. Юни 2019. РБР

281 Православни църкви

Нормативна база за храм-паметник „Св. св. Александър Невски“. 10 загл. Бълг. ез. Януари 2020. НБКМ

316.6 Социално поведение. Социална психология

Социално-психологически аспекти на интернет общуването. Книги и статии. 2000–2018. 31 загл. Бълг. ез. Септември 2019. РБР

316.77 Социология на комуникацията. Социология на средствата за масови комуникации

Репутационни кризи в ЕС, предизвикани от бежанската вълна за периода 2015–2019 г. Книги, дис. и статии. 62 загл. Бълг. и англ. ез. Януари 2020. НБКМ

32 Политика

Русия, България, Балканите 18.–21. в. Книги и статии. 1988–2019 г. 796 загл. Бълг. ез. Март 2020. НБКМ

Политически риск. Книги и статии. 2010–2020. 13 загл. Бълг., рус., англ. и нем. ез. Юни 2020. РБ См

323.22 (497.2) Дисидентство – България

Представителите на българското дисидентство. Списък с имена. 29 имена. Бълг. ез. Март 2020. НБКМ

325.25(=146)(497.2) Емигранти, гръцки – България

Гръцки емигранти в България (1949–1989). Книги и статии. 1949–1989. 40 загл. Бълг. и англ. ез. Април 2020. НБКМ

327.5 Международни конфликти

Руско-Чеченският конфликт. Книги и статии. 1995–2012. 26 загл. Бълг. и рус. ез. Февруари 2020. РБ Пл

336.7 Пари. Банково дело. Бурса

Правна същност и регламентация на платежното посредничество. Книги и статии. 1993–2018. 28 загл. Бълг. и англ. ез. Юни 2019. РБР

34 Право

Правна закрила на лицата с психически увреждания. Книги, статии и е-ресурси. 1961–2019. 83 загл. Бълг. и англ. ез. Септември 2019. РБР

Стопански престъпления, безстопанственост. Книги и статии. 1968–2020. 43 загл. Бълг. ез. Февруари 2020. НБКМ

343 Наказателно право

Разследване на пътно-транспортни престъпления. Книги, статии и е-ресурси. 1968–2019. 94 загл. Бълг. и англ. ез. Октомври 2019. РБР

347.6 Семейно право. Наследствено право

Брачен договор. Книги, статии и е-ресурси. 1945–2019. 68 загл. Бълг. ез. Декември 2019. РБР

347.63 Осиновяване

Осиновяване. Пълно осиновяване. Книги, статии и е-ресурси. 1968–2018. 73 загл. Бълг., англ. и фр. ез. Юни 2019. РБР

352 Местно управление

Тодор Кавгазов – кмет и почетен гражданин на Смолян. Библиогр. и статии. 2010–2020. 17 загл. Бълг. ез. Март 2020. РБ См

36 Социални грижи. Социално осигуряване. Застрахователно дело

Методи на социална работа. Книги и статии. 1996–2016. 29 загл. Бълг. ез. Декември 2019. РБР

Социална и солидарна икономика. Книги, статии и е-ресурси. 2002–2019. 50 загл. Бълг., англ. и рус. ез. Октомври 2019. РБР

37 Възпитание. Образование. Просвета. Организация на свободното време

Мария Монтесори в началното училище. Математика. Книги и статии. 1928–2018. 25 загл. Бълг. ез. Юли 2019. РБР

37 (436) Образование – Австрия

Интегриране на децата мигранти в австрийската образователна система. Книги, статии и е-ресурси. 1995–2018. 40 загл. Бълг., англ. и нем. ез. Юли 2019. РБР

372 Съдържание и форми на работа в предучилищното възпитание и в основното образование. Учебни предмети и учебници за начални и основни училища

Място и значение на традиционните и нетрадиционните материали и техники за изобразяване. Книги, статии и е-ресурси. 1970–2015. 53 загл. Бълг. и рус. ез. Ноември 2019. РБР

372.3 Занимания в предучилищна възраст

Влияние върху поведенческите прояви на децата от предучилищна възраст чрез работа с музикален софтуер. Книги и статии. 1994–2019. 36 загл. Бълг. ез. Май 2020. РБ Пл

Влияние на технологиите върху емоционалното развитие на деца от предучилищна възраст. Книги и статии. 2003–2019. 32 загл. Бълг. ез. Януари 2020. РБ Пл

372.4 Основно образование

Анимативният подход в образователния процес в началното училище. Книги, статии и е-ресурси. 2003–2018. 31 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Юни 2019. РБР

Детска оперета – възприемането ѝ от учениците в начална училищна възраст. Книги, статии и е-ресурси. 1992–2019. 26 загл. Бълг. ез. Ноември 2019. РБР

Извънкласни дейности в адаптирани ателиета за народното творчество и занаяти. Книги и статии. 1961–2019. 38 загл. Бълг. ез. Ноември 2019. РБР

Методът на проектите в обучението по математика като средство за развитие на познавателния интерес у учениците в началните класове. Книги и статии. 1999–2019. 41 загл. Бълг. ез. Август 2019. РБР

Повишаване на знанията и уменията при таблично умножение и деление в начален етап на обучение чрез упражнения. Книги и статии. 50 загл. Бълг. ез. Февруари 2020. РБ Пл

Приемственост в обучението по предприемчивост в технологичното обучение (начален – прогимназиален етап). Книги и статии. 2002–2018. 35 загл. Бълг. ез. Юни 2019. РБР

Технология за усвояване на неличните глаголни форми (причастия, деепричастия). Книги и статии. 1991–2019. 55 загл. Бълг. ез. Януари 2020. РБ Пл

Усвояване на съществителното име във II клас. Книги и статии. 1994–2016. 32 загл. Бълг. ез. Август 2019. РБР

376 Възпитание, образование и обучение на специални групи и лица

Модел за социално включване на социално слаби деца и деца в риск в училищна среда. Книги и статии. 21 загл. Бълг. и англ. ез. Март 2020. НБКМ

376.3 Логопедия

Приложение на ритъм терапията за развитие на комуникативни компетентности на деца със СОП в мултикултурна среда. Книги, статии и е-ресурси. 1994–2018. 35 загл. Бълг. и рус. ез. Юли 2019. РБР

378 Висше образование. Висши учебни заведения

Държавен библиотекарски институт. Книги и статии. 48 загл. Бълг. ез. Юли 2020. НБКМ

615 Фармация. Фармакология

Синефрин. Общи сведения, хим. формула, откриване, история и основни характеристики на веществото. Книги и статии. 37 загл. Англ. ез. Януари 2020. НБКМ

616.21 Оториноларингология

Морфологични аспекти на максиларния синус. Книги, дис. и статии. 2009–2019. 27 загл. Бълг. ез. Януари 2020. НБКМ

616. 89 Психични болести – при децата

Аутизъм. Книги и статии. 1993–2018. 50 загл. Бълг. ез. Юни 2019. РБР

641 Хранителни продукти

Традиционни български храни в кулинарното производство. Книги и статии. 1983–2019. 79 загл. Бълг. ез. Юни 2020. РБ Пл

655.4/.5 (497.2) Издателско дело. Книгоразпространение – България

Спомоществателството и спомощстватели в българското възрожденско книгоиздаване. Книги и статии. 1911–2018. 31 загл. Бълг. ез. Декември 2019. РБР

658 Организация на промишленото производство (предприятие) и на търговията

Организация и управление на производството. Lean производство. Сигма шест. Книги, статии и е-ресурси. 1988–2016. 43 загл. Бълг. и англ. ез. Август 2019. РБР

676 Хартиена промишленост

„Дунапак Родина” АД – Пловдив. Книги и статии. 1949–2019. 170 загл. Бълг. и англ. ез. Октомври 2019. РНБИВ

71 Планиране на населените места. Градоустройство. Градинска архитектура. Паркове. Оформление на природната среда

Пловдивският квартал „Капана”. Книги и статии. 1851–1942. 177 загл. Бълг. ез. Декември 2019. РНБИВ

Пловдивският квартал „Капана“. Книги и статии. 1945–1999. 179 загл. Бълг., рус., нем. и фр. ез. Януари 2020. РНБИВ

Пловдивският квартал „Капана“. Книги и статии. 2000–2019. 124 загл. Бълг. и англ. ез. Февруари 2020. РНБИВ

711.4 Градоустройство

Градоустройство. Книги. 2010–2020. 61 загл. Бълг. и англ. ез. Юни 2020. НБКМ

712 Ландшафт

Ландшафт. Книги. 2010–2020. 33 загл. Бълг. и англ. ез. Юни 2020. НБКМ

72 Архитектура

Архитектура. Книги. 2010–2020. 215 загл. Бълг., англ. и итал. ез. Юни 2020. НБКМ

73/76 Изобразителни изкуства и художествени занаяти

Основни термини в изобразителното изкуство и методологията на преподаването им. Книги и статии. 1970–2018. 43 загл. Бълг. ез. Ноември 2019. РБР

77 Фотография

[Шейсет] 60 години Киноклуб „Орфей“, Смолян, и неговият художествен ръководител Петър Костадинов. Статии. 1984–2019. 30 загл. Бълг. ез. Февруари 2020. РБ См

78 Музика

Д-р Костадин Дурев – лекар и народен певец. Статии. 1966–2018. 17 загл. Бълг. ез. Февруари 2020. РБ См

79 Спорт

Олимпийският огън в Пловдив през 1980 г. Книги и статии. 1980–2017. 17 загл. Бълг. ез. Юни 2020. РНБИВ

796.032 Олимпийско движение. Олимпийски игри

Щафетата с Олимпийския огън през Плевен – 1980 г. Статии. 13 загл. Бълг. ез. Юли 2020. РБ Пл

821–311.9 Научно-фантастична и приключенска литература

Библиотека Галактика. Книги. 1979–1998. 130 загл. Бълг. ез. Юни 2020. НБКМ

886.7 Българска литература

Владимир Арденски. Книги и статии. 2009–2020. 35 загл. Бълг. ез. Март 2020. РБ См

Синкретизъм на културните пластове в романа „Хитър Петър“ на Георги Марковски. Книги и статии. 1978–2018. 83 загл. Бълг. ез. Август 2019. РБР

Следосвобожденска българска литература в личната библиотека на акад. Михаил Арнаудов. Книги и отпечатьци. 1882–1972. 570 загл. Бълг. ез. Септември 2019. РБР

904 България – старини

Панагюрско златно съкровище. Книги и статии. 38 загл. Бълг., рус., англ., исп., итал. нем., нидерл. и фр. ез. Април 2020. НБКМ

908 Краезнание

История на село Маноле. Книги и статии. 1888–2019. 308 загл. Бълг. и фр. ез. Ноември 2019. РНБив

Козар Белене: Община Левски, Плевенска област. Книги и статии. 23 загл. Бълг. ез. Март 2020. РБ Пл

Село Градец. Книги и статии. VII–XXI век. 13 загл. Бълг. ез. Февруари 2020. НБКМ

91 География. Пътешествия. Странознание

Публикации на Васил Дойков. Книги. 1959–2017. 89 загл. Бълг., рус, англ., нем. и фр. ез. Юли 2019. РБР

92 Биографични изследвания

Ботеви четници от Плевенския край: (хаджи Бенчо Николов Симеонов, Прокопи Дянков). Книги и статии. 32 загл. Бълг. ез. Април 2020. РБ Пл

Николай Булев (1926–2000). Книги и статии. 152 загл. Бълг. ез. Юни 2000. РБ Пл

Никола Първанов – възрожденски книжовник и учител в гр. Лом. Книги и статии. 1863–2016. 27 загл. Бълг. ез. Декември 2019. РБР

Петко Каравелов, Екатерина Каравелова. Книги и статии. 46 загл. Бълг. и рус. ез. Януари 2020. НБКМ

Поп Дойно Граматик, Андрей Робовски и Стоян А. Робовски – възрожденски книжовници от гр. Елена. Книги и статии. 1858–2016. 36 загл. Бълг. ез. Декември 2019. РБР

951.73 Монголия – история

История на Монголия – Античност, Средновековие, Ново време. Книги и статии. 78 загл. Бълг., рус., англ., фр. и рум. ез. Март 2020. НБКМ

980 Краезнание

Река Дунав. Книги и статии. 1932–2018. 39 загл. Бълг. ез. Юни 2019. РБР

Списък на библиотеките участници

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

РНБИВ – Регионална народна библиотека „Иван Вазов“, Пловдив

РБР – Регионална библиотека „Любен Каравелов“, Русе

РБПл – Регионална библиотека „Христо Смирненски“, Плевен

РБСм – Регионална библиотека „Николай Вранчев“, Смолян

Редактор Величка Шардина
v.shardina@nationallibrary.bg

Проф. Иван Сарандев (28.II.1934–7.III.2020)

РАДКА ПЕНЧЕВА

**Prof. Ivan Sarandev
(28.II.1934–7.III.2020)**

Radka Pencheva

Summary

Prof. Ivan Sarandev, literary critic and historian, passed away on March 7, 2020. He created and led the group “Literary surveys” at the Institute of Literature of the Bulgarian Academy of Sciences, which conducted and published 40 literary surveys with prominent Bulgarian writers. Prof. Ivan Sarandev is the author of the literary surveys with Emilian Stanev, Dora Gabe, Elisaveta Bagryana and Valeri Petrov.

Key-words: Prof. Ivan Sarandev, Institute of Literature at BAS, surveys.

Отиде си от този свят проф. Иван Сарандев.¹ На 86 години, възраст почтена, след достойно изживян живот.

Роден е на 28 февруари 1934 г. в Ямбол, в семейството на тракийски бежанци от Одринска Тракия. Завършил е българска филология в СУ „Климент Охридски“ през 1958 г. с пълно отличие.

¹ За написването на текста ползвах биографичните материали, предадените ми от проф. Иван Сарандев през 2008 г. – като изследовател на творчеството на Емилиян Станев, за архива на музея във Велико Търново.

Още като студент се занимава с научноизследователска работа. През 1957 г. открива и дешифрира неизвестни спомени на Боян Пенев за Пенчо Славейков. Открива и неизвестно издание през 1958 г. на „Епически песни“ от П. Славейков, отпечатано в 13 екземпляра². Понеже целият архив на Б. Пенев е стенографски, единствено проф. Иван Сарандев се заема да го разчита.

Заедно с Владимир Башев е основател на в. „Пулс“. Работил е в редакцията на в. „Народна младеж“ като литературен консултант. Работил е и в още много редакции – на в. „Литературен фронт“, „Народна култура“ и като завеждащ-отдел „Критика и литературознание“ на издателство „Български писател“. През 1972 г. защитава докторска дисертация на тема „Пенчо Славейков като литературен критик“. От 1974 г. е научен сътрудник в Института по литература при БАН. Ръководител е на проблемната група „Литературни анкети“. Сам е автор на четири анкети с писателите Емилиян Станев, Дора Габе, Елисавета Багряна, Валери Петров. Под негово ръководство проблемната група е подготвила и издала над 40 анкети с български писатели. От 1975 до 2006 г. преподава в ПУ „Паисий Хилендарски“. Можем да кажем, че научното му творчество може да се подели на 3 части: българска литературна класика, български литературен авангард и литературно анкетиране. През 1988 г. е избран за професор по „История на българската литература между двете световни войни“.

Автор е на множество сборници с литературно-критически статии и студии, анкети, очерци и монографии. Ще изброим някои от тях: *Имена и години* (1967); *Герои и конфликти* (1967); *Книга за Дора Габе* (1974); *Павел Матев* (1974); *Живот се дава за живот* (1976); *Пенчо Славейков*. Естетически и критически възгледи (1977); *Емилиян Станев*. Литературна анкета (1977, 2007, 2018); *В света на „Старопланински легенди“* (1980, 1993, 2007); *Йордан Йовков*. Жизнен и творчески път 1880–1937 (1986, 1998); *Дора Габе*. Литературна анкета (1986); *Елисавета Багряна*. Литературна анкета (1997); Иван Сарандев и Катя Янева. *33 литературни портрета* (1998); *Български литературен авангард*. Антология (2001); *Изповеди*. 101x31 (1995); *Валери Петров*. Литературна анкета (1997); *Българска литература*. 1918–1945 (т. 1. 1918–1930, 2004), *Българска литература*. 1918–1945 (т. 2, 1930–1945, 2005); *Хроника на едно приятелство* (2006); *От разпитната метода до литературните анкети* (2008).

Монографията му „Йордан Йовков. Жизнен и творчески път“ е отличена с наградата за литературознание на БАН и СУ „Св. Климент Охридски“ (1986) и с националната литературна награда „Йордан Йовков“ (2000).

² Единственият достъпен екземпляр от това издание на „Епически песни“ се съхранява в сбирката „Редки и ценни книги“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Вж Величков, Петър. Пенчо Славейков дарява екземпляр на Народната библиотека в София от своя ценна библиофилска книга, отпечатана в 13 бройки. – В: *Благотворителност и култура на дарителството* : Доклади от Международна научна конференция, посветена на 140 години от основаването на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 1–11 декември 2018 г., 2019, с. 274–282.

Проф. Иван Сарандев е член на Съюза на българските журналисти, на СБП, на Дружеството на филолозите българисти и на Съюза на учените в България. В чест на 70-годишнината му бе издаден юбилейният сборник „Класика и авангард” (2006).

Ще разгледаме трите направления, в които се разполага неговото творчество.

1. Литературна история и методология на литературната история

Тя заема централно място в научното творчество на Ив. Сарандев. Той разглежда процесите и авторите в тяхната връзка с обществения живот – духовен и естетически. Времево неговите интереси обхващат литературата ни от Освобождението до сега, от Пенчо Славейков до Емилиян Станев. В специални изследвания той разглежда творчеството на Пенчо Славейков, Йордан Йовков, Емилиян Станев, Дора Габе, Елисавета Багряна, Павел Матев, Васил Карагьозов. На тях е посветил отделни изследвания. Те се отличават със задълбоченост, оригинално тълкуване на проблемите, литературоведски концепции. Особено място в този раздел заемат заниманията на проф. Иван Сарандев с изучаването и разкриването на наследството на проф. Боян Пенев. проф. Иван Сарандев е единственият, който разчита неговите стенограми. Така се появяват множество публикации на спомени, литературни свидетелства, писма и др. за П. Славейков, Ив. Вазов, П. К. Яворов, д-р К. Кръстев и др. През 1973 г. под редакцията и съставителството на проф. Иван Сарандев излезе „Дневник. Спомени“ на Б. Пенев, престоял близо 100 години като архив. На проф. Иван Сарандев дължим и изданието, осъществено съвместно с П. Зарев, на 4-томната „История на новата българска литература“ от проф. Б. Пенев. Това наистина е колосален труд – около 5000 машинописни страници. През 2002 г. проф. Иван Сарандев организира и научна сесия по повод 120 години от рождението на Б. Пенев, чиято личност и дело са осветени многостранно. Докладите от конференцията са публикувани в сборника „Боян Пенев. Нови изследвания. 120 години от рождението му“ (2003).

Специално внимание следва да отделим на историята на българската литература между двете световни войни: „Българската литература. 1918–1945“ в два тома. Този период е недостатъчно проучен, а е богат на естетически търсения и експерименти. Авторът включва повече от 70 имена на български писатели и литературни критици. Някои от тях за първи път. Отделни раздели са посветени на българския литературен авангард, на българите, които творят в чужбина. В раздела „Българският литературен авангард“ за пръв път в литературната ни историография се включват шестте течения у нас – експресионизъм, футуризм, дадаизъм, сюрреализъм, диаболизъм и имажинизъм и най-известните им представители. Творчеството на отделните автори е подложено на критична оценка. Авторът подчертава, че макар и повлияни от западноевропейския и руския авангард, коренът на българския авангардизъм е заложен в особената историческа съдба на българина и българското народностно съзнание.

Във втория том на историята са разгледани основни тенденции и върхови постижения в литературния живот в периода 1930–1945 г. Представени са както утвърдени имена, така и по-малко познати. За пръв път в подобно изследване е пред-

ставена „южноамериканската тема“ в българската литература – Борис Шивачев, Тодор П. Ценков, Матвей Вълев, Самуил Д. Стрезов, Св. Минков.

Проф. Сарандев дава прецизни, точни, убедителни и безкомпромисни оценки за авторите и явленията. Те са плод на дългогодишните му наблюдения върху литературния ни живот.

2. Българският литературен авангард

На него проф. Иван Сарандев е посветил 20 години проучвателска работа. Това явление обогатява българската литература непосредствено след Първата световна война. За пръв път той проучва творчеството на представителите му. Автор е на „Българския литературен авангард. Антология“ (2001). В „Историята на българската литература“ им е отделил повече от 120 страници. Той отбелязва и постигнатото от литературния критик и историк Георги Константинов в книгата му „Българската литература след войната“. Тези модерни явления в българската литература спомагат тя да се отърси от миналото и да тръгне по европейски път, да преодолее битовизма и провинциализма си, да се създаде по-значимо и универсално изкуство, което не е откъснато от европейското, подчинява се на същите принципи и закономерности, но и носи свой български облик. проф. Иван Сарандев пръв, преодолявайки идеологическото табу над българските авангардисти, преоткри тяхното творчество, доказва, че националната ни литература е неразделна част от общоевропейския литературен процес.

3. Литературни анкети и литературното анкетиране

Този дял също е един от най-големите приноси на проф. Иван Сарандев към литературната наука. Продължена е традицията на Ив. Д. Шишманов, М. Арнаудов и Сп. Казанджиев, автори на изворови книги за Ив. Вазов, П. К. Яворов, Й. Йовков, ползвани и днес от литературните изследователи.

През 1974 г. в Литературния институт при БАН се създава проблемна група „Литературни анкети“. Неин ръководител е проф. Сарандев. Стъпвайки на постигнатото от предшествениците си, той продължава и развива този жанр. проф. Иван Сарандев има ясна концепция и методология за задачите на литературното анкетиране. То трябва да обхване широк кръг от писатели, литературоведи, литературни критици, в чиито възгледи, получени от „първо лице“ се намира интересна информация за времето, литературния процес, духовната обстановка, в която са израснали и са се формирали като учени и писатели, като творци и личности. Така се създава библиотечната поредица „Литературни анкети“. Постиженията са представителни и забележителни. Съставени и издадени са повече от 40 анкети. Да припомним отново, че този жанр бе наложен от проф. Сарандев.

Проф. Иван Сарандев е учен с широк обхват на заниманията си. Той е рецензент на музейните експозиции за Й. Йовков в Добрич и в Жеравна, на Т. Траянов в Пазарджик, на къща-музей „Васил Карагьозов“ в Ямбол. Консултант е на много документални изложби за български писатели. Рецензент е на хабилитационни трудове. Участник и научен консултант е на десетки научни форуми с национално и международно участие. Научен ръководител е на над 150 дипломанти, както и на много аспиранти като Свилен Каролев, Мариета Гергинова, Джорджета Балд,

Гергана Начева, Радка Пенчева и др. Аз лично го познавам като мой научен ръководител и пазя много добри спомени от съвместната ни работа. Беше много либерален към мен, даваше ми ценни съвети, благодарение на които защитих успешно докторската си дисертация. По това време се сприятелихме и аз научих много от него. В последните години на живота си той направи ценни дарения на музей „Емилиян Станев“, за което сме му безкрайно благодарни. Сега, когато вече не е между нас, можем да си спомним думите на мъдреца: „Не тъгувайте, че е умрял, радвайте се, че е живял“.

Поклон пред светлата му памет.

ТАЛОН

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“, издание на
НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“, ЗА 2021 г.

Име. Презиме. Фамилия

Фирма (библиотека)

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски код. Град (село). Област

Улица. бл. вх. ет.

ап. тел.

Заплащам сумата от. лева за:

	Бр. кн.	Ед. цена	6 м.	12 м.
☐ Сп. „Библиотека“	6	9,00 лв.	☐ 27 лв.	☐ 54 лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИЯ:

Росица Владимирова – тел. 9183 136; GSM: 0885643171

e-mail: R.Vladimirova@nationallibrary.bg

rosicavladimirova@abv.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Росица Владимирова

По сметка:

IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:

UNCRBGSF, Уникредит Булбанк,

Бизнес център София Батенберг, 1000 София

С пощенски запис:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Росица Владимирова

**Прилагам към поръчката копие от платежния банков документ
или квитанция от изпратения пощенски запис.**